

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za historiju, Katedra za arheologiju

**NALAZI BJELOBRDSKE KULTURE
NA TLU BOSNE I HERCEGOVINE**
(Završni diplomski rad)

Student:

Nikola Motika

Mentor:

Prof. dr. Adnan Busuladžić

Sarajevo, 2021.

SADRŽAJ

UVOD.....	4
1. NASTANAK I RAZVOJ BJELOBRDSKE KULTURE	7
2. RANOSLAVENSKE NEKROPOLE NA TLU BOSNE I HERCEGOVINE.....	11
2.1. Groblje Bagruša kraj Petoševaca	12
2.2. Nekropola Mahovljani	16
2.3. Nekropola Gomjenica	18
2.4. Groblje Junuzovci	23
2.5. Nekropole sa pojedinačnim bjelobrdskim nalazima.....	24
3. NAKIT BJELOBRDSKOG TIP A NA RANOSREDNJOVJEKOVNIM NEKROPOLAMA NA TLU BOSNE I HERCEGOVINE	26
3.1. NAUŠNICE	27
3.1.1. „S” naušnice (TIP I i II)	27
3.1.2. Obične karike rastavljenih krajeva (tip 13)	33
3.1.3. Lijevane grozdolike naušnice (tip 14 – 17)	35
3.1.3.1 Grozdolike lijevane naušnice sa dva koljenca (tip 14)	36
3.1.4. Lunulasto-grozdolike naušnice (tip 15)	38
3.1.5. Grozdolike lijevane naušnice (tip 17)	41
3.1.6. Naušnica sa ukrasom u obliku spiralnog stošca (tip 19)	46
3.1.7. Lijevane naušnice sa tri ili četiri jagode (tip 16)	47
3.2 PRSTENJE.....	49
3.3 OGRVICE I NARUKVICE	61
3.3.1. Ogrlice đerdani od raznobojnih perlica (tip 39-40)	63
3.3.2. Ogrlice od dvodjelnih privjesaka (tip 42a)	64
3.3.3. Ogrlice (tip 42b) od lijevanih šupljih praporaca (tip 10)	71
3.3.4 Ogrlica (42c) od lunulastih privjesaka (tip 12)	72
3.3.5 Ogrlica od tordirane žice (1a, 1b i 1c)	72
3.4 NARUKVICE.....	74

3.5 OSTALI UKRASI	75
3.5.1. Zvonasti privjesci	75
3.5.2. Ljevana bronzana puceta	76
3.5.3. Lunulasti privjesci	76
3.6. OSTALI NALAZI	78
3.6.1. Novac	78
3.6.2. Oružje i oruđe	79
4. ZAKLJUČAK.....	80
5. TABLE	84
6. ILUSTRACIJE	87
7. LITERATURA	102
8. BIOGRAFIJA.....	104

UVOD

Pomjeranje stanovništva sa Istoka prema zapadu Evrope u periodu od IV do X vijeka promijenilo je i etničku sliku Balkanskog poluostrva pa i prostora današnje Bosne i Hercegovine. Različite etničke grupe donose svoje kulturne elemente, zadržavaju ih više ili manje uz prihvatanje običaja i kulture autohtonog stanovništva. Dosadašnja arheološka otkrića potvrdila su postojanje gotskih plemena, avarskih plemena u vrijeme oba kaganata, i prve tragove slavenskog prisustva na ovim prostorima. Novi stanovnici su se susreli sa bogatim antičkim naslijeđem i prihvatili su njegove tekovine. Tragovi ranoslavenskog naseljavanja vidljivi su u ostacima ranoslavenskih nekropola i naselja. Ranoslavenske nekropole su na prostoru Bosne i Hercegovine otkrivene ili na samostalnim lokalitetima ili uz nekadašnje sakralne i kultne objekte. Najstariji ranosrednjovjekovni slavenski grobovi datiraju se na kraj VIII vijeka.

Utemeljenje arheologije krajem XIX vijeka, a posebno njen razvoj poslije II svjetskog rata doprinijeli su otkriću niza značajnih lokaliteta od prahistorije do kasnog srednjeg vijeka. Bogat naučno-istarživački rad naučnih radnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu, lokalnih muzeja i institucija doprinijeli su sveobuhvatnijem sagledavanju ranoslavenskog naseljavanja na prostoru Bosne i Hercegovine. U ovom periodu dolazi do otkrića niza značajnih ranoslavenskih lokaliteta – nekropola i naselja. Ranoslavenska naselja na prostoru Bosne i Hercegovine su Batković kod Bijeljine, Bosanska Rača, Dvorovi kod Bijeljine, Žabljak kod Doboja i Berek kod Mahovljana (Laktaši). Hronološki, prva otkrivena ranoslavenska nekropola je u Junuzovcima (1903), u skoro isto vrijeme otkrivene su nekropole u Gomjenici (1963) i Mahovljanima (1966), a nešto kasnije otkrivena je nekropola u Bagruši (1986). Riječ je o ranoslavenskim nekropolama na redove koje su sa veoma bogatim nalazima nakita, koji pripada različitim kulturnim grupama – dalmatinsko-hrvatskoj, ketlaškoj i bjelobrdskoj. Prisustvo ranoslavenskog elementa zabilježeno je i na nekropolama koje se u kontinuitetu koriste od prahistorije do ranog srednjeg vijeka. Ranoslavenskom periodu pripada dio nekropole u Grborezima kod Livna, dio nekropole u Mihaljevićima kod Sarajeva, dio nekropole u Rogačićima kod Ilidže (Blažuja), Cim kod Mostara i Višići kod Čapljine.

Tema završnog rada je „Nalazi Bjelobrdske kulture na tlu Bosne i Hercegovine” te su iz ranoslavenskog korpusa izdvojeni nalazi koji pripadaju bjelobrdskom kulturnom elementu i napravljena je njihova analiza.

Bjelobrdska kultura je naziv za srednjovjekovnu arheološku kulturu, koja se rasprostire duž današnje Mađarske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovačke i Rumunije. Nazvana je po arheološkom nalazištu Bijelo brdo, istočno od Osijeka, u Hrvatskoj. Datirana je u period između X i XII vijeka.

Pojam „Bjelobrdska kultura”, uveo je češki arheolog Lubor Niderle 1921. godine. Kultura obuhvata različite predmete zajedničkih obilježja koji se nalaze u ranosrednovjekovnim nekropolama južne i jugoistočne Slovačke, Mađarske, jugoistočne Austrije, kontinentalne Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Srbije, Bosne i Hercegovine, te zapadne Rumunije. Sredinom prošlog vijeka, tačnije 50-ih godina određena je pojmovno „Bjelobrdska kultura”. Za to je zaslužan češki arheolog Zdenek Vana, koji je postojeću arheološku građu bjelobrdske kulture razvrstao i hronološki opredijelio u tri faze, odnosno u vrijeme između X i početka XIII vijeka, dakle od oko 970. do 1200. godine.

Cilj rada je da se napravi sinteza dosadašnjih istraživanja i da se nalazi sistematizuju prema vrsti, uz osvrt na naučna saznanja o bjelobrdskoj kulturi kako uopšte tako i na prostoru Bosne i Hercegovine.

U radu su korištene deskriptivna metoda proučavanjem domaće i strane literature i drugih pisanih izvora, metoda kompilacije, odnosno postupak upotrebe prikaza citata, navoda, spoznaja, pogleda, odluka i rezultata drugih autora, komparativna (usporedna) metoda, odnosno upoređivanje predmeta sa prostora Bosne i Hercegovine u odnosu na nalaze sa lokaliteta izvan Bosne i Hercegovine. Nažalost, usljed vanrednih okolnosti izazvanih pandemijom nije primijenjena metoda *in situ*, odnosno posjeta muzejima gdje su deponovani nalazi i neposredan uvid u njihov izgled.

U toku izrade rada preduzete su neophodne aktivnosti u cilju prikupljanja literaturne građe i naučnih informacija, proučavanje literarne građe i naučnih informacija i analiza, selekcija i sinteza relevantnih činjenica i izrada rada.

Završni rad sa temom „Nalazi Bjelobrdske kulture na tlu Bosne i Hercegovine” obuhvata analizu i sistematizaciju dosadašnjih nalaza i lokaliteta bjelobrdske kulture na tlu Bosne i Hercegovine. U radu se u prvom poglavlju daje opšti prikaz nastanka razvoja i opštih karakteristika bjelobrdske kulture uz osvrt na istraživački rad naučnika koji su se bavili izučavanjem bjelobrdske kulture. U drugom poglavlju dat je pregled četiri najveće ranoslavske nekropole na tlu Bosne i Hercegovine – Bagruša – Petoševaci, Mahovljani –

Kužno polje, Gomjenica – Baltine bare i Junuzovci – Kočićevo, kao i kratki pregled nekropola iz ranijih epoha koje su sadržavale i sadržavale elemente ranoslavenskih materijalnih kultura (Mihaljevići, Grborezi, Rogačići, Cim, Višići). Treće poglavlje obuhvata sistematizaciju i pregled bjelobrdske nakite u koji spadaju naušnice različitog oblika i tipa („S” naušnice, obične karike rastavljenih krajeva, lijevane grozdolike naušnice sa dva koljenca, lunulaste-grozdolike naušnice, grozdolike lijevane naušnice, lijevane naušnice sa tri ili četiri jagode, naušnice sa ukrasom u obliku spiralnog stošca), prstenje, ogrlice i narukvice različitog oblika i tipa, ostali bjelobrdske ukrasi (zvonasti privjesci, lijevana bronzana puceta i lunulasti privjesci. Na kraju rada je zaključak.

1. NASTANAK I RAZVOJ BJELOBRDSKE KULTURE

Kada su došli u Panoniju i dalje na Balkansko poluostrvo, Slaveni su zatekli bogatu zaostavštinu antičkog svijeta. Oni su od antičkog svijeta preuzeli tekovine zanatske proizvodnje i oblik kasnoantičke materijalne kulturne baštine kao i obogatili je zapadnim karolinškim i istočnim vizantijskim utjecajem.¹ Različiti kulturni utjecaji stvorili su uslove za razvoj regionalnih slavenskih kulturnih grupa na teritoriji Balkanskog poluostrva i Panonije počev od 800. godine. U tom periodu stvaraju se i prve državne organizacije slavenskih naroda sa karakteristikama ranog feudalizma.²

„Bjelobrdska kultura” je stručni naziv kojim su označeni predmeti koji imaju zajednička obilježja i koji potiču iz ranosrednjovjekovnih groblja južne i jugoistočne Slovačke, Mađarske, jugoistočne Austrije, sjeverne Hrvatske i Slovenije, Bosne i Hercegovine, zapadne Rumunije i Vojvodine. Eponimni naziv kulture je lokalitet Bijelo Brdo II, koje se nalazi 20 km od Osijeka, u istočnoj Slavoniji, na putu Osijek - Dalj, u Republici Hrvatskoj.³ Znameniti češki arheolog, antropolog, etnograf i historičar, Lubor Niederle (1865-1944) prvi je upotrijebio termin bjelobrdska kultura, kako bi označio arheološke predmete, pretežno grobne nalaze sa prostora srednjeg Podunavlja i sjevernih predjela jugoistočne Evrope, koji imaju slavensko porijeklo i koji se mogu datirati u period od X do XI vijeka, te na taj način ih izdvojio kao prepoznatljivu grupu u odnosu na ostale nalaze sa tog područja.⁴ (Karta 2)

Početak istraživanja bjelobrdske kulture, kao najznačajnije srednjovjekovne kulture na prostoru Karpatske kotline, vezuje se za otkrića groblja u Kloštru Podravskom (1855.), Velikom Bukovcu (1871.) i u Bijelom Brdu (1895.). Arheološka istraživanja u Velikom Bukovcu kraj Ludbrega u Koprivničkoj Podravini koje je vodio Šime Ljubić, historičar i arheolog u to vrijeme na čelu Narodnog muzeja u Zagrebu predstavljaju i početak istraživanja srednjovjekovne ostavštine na prostoru između Drave, Dunava i Save.⁵

---

¹ VINSKI 1971, Zdenko Vinski, „Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine”, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s, 5, Zagreb, 1971, 151.

² VINSKI 1971, 151.

³ DEMO 1996, Željko Demo, „Vukovar – Lijeva bara ranosrednjovjekovno groblje”, *Kulturno povijesni vodič* 4, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1996, 27.

⁴ DEMO 1996, 27.

⁵ TOMIČIĆ 1991, Željko Tomičić, „Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II”, *Prilozi* 8, Institut za povijesne znanosti sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991, 95.

Prva istraživanja na lokalitetu Bijelo Brdo II započela su 1895. godine kada je Karlo Nuber otkopao prvih sedam grobova u ulici Velika Venecija u Bijelom Brdu, pa nešto kasnije još dvadeset dva groba.⁶

Istraživanja lokaliteta Bijelo Brdo II sprovedena su u više navrata u periodu između 1895. i 1907. godine. Neposredno poslije prve kampanje objavljeni su i rezultati istraživanja koji su publikovani u listu *Slawonische presse* u broju 92 od 21. aprila 1896. godine, u tekstu pod naslovom „Die Ausgrabungen der alten Slavengraber in Bijelo Brdo”. Na istraživanju lokaliteta Bijelo Brdo II radili su Karlo Nuber, Josip Purić i Josip Brunšmid.⁷ Josip Brunšmid je dao poseban doprinos izučavanju lokaliteta Bijelo Brdo II. U svojoj knjizi „Hrvatske srednjovječne starine” (1903.) godine objavio je rezultate istraživanja sa opisom i analizom nalaza iz 212 grobnica sa lokaliteta Bijelo Brdo II i u Velikom Bukovcu.⁸

Od početka XX vijeka kada su objavljeni prvi nalazi počinje izučavanje prirode i karaktera bjelobrske kulture. Prema Garašaninu bjelobrdaska kultura je nastala u periodu razdvajanja plemena i formiranja feudalnog društvenog uređenja kod Slavena na Balkanu.⁹ Nakit iz ove grupe nastao je kao narodna tvorevina nasuprot luksuznoj robi za visoke čanove feudalnog društva.¹⁰ Po Sedovu bjelobrdaska kultura je nastala u X vijeku na osnovu slavenskog naslijeđa iz prethodnog perioda u Srednjem Podunavlju.¹¹ Bjelobrdsku kulturu karakterišu grobni nalazi i prostrane nekropole na kojima se nalazi od nekoliko desetina do nekoliko stotina pojedinačnih ukopa.¹²

Među nalazima nakita su naušnice sa S završetkom kao karakterističnim oblikom slavenskog nakita koji vodi porijeklo iz praško-korčanske kulture. Pored „S” naušnica javljaju se tordirane i vitičaste narukvice i prstenje, ogrlice od perli napravljenih od staklene paste na kojima se kao dodaci javljaju privjesci, praporci i kauri školjke i lunulaste i grozdolike naušnice. Nakit slavenskog porijekla je nastao u duhu lokalne poznovizantijske tradicije.¹³

---

⁶ BOJČIĆ 1984, Zvonko Bojčić, „Pregled istraživanja i rasprostranjenost ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji”, Rezultati arheoloških istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji – referati sa naučnog skupa Hrvatskog arheološkog društva održanog od 6. do 9. listopada 1981. u Vukovaru, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9, Zagreb, 1984, 211.

⁷ TOMIČIĆ 1991, 97.

⁸ TOMIČIĆ 1991, 97.

⁹ GARAŠANIN–KOVAČEVIĆ 1950, Milutin Garašanin i Jovan Kovačević, „Pregled materijalne kulture južnih Slovena u ranom srednjem vijeku”, *Muzejski priručnik 3-5*, Prosveta JPS, Beograd, 1950, 43.

¹⁰ GARAŠANIN–KOVAČEVIĆ 1950, 43.

¹¹ SEDOV 2013, Valentin Vasiljević Sedov, *Sloveni u ranom srednjem veku*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2013, 413.

¹² SEDOV 2013, 413.

¹³ SEDOV 2013, 419.

Glineno posuđe pripada grupi gorodišćanske keramike. Sedov areal bjelobrdске kulture vezuje za teritoriju moderne Mađarske, južni dio Slovačke i dio srpske Vojvodine. Izvan ovog areala riječ je samo o kulturama koje su se razvijale pod utjecajem bjelobrdске.¹⁴

Pedesete i šezdesete godine dvadesetog vijeka bile su posebno značajne za pojmovno određivanje bjelobrdске kulture. Češki arheolog Zdenek Vana (1924.–1994.) je postojeću bjelobrdsku građu razvrstao i odredio vremenski okvir trajanja kulture. Po njegovom mišljenju bjelobrdска kultura je trajala između posljednje četvrtine X vijeka do početka XIII vijeka, odnosno, od oko 970. godine do oko 1200. godine.¹⁵ Konstatovao je da je stvaranje bjelobrdске kulture složen proces koji se razvijao pod utjecajem lokalnog elementa, posebno vizantijskog kruga. Smatrao je da su nosioci bjelobrdске kulture podjednako Slaveni i Mađari, ali je naglasio da slavenski udio nije ravnomjeran na svim prostorima, odnosno sjeverna područja pripadala su Slovacima, istočna Bugarima, a južni dio Hrvatima.¹⁶

Zdenek Vana je trajanje bjelobrdске kulture podijelio u tri faze i to: staru (975.–1025.), srednju (1025.–1075.) i poznu (1075.–1200.).¹⁷ Pitanje slavenskog porijekla bjelobrdске kulture opovrgavaju mađarski naučnici. Sedov ukazuje da je bjelobrdска kultura, odnosno arheološki materijal koji se veže za nju, predstavlja nastavak ili razvijeni/obogaćeni materijal u odnosu na artefakte koji se vežu za istu zajednicu iz prethodnog perioda. Ovu tezu potvrđuje sa dvije tvrdnje. Prva je da su Slaveni bili većinsko stanovništvo Panonije prije dolaska Mađara i oni su bili nosioci bjelobrdске kulture. U grobovima je evidentirana velika prisutnost naušnica sa „S” završetkom kao karakterističnim slavenskim oblikom nakita.¹⁸ Druga tvrdnja podrazumijeva da, Mađari-došljaci predstavljaju drugu etničku komponentu u Srednjem Podunavlju. Oni su napustili nomadski način života i od lokalnih Slavena su preuzeli čitavu grupu nakita uključujući i „S” naušnice i keramiku. Bjelobrdска kultura po Sedovu predstavlja period slavensko-mađarske simbioze u kome su Mađari od Slavena preuzeli kulturnu tradiciju, a Slaveni od Mađara njihov jezik. Bjelobrdска kultura se postepeno gasi pojavom hrišćanstva i nestajanjem paganskih običaja.¹⁹

Njemački mediavelist Jochen Giesler je 1977. godine u svojoj doktorskoj disertaciji o arheologiji na istočnoalpskom prostoru od VIII do XI vijeka započeo svoje stručno zanimanje

---

¹⁴ SEDOV 2013, 419.

¹⁵ DEMO 1996, 31.

¹⁶ DEMO 1996, 31.

¹⁷ SEDOV 2013, 419.

¹⁸ SEDOV 2013, 419.

¹⁹ SEDOV 2013, 420.

za bjelobrdsku kulturu. Kasnije je u svom radu „Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur“ (1981.) izložio rezultate istraživanja koji su se odnosili na hronologiju i trajanje ove kulture. Giesler je uradio pouzdan hronološki sistem cjelokupnog arheološkog materijala.²⁰ Njegov rad nije obuhvatao vrednovanje inventara samog groblja Bijelo Brdo II, odnosno analizu horizontalne stratigrafije, nego je samo navodio lokalitet Bijelo Brdo II kao jedan od bjelobrdskih lokaliteta na kome su evidentirani pojedini predmeti, prije svega nakit.²¹ Giesler je hronološki sistem bjelobrdske kulture izradio na osnovu poređenja nalaza iz velikih groblja na redove iz Transdanubije kao što su Halimba Cseres, Frad-Kerpuzta, Ellend-Nagygodor, Ellend-Szlfia i Pecs-Vasas. On je napravio pouzdanu hronološku tipologiju oblika nalaza sa numeričkim oznakama od 1 do 41b.²² Istovremeno je odredio i vremenski okvir trajanja kulture, odnosno od 965. godine do 1030. godine kao I stepen bjelobrdske kulture, a period od 1030. do 1100. godine kao II stepen bjelobrdske kulture.²³

U drugoj polovini osamdesetih godina XX vijeka došlo je do prekretnice u istraživanju bjelobrdske kulture. Analiza i ocjena bjelobrdskih nalaza je sveobuhvatnija uz postavljanje historijskog konteksta i lokalnih karakteristika unutar same kulture. Arheolozi Željko Demo i Željko Tomičić detaljno su analizirali bjelobrdske nekropole i nalaze, te odredili period trajanja i glavne karakteristike.²⁴ Prilikom nove analize arheološkog materijala sa lokaliteta Bijelo Brdo II Tomičić je primijenio analizu horizontalne stratigrafije na osnovu istraženih i objavljenih nalaza uz primjenu Gieslerove tipologije sa dodatnim, novim oblicima nakita.²⁵ Tomičić je Gieslerovu tipologiju primijenio i na dvadesetak groblja bjelobrdske kulture sa područja međurječja Mure, Drave, Dunava i Save: Vukovar – Lijeva bara, Ptuj – Grad, Mahovljani, Petoševci – Bagruša, Gomjenica, Svinjarevci, Mačvanska Mitrovica, Sv. Juraj u Trnju, Ciganka i Majs Udvar u Mađarskoj, kao najvećeg nalazišta bjelobrdske kulture u Karpatskoj kotlini.²⁶

---

²⁰ TOMIČIĆ 1991, Željko Tomičić, „Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II“, *Prilozi* 8, Institut za povijesne znanosti sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991, 98.

²¹ TOMIČIĆ 1991, 98.

²² TOMIČIĆ 1991, 98.

²³ TOMIČIĆ 1991, 105.

²⁴ DEMO 1996, 30.

²⁵ DEMO 1996, 30.

²⁶ TOMIČIĆ 1991, 99.

2. RANOSLAVENSKE NEKROPOLE NA TLU BOSNE I HERCEGOVINE

Na osnovu do sada izvršenih istraživanja na prostoru Bosne i Hercegovine razlikuju se tri oblika ranoslavenskih nekropola i to: prostrane nekropole, manji grobovi i pojedinačni ukopi. Iz ranog perioda naseljavanja Slavena od VII do VIII vijeka nije poznata nijedna ranoslovenska nekropola niti pojedinačni ukop.²⁷ Najstariji poznati ranosrednjovjekovni grobovi vezuju se za period od kraja VIII i cijeli IX vijek. Ranoslovenske nekropole Bosne i Hercegovine smještene su u dolinama rijeka: Sane, Save, Vrbasa, Bosne, Drine i Neretve. U sjevernom dijelu Bosne i u istočnoj Hercegovini su nešto rjeđe. Nekropole su gušće raspoređene na području Sarajevskog polja, donjeg toka rijeke Neretve, okolini Čapljine i dolini rijeke, a pojedinačni grobovi su otkriveni na glasináčkom području.²⁸

Ranoslavenske nekropole se u Bosni i Hercegovini javljaju ili uz lokalitete ranijih epoha ili samostalno. Kontinuirano pokopavanje najčešće je uz nekadašnje sakralne ili kultne objekte, veoma rijetko uz objekte profanog karaktera.²⁹

Nekropole na tlu Bosne i Hercegovine datirane u razdoblje od IX do XII vijeka su: Gomjenica kod Prijedora, Mahovljani (Baltine bare – Kužno groblje) i Petoševci – Bagruša kod Laktaša, Junuzovci (Tučić – Kočićevo) kod Bosanske Gradiške, dio nekropole u Grborezima kod Livna, dio nekropole u Mihaljevićima kod Sarajeva, dio nekropole u Rogačićima kod Ilidže (Blažuja), Cim kod Mostara i Višići kod Čapljine. Ranoslavenskom periodu u cjelosti pripadaju nekropole u Gomjenci, Mahovljanima, Petoševcima, Cimu i Višićima.³⁰ U Grborezima (9) ranoslavenskom periodu pripada grupa grobova smještena u sjevernom dijelu središnjeg sektora, u Mihaljevićima (6) grupa grobova u krajnjem zapadnom dijelu nekropole koja je djelimično oštećena, u Rogačićima (6) grupa grobova u istočnom pojasu lokaliteta gdje je ukopavanje nastavljeno do u kasni srednji vijek. Grupe grobova iz Mihaljevića i Grboreza određene su prema nalazima ranoslavenskog perioda, a broj grobova u

---

²⁷ MILETIĆ 1984, Nada Miletić, „Rani srednji vijek”, *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, „Veselin Masleša”, Sarajevo, 1984, 406.

²⁸ MILETIĆ 1984, 406.

²⁹ MILETIĆ 1984, 406.

³⁰ MILETIĆ 1989, Nada Miletić, „Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini – komparativna razmatranja”, *GZM(A)*, nova serija SV. XXXIV, Sarajevo, 1989, 176.

Rogačićima je odredila autor iskopavanja Irma Čremošnik na situacije na terenu prilikom iskopavanja.³¹

Iz tog perioda su i ranoslavenska naselja na prostoru sjeverne Bosne i Hercegovine: Batkovići kod Bijeljine, Bosanska Rača, Dvorovi kod Bijeljine, Žabljak kod Doboja, Berek u okolini Mahovljana sjeverno od Laktaša.³²

U periodu od 1904. do 1976. godine arheolozi zaposleni u Zemaljskom muzeju u Sarajevu i Muzeju Bosanske krajine (danas Muzej Republike Srpske) u Banja Luci obavili su zaštitna i sistematska arheološka ispitivanja na četiri poznata arheološka nalazišta ranog srednjeg vijeka u bosanskoj Posavini. Groblje kraj sela Tučić, odnosno nekadašnjeg sela Junuzovci (Kočićevo) u opštini Bosanska Gradiška otkriveno je 1942. godine a iskopavanja je vodila Paola Korošec - Vračko.³³ Kosturno groblje na položaju Gomjenica u Baltinim barama kod Prijedora otkriveno je 1963. godine, a radovima je rukovodila Nada Miletić. Na položaju Luke (Kužno groblje) kraj Mahovljana, u opštini Prijedor, otkriveno je groblje 1980. godine. Radove je vodila Nada Miletić.³⁴ Groblje na položaju Bagruša kraj sela Petoševaca, okolina Banja Luke istraženo je 1976. godine a Žeravica je objavio rezultate istraživanja 1985–1986. godine.³⁵

Na prostoru Bosne i Hercegovine zastupljene su Martinovka kultura koja se datira u period od VI do VII vijeka, kestheljska kultura od VI do VIII vijeka, ketlaška i bjelobrdska kulturna grupa iz perioda od X do XII vijeka, dalmatinsko–hrvatska kulturna grupa datirana u period od IX do XII vijeka.³⁶

2.1. Groblje Bagruša kraj Petoševaca

Ranosrednjovjekovno groblje na lokalitetu Bagruša se nalazi pored sela Petoševaca, oko 3 km od Laktaša, u opštini Laktaši. Nalazište je smješteno na prostranoj fluvijalnoj ravni, na lijevoj obali rijeke Vrbas. Nekropola je otkrivena u jesen 1976. godine. Zdenko Žeravica,

---

³¹ MILETIĆ 1989, 176.

³² GRAČANIN 2008, Hrvoje Gračanin, „Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji”, *Scrinia Slavonica* 8, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008, 30.

³³ TOMIČIĆ 2007, Željko Tomičić, „Prinos poznavanju kronologije ranosrednjovjekovnog groblja Gomjenica kraj Prijedora“, *Starohrvatska prosvjeta* III/34, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2007, 152.

³⁴ TOMIČIĆ 2007, 152.

³⁵ TOMIČIĆ 2007, 152.

³⁶ MILETIĆ 1984, 409.

tadašnji kustos Muzeja Bosanske Krajine u Banjoj Luci, izvršio je pregled terena i konstatovao da postoje jasne indicije da se radi o „prostranoj ravnoj nekropoli na osnovu grobnih jama koje su se ocrtavale u vještački stvorenom profilu nakon eksploatacije šljunka“.³⁷ Sistematsko arheološko iskopavanje, kojim je rukovodio Zdenko Žeravica, obavljeno je krajem oktobra i u novembru 1976. godine. Prilikom iskopavanja primijenjena je propisana metodologija postavljanja geometrijske kvadratne mreže. Mreža je bila orijentisana u smjeru sjever–jug, sa kvadratima dimenzija 4x4m.³⁸ Na površini od 75 m² otkriven je 161 grob s inhumiranim pokojnicima, dva groba sa urnama i pokopom spaljenih pokojnika. Na osnovu situacije na terenu i izjave radnika koji su radili na iskopavanju šljunka rukovodilac iskopavanja je zaključio da je na periferiji bilo još grobova koji su uništeni prilikom izvođenja radova. Pretpostavio je da je na groblju bilo oko 200 grobova. Pokretni arheološki materijal i uzorci skeleta nalaze se u Muzeju Bosanske Krajine, danas Muzej Republike Srpske.³⁹

Groblje Bagruša po tipu pripada grupi groblja na redove. Pokojnici su pokopavani jednoslojno u ravne grobove koji su grupisani u kratke redove. Orijehtacija grobnih redova je sjever–jug. Pokojnici su polagani u proste i plitke zemljane jame ukopane u sloju šljunka na dubinu od 0,5 do 0,8 m. Orijehtacija pokojnika uglavnom je u smjeru zapad–istok, odnosno sa glavama okrenutim prema zapadu.⁴⁰ Izuzetak je predstavljao sjeverni dio nekropole gdje je nekoliko redova u smjeru jugozapad–sjeveroistok, a pokojnici su orijentisani sjeverozapad–jugoistok.⁴¹ U vrijeme objave istraživanja antropološka analiza nije još bila gotova, pa je Žeravica dao samo podatke sa terena. Veliki broj skeleta, naročito dječijih, bio je slabo očuvan. U toku iskopavanja na nekropoli je izdvojeno 46 skeleta odraslih muških osoba od kojih su četiri nesigurno određena (grobovi 82, 132, 138 i 147). U deset grobova su skeleti ženskih osoba odraslog uzrasta, od kojih je za dva groba (10 i 95) pripadnost nesigurno određena. Za 27 pokojnika odraslog uzrasta nije se mogao tačno odrediti pol. Na nekropoli su evidentirane ukupno 83 odrasle individue, a ostali grobovi (77) pripadaju osobama dječijeg uzrasta. Velika smrtnost djece ukazuje da se nekropola koristila u kraćem vremenskom periodu za manje područje.⁴²

---

³⁷ ŽERAVICA 1985/86, Zdenko Žeravica, „Ranoslavenska nekropola Bagruša u Petoševcima kod Laktaša“, *GZM (A)N.S.* sv. 40/41, Sarajevo, 1985/86, 129.

³⁸ ŽERAVICA 1985/86, 130.

³⁹ ŽERAVICA 1985/86, 130.

⁴⁰ TOMIČIĆ 2010, Željko Tomičić, „Spoznaje o arheološkom naslijeđu ranosrednjovjekovnog groblja na položaju Bagruša kraj Petoševaca“, *Archaeologia Adriatica* IV, Zadar, 2010, 117.

⁴¹ ŽERAVICA 1985/86, 156.

⁴² ŽERAVICA 1985/86, 157.

Na osnovu izvršene analize utvrđeno je da su pokojnici uvijek sahranjivani opruženi na leđa, što je određeno kao osnovni tip pogrebnog ritusa, odnosno tip I. Razlike se javljaju u pogledu položaja ruku. Izdvojen je veliki broj varijeteta koje je istraživač razvrstao u određene grupe.⁴³ Na nekropoli nisu nađeni tragovi spoljašnjeg obilježavanja grobnih mjesta, ali njihovo postojanje ukazuje odsustvo naknadnih ukopa i oštećenja grobnih mjesta. Obilježja su vjerovatno bila od drveta koje je vremenom istrulilo. Na vanjsko obilježje grobova ukazuje blizina na kojoj su se nalazili skeleti 101 i 102 (Karta 3), a koji nisu bili oštećeni.⁴⁴ Na nekropoli nisu uočeni ni tragovi grobne konstrukcije ni eventualne sahrane u drvenom sanduku ili polaganja pokojnika na dasku. Pokojnici su polagani u relativno plitke grobne rake. Veličine raka odgovarala je veličini pokojnika odnosno u njih se mogao položiti pokojnik tako da su ruke i ramena dodirivala zidove jame. Raka je zatrpavana zemljom koja je iz nje iskopana.⁴⁵

Redovi su na udaljenosti prosječno oko 1 do 1,5 m. Pojedini redovi su nešto kraći i Žeravica smatra da su tu vjerovatno bili pokopani članovi neke zajednice koja je uže povezana. Na tu pretpostavku ukazuje manji broj grobova u redu i činjenica da su u jednom redu sahranjeni muškarci, žene i djeca.⁴⁶

U slučaju dvojnog groba 45–45a (Karta 3) radi se o dvojnoj sahrani majke i djeteta. Glava majke je bila okrenuta prema sjeveru, a djetetova prema jugu. U grobovima br. 141, 147 i 145 (Karta 3) su najvjerovatnije sahranjeni otac, majka i dijete. Pokojnici iz grobova 141 i 147 (Karta 3) sahranjeni su neposredno jedan uz drugi, noge pokojnika su u istoj ravni, oba su isto orijentisana i radi se o istovremenoj sahrani. Nešto sjevernije u odnosu na ovu grupu grobova, u istom nizu nalazi se grob 146 (Karta 3) koji ima istu orijentaciju i upućuje da se radi o porodičnoj grupi grobova.⁴⁷

Na osnovu situacionog plana Žeravica je izdvojio grupe grobova gdje su sahranjeni povezani pokojnici. Pokojnici su sahranjivani veoma blizu jedan pored drugoga i istovjetno su orijentisani. Takva povezanost se uočava za grobove: 150 i 160; 13–16; 18 i 19; 156, 153, 155 i 154 (četiri izdvojena groba u okviru većeg reda) 32 i 33; 27–29; 54, 59–61; 42 i 43 (sahrana roditelja i djeteta) 52 i 55; 57 i 58; (dva neposredno srodna pokojnika, ali je za svakog

---

⁴³ ŽERAVICA 1985/86, 156.

⁴⁴ ŽERAVICA 1985/86, 156.

⁴⁵ ŽERAVICA 1985/86, 158.

⁴⁶ ŽERAVICA 1985/86, 156.

⁴⁷ ŽERAVICA 1985/86, 156.

iskopana posebna raka).⁴⁸ (Karta 3) U grupi grobova 63–65 i 67 sahranjena su dva djeteta, a sa njihovih strana po jedna odrasla individua. Obje individue su sahranjene pod jednakim kosim uglom prema djeci. Glave djece su okrenute frontalno.⁴⁹ (Karta 3)

Na cijeloj nekropoli orijentacija pokojnika je jedinstvena. Glava pokojnika uvijek je okrenuta prema zapadu. Od precizne orijentacije zapad–istok u nekim slučajevima dolazi do većeg ili manjeg odstupanja prema jugu ili sjeveru, a u rijetkim slučajevima sjeverozapad–jugoistok. U sjevernom dijelu nekropole su grobovi sa naglašenijim odstupanjem glave pokojnika prema sjeveru, a u pojedinim slučajevima orijentacija je sjeverozapad–jugoistok. U ovoj grupi su samo grobovi muškaraca. Samo u jednom slučaju (grob 125) gdje je sahranjena ženska osoba zabilježeno je jako odstupanje položaja glave prema jugu.⁵⁰

Prilozi su evidentirani u 56 grobova. Kao prilozi se javljaju nakit (naušnice, privjesci, đerdani), dijelovi odjeće (aplike), oprema konjanika (mamuze) i novčići. Grobovi sa priložima raspoređeni su po cijeloj nekropoli bez određenog reda što ukazuje da nije bilo odvajanja grobova na one sa priložima i one bez priloga. Prilozi su evidentirani u 16 od ukupno 46 muških grobova, u osam od deset ženskih grobova, u devet dječijih grobova, kao i u devet grobova gdje su bili sahranjeni odrasli pokojnici za koje se nije mogao odrediti pol.⁵¹ Na osnovu analize pogrebnog ritusa prilozi se nalaze kod sljedećih tipova: I/1b, I/3, I/4, I/5a, I/6b, I/6d i I/8. Uočeno je da kod pojedinih tipova pogrebnog ritusa uopšte nema priloga. Prilozi su bogatiji i brojniji u ženskim grobovima. Po brojnosti i raznovrsnosti od ženskih grobova ističe se grob broj 11, od muških broj 67 i dječiji broj 8.⁵²

U grobovima 8, 17, 37 i 116 (Karta 3) su nađeni ostaci pepela i gara na pokojniku ili pored njega. Žeravica smatra da se tragovi pepela mogu vezati za vršenje ritualnih radnji paljenja vatre u toku sahrane i polaganja ostataka spaljivanja u grob uz pokojnika. Fragmenti keramike iz groba 78 i 73, kao i ostaci keramičke posude u grobu 107, nađeni kod glave i stopala pokojnika ukazuju na ostatke pogrebnog ritusa ili kultnog jedenja hrane nad grobom prije zakopavanja rake. (Karta 3) Na nekoliko mjesta na nekropoli otkriveni su ostaci gorenja (gar i pepeo) izvan grobova i vjerovatno se radi o mjestu gdje je praktikovano kultno pripremanje i uzimanje hrane. U posudi iz groba 99 bile su sitne nagorjele kosti što ukazuje da je u keramičku posudu stavljana hrana koja je prethodno spaljena na posebnom mjestu. Slični

---

⁴⁸ ŽERAVICA 1985/86, 157.

⁴⁹ ŽERAVICA 1985/86, 157.

⁵⁰ ŽERAVICA 1985/86, 158.

⁵¹ ŽERAVICA 1985/86, 165.

⁵² ŽERAVICA 1985/86, 165.

nalazi evidentirani su i u Gomjenici. Na nekropoli Bijelo Brdo II nađeni su ostaci spaljenih kosti i ugljenisanog drveta. Nalaz na Bagruši predstavlja odraz istih kulturnih radnji. Nalaz keramike iz groba 99 uvodi nekropolu Bagruša u krug grobova i nekropola ranog srednjeg vijeka sa nalazima keramičkih posuda.⁵³

2.2. Nekropola Mahovljani

Nekropola Mahovljani, lokalitet Kužno groblje – Luke nalazi se istočno od naselja Laktaši, 20 km od Banja Luke, na putu Banja Luka – Bosanska Gradiška prema Vrbasu. U neposrednoj blizini groblja, na lokalitetu Berek otkriveno je ranosrednjovjekovno naselje tipa gradišta koje je postojalo od IX do XIII vijeka. Istraživanja na lokalitetu Berek sprovedla je također Nada Miletić.⁵⁴

Prve nalaze iz slavenske nekropole Mahovljani slučajno je otkrio Milan Đudurović (1967.) prilikom vađenja šljunka na svom imanju. Za vrijeme izvođenja radova uništio je nekoliko grobova, a predmete koje je pronašao je predao u Muzej Bosanske Krajine u Banja Luci (Danas Muzej Republike Srpske).⁵⁵ U cilju očuvanja lokaliteta u toku 1968. godine kustosica Vera Nikolić Mutavdžić je organizovala manje zaštitno iskopavanje. Tom prilikom otkrila je osam grobova od kojih su neki imali bogate bronzane nalaze. U cilju daljeg istraživanja i zaštite lokaliteta u narednom periodu sprovedene su tri kampanje. Prva kampanja sprovedena je od 2. do 21. avgusta 1969. godine kada su otkrivena 43 groba. Druga kampanja je bila u periodu od 22. maja do 20. juna 1970. godine kada je otkriveno 36 grobova.⁵⁶ U toku 1971. godine u dva intervala, prvom od 1. do 21. jula i drugom od 30. jula do 14. avgusta otkriveno je 8 grobova. Kroz sve tri kampanje sistematsko arheološko istraživanje je završeno u potpunosti. Sve tri kampanje vodila je Nada Miletić sa svojim saradnicima i objavila rezultate istraživanja.⁵⁷

Prilikom iskopavanja korišten je sistem mreže kvadrata 4x4 m koja je bila orijentisana u pravcu istok–zapad. Mreža je obuhvatala i prostor otkriven 1967. i 1968. godine, kao i prostor zaštitnog iskopavanja iz 1968. godine. Ukupna istražena površina koja uključuje i probnu

---

⁵³ ŽERAVICA 1985/86, 165.

⁵⁴ TOMIČIĆ 2000, Željko Tomičić, „Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke”, *Prilozi 17*, Institut za arheologiju, Zagreb, 2000, 25.

⁵⁵ MILETIĆ 1979, Nada Miletić, “Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke”, *GZM*, nova serija, sv. XXXIV (1979), Sarajevo, 1980, 137.

⁵⁶ MILETIĆ 1979, 137.

⁵⁷ MILETIĆ 1979, 137.

sondu A je cca 1350 m². Istraživanja su pokazala da se slavenska nekropola nalazi na jednom dijelu praistorijske nekropole s urnama.⁵⁸ Iz praistorijskog perioda potiču brojni ostaci urni koji su nađeni između skeleta, ostaci životinjskih kostiju, jedna čitava posuda nađena *in situ*, nekoliko fragmenata ukrasnih predmeta i pet masivnih bronzanih ukrasnih igala sa ornamentima. Pronađeni su i sitni ostaci rimskog građevinskog materijala i dva primjerka rimskog novca (Neron, 54.–68. i Valentinianus II, 375.–392.). Zanimljiv nalaz predstavlja i jedna strelica koja je nađena na krajnjem sjeveroistoku.⁵⁹

Nalazi iz grobova koji su uništeni 1967. godine i oni koji su otkriveni 1968. godine (grobovi od 1 do 8) čuvaju se u Muzeju Bosanske krajine (danas Muzej Republike Srpske) u Banja Luci, a ostali u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu.⁶⁰

Nekropola u Mahovljanima po tipu se ubraja u groblja na ravne redove. Redovi su orijentisani u pravcu od jugozapada prema sjeveroistoku uz određena odstupanja, a ponegdje su umetani grobovi između redova. Na nekropoli je otkriveno 95 grobova sačuvanih u cjelosti i osam uništenih. Od ukupno 95 skeleta, sa sigurnošću je utvrđeno da 35 pripada ženskim osobama, a dječijim 28. Sami grobovi su orijentisani u pravcu sjeverozapad–jugoistok (70 grobova), a manji broj je u pravcu zapad–istok. U pravcu zapad istok okrenuto je deset grobova, a grob broj 39 okrenut je u pravcu sjever–jug. Odstupanje od osnovnog pravca zapad–istok.⁶¹ Groblje u tlocrtu ima oblik elipse koja se proteže od jugoistoka prema sjeverozapadu. U jugoistočnom dijelu groblja je najveća gustoća humki, u središnjem dijelu grobne cjeline su rijetke, na sjeverozapadnom dijelu je opet veća koncentracija grobnih cjelina.⁶²

Svi ukopi su bez tragova grobne konstrukcije ili zaštitnih okvira. Svi pokojnici su spušteni u jednostavne zemljane rake koje se mogu jasno razaznati u pjeskovitom tlu. Grobovi su na određenom rastojanju bez vidljivih oštećenja. Višeslojno ukopavanje ili dvojni grobovi nisu uočeni. Pojedina grupisanja su nastala zbog porodične povezanosti pokojnika kao što je slučaj sa grobovima broj 12 i 13 ili grobovima 26, 27 i 28.⁶³ (Karta 4)

Pokojnici su polagani u raku na dubinu od 0,2 do 1,07 m. U svim grobnim cjelinama pokojnici su bili položeni na leđa. Položaj glave je ili frontalan ili u profilu i nastao je kao

---

⁵⁸ MILETIĆ 1979, 138.

⁵⁹ MILETIĆ 1979, 138.

⁶⁰ MILETIĆ 1979, 138.

⁶¹ MILETIĆ 1979, 148.

⁶² TOMIČIĆ 2000, 28.

⁶³ MILETIĆ 1979, 149.

posljedica kasnijih procesa što je slučaj i na drugim nekropolama. Ruke pokojnika su bile položene na više načina. Ruke spuštene u krilo su u 22 groba, od kojih je šest ženskih i sedam dječijih. Položaj ruku koje su pružene uz tijelo je u 21 grobu, ruke prekrštene na pojasu evidentirane su u devet grobova, a ruke povijene preko grudi samo u grobu broj 38 gdje je pokopana ženska osoba. Položaj sa jednom rukom pruženom uz tijelo, a drugom spuštenom u krilo javlja se u deset grobova, a u šest grobova druga ruka je povijena u pojasu. U grobu broj 85 je jedna ruka na pojasu, a druga u krilu, a u grobu broj 26 je povijena preko grudi. U 24 groba položaj ruku nije se mogao utvrditi zbog oštećenja skeleta. Sve varijante su zabilježene kod svih uzrasta. Šarolik položaj ruku uočen je i na groblju u Gomjenici. U Mahovljanima prekrštene ruke javljaju se u više slučajeva nego u Gomjenici. U Gomjenici se prekrštene ruke javljaju samo u dva groba.⁶⁴ U nekropoli nisu uočeni tragovi iskazivanja pogrebnih običaja, polaganja posuda u grob ili obolusa uz pokojnika. Odsustvo pogrebnih običaja je karakteristika iskazanih ranoslovenskih nekropola u Bosni i Hercegovini.⁶⁵ Nalazi su otkriveni uz 43 skeleta od čega je 30 ženskih i 13 dječijih. Pokojnici su bili sahranjivani obučeni na šta upućuju tragovi pamučne niti koji su sačuvani uz dva dugmeta koja su njima pričvršćena za odjeću. Osim ovih niti nije bilo drugih tragova tekstila.⁶⁶ (Slika 1)

2.3. Nekropola Gomjenica

Ranoslavenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora otkrivena je 1963. godine prilikom gradnje asfaltnog puta Prijedor–Tomašica. Selo Gomjenica nalazi se oko 5 km južno od Prijedora, a sama nekropola je zapadno od seoskog puta koji vodi prema Savi i željezničke pruge Prijedor–Sanski Most, na Δ1275 i Δ1274 zvanom Polja i Baltine bare.⁶⁷ Prostor Baltinih bara poznat je po nalazima ranije otkrivenih latenskih grobova.⁶⁸ (Karta 8)

Nekropola obuhvata prostor gdje se Polja sa zapadne strane graniče sa područjem zvanim Baltine bare. U katastru nije precizno određena granica između Polja i Baltinih bara, a sami mještani upotrebljavaju isključivo naziv Baltine bare.

---

⁶⁴ MILETIĆ 1979, 149.

⁶⁵ MILETIĆ 1979, 149.

⁶⁶ MILETIĆ 1979, 150.

⁶⁷ MILETIĆ 1966/67, Nada Miletić, „Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora”, *GZM*, Nova serija, sv. XXI/XXII, Sarajevo, 1966/67, 81.

⁶⁸ MILETIĆ 1984, 411.

Geološka analiza terena pokazuje da se radi o fluvijalnoj terasi nastaloj od bogatih naslaga pijeska i šljunka.⁶⁹

Radovi na iskopavanjima izvršeni su u dva navrata. Prva iskopavanja obavljena su u periodu od 15. do 25. novembra 1963. godine, a druga u periodu od 13. aprila do 12. juna 1964. godine. Istraživački tim je predvodila Nada Miletić.⁷⁰ U toku iskopavanja u 1963. godine istražen je prostor površine od oko 437 m². Primijenjen je sistem mreže 5x5 m. Mreža je bila orijentisana u pravcu sjeverozapad–jugoistok i slijedila je pravac parcele i samih skeleta. Iskopavanje je obuhvatalo krajnji sjeveroistočni dio nekropole u kome je otkriven 51 grob sa 53 skeleta i tri razorena groba koja nisu numerisana, što je ukupno 56 skeleta.⁷¹

Sjeverozapadno od istraženih kvadrata, na daljini oko 10 m, povučen je i probni rov, ali na tom dijelu nije bilo tragova sahranjivanja.

U drugoj kampanji koja se vodila 1964. godine iskopavanje je vršeno na terenu površine oko 940 m² koji je išao u pravcu prema jugozapadu. Mreža kvadrata je uklopljena u mrežu postavljenu 1963. godine, bila je orijentisana u pravcu istok–zapad i imala je dimenzije 4x4m. Prilikom ovog iskopavanja otkriveno je 189 grobova. Na osnovu analize istraženog prostora Miletić je zaključila da su istraživanja obuhvatila cijelu nekropolu.⁷²

U Muzeju Kozare u Prijedoru nalazi se materijal otkriven 1963. godine, a materijal iz 1964. godine u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Osteološki institut Medicinskog fakulteta u Zagrebu preuzeo je materijal za potrebnu analizu.⁷³

Nekropola na Baltinim barama pripada tipu nekropola ravnih grobova na redove. Redovi pružaju u pravcu jugozpad–sjeveroistok i različito su raspoređeni. Na jugozapadnom dijelu nekropole redovi su rjeđi i pravilniji, prema sjeveroistoku postaju sve nepravilniji, ukopi su gušći i umetnuti između redova. Na sjeveroistočnom dijelu nekropole su proređeni i nepravilni.

U obje kampanje ukupno su pronađena 243 skeletna grobova, tri uništena groba i jedna mala urna sa malobrojnim sitnim ostacima spaljenih kostiju. Među nađenim skeletima, njih 70 pripada muškom polu, 99 ženskom, 53 su dječiji skeleti, infante i juvenili od kojih je 16 ženskog pola. Za 21 skelet nije bilo moguće odrediti polnu pripadnost. Skeleti su stajali

---

⁶⁹ MILETIĆ 1966/67, 81.

⁷⁰ MILETIĆ 1966/67, 81.

⁷¹ MILETIĆ 1966/67, 81.

⁷² MILETIĆ 1966/67, 83.

⁷³ MILETIĆ 1966/67, 83.

vertikalno u pravcu redova i postavljeni su u pravcu sjeverozapad–jugoistok.⁷⁴ Izuzetak od ove orijentacije je kod tri groba (7b, 7c i 37a) sa dječijim skeletima gdje je orijentacija zapad–istok i grob 181 koji se pruža u pravcu jugozapad–sjeveroistok. (Karta 8) Uporednom analizom drugih slavenskih nekropola, istraživači konstatuju da ovakva orijentacija grobova na Baltinim barama predstavlja rijetkost među slavenskim nekropolama.⁷⁵

Pokopavanje je vršeno jednostavnim polaganjem u zemlju bez zaštitnih okvira. Nisu pronađeni tragovi grobnih konstrukcija. Izuzetak je grob 53 gdje je postavljen jedan manji kamen pored nogu. Nisu postojali ni tragovi obilježavanja grobova. Skeleti su pronađeni na dubini od 0,40 m do 0,90 m. Prosječna dubina ukopa je od 0,60 do 0,70 m. Izuzetak je grob br. 122 koji je nađen na dubini od 0,27 m i bio je položen nad grobom br. 123.⁷⁶ Svi skeleti su bili položeni na leđa u ispruženom položaju, osim u nekoliko slučajeva gdje je noga bila blago povijena u koljenu, prema unutra ili spolja.⁷⁷

Različiti su položaji glave kod pokojnika. U 84 groba glava je bila okrenuta prema desnom ramenu, odnosno prema jugozapadu. Manji broj skeleta imao je glavu okrenutu prema lijevom ramenu odnosno prema jugoistoku. Kod 38 skeleta glava je imala frontalni položaj. Ovaj nakrenuti položaj glave nastao je kao posljedica sleganja zemlje u grobu.⁷⁸ Položaj ruku pokojnika je u nekoliko varijanti i evidentiran je i na drugim slavenskim nekropolama. Ruke pružene uz tijelo su na 140 grobova, u 23 groba ruke su položene u krilo, češće kod ženskih i dječijih skeleta. Lijeva ruka položena u krilo je kod 28 skeleta, a kod 15 skeleta desna ruka je u krilu, a druga ruka je položena uz tijelo. Ova pojava je češća kod ženskih skeleta. U nekoliko slučajeva jedna ruka leži na pojasu, a druga je spuštена uz tijelo. Ruke prekrštene na pojasu su bile samo kod dva skeleta. Izvjestan broj skeleta je oštećen ili premješten tako da se nije mogao ustanoviti tačan položaj ruku. Svi položaji ruku javljaju se na svim dijelovima nekropole.⁷⁹

Ukopavanje je bilo jednoslojno. Na najgušćem dijelu nekropole pronađena su dva slučaja dvojnih grobova (grob 87 i 87) i to gdje je u grob mlade žene sahranjeno dijete i grob gdje su dva dječija skeleta sahranjena jedan iznad drugoga (grob 122 i 123). (Slika 2, 3)

---

⁷⁴ MILETIĆ 1966/67, 110.

⁷⁵ MILETIĆ 1966/67, 110.

⁷⁶ MILETIĆ 1966/67, 111.

⁷⁷ MILETIĆ 1966/67, 111.

⁷⁸ MILETIĆ 1966/67, 111.

⁷⁹ MILETIĆ 1966/67, 111.

Pronađeno je i nekoliko dvojnih grobova koji su istovremeni i gdje su pokojnici postavljeni jedan uz drugoga na istoj dubini. Ovoj grupi pripadaju (Slika 2, 3):

- dva dječija skeleta (grob br. 37a i 37b) sa grobom mlade žene i malog djeteta (grob br. 44 i 40)

- grob gdje je skelet žene djelimično ležao preko skeleta muškarca (grob br. 52 i 53),

- grob br. 62 u kome je na grudima ženskog skeleta bila smještena lobanja malog djeteta.

- grobovi br. 136 i 137 predstavljaju dvojni grob starije i mlađe osobe ženskog pola

- u grobovima broj 138 i 139 su skeleti odrasle osobe za koju se nije mogao odrediti pol i skelet sasvim malog ženskog djeteta

- u grobovima 152 i 153 je grob mlađe ženske osobe ležao na nogama starije ženske osobe i nastavljao u istom pravcu

- u grobovima broj 190 i 191 je skelet žene sa odraslim djetetom, gdje je glava žene potpuno naslonjena na glavu djeteta

- u grobovima broj 214 i 215 je skelet muškarca čija je glava bila okrenuta prema skeletu žene

- u grobovima br. 219 i 220 je skelet odrasle ženske osobe i uz nju mlađi muškarac.

Pronađeni su i dvojni grobovi sa naknadnim ukopom i to:

- grobovi 1 i 26, sa skeletima mlađeg i starijeg muškarca

- grobovi br. 42 i 60 sa skeletima žene i osobe čiji pol nije ustanovljen

- grobovi br. 73 i 75 sa skeletima žene i sasvim malog djeteta.

Trojni istovremeni ukop:

- grobovi br. 7a, 7b i 7c su jedini ukopi ovog tipa.

Konstatovane su i grupe skeleta koje pokazuju međusobnu bližu pripadnost, bilo da se radi o istovremenim ili naknadnim ukopima.

Dvojni grobovi su pojava koja je bila prisutna na srodnim nekropolama, dok su trojni grob i veća grupisanja rijetka pojava.⁸⁰

Na osnovu pronađenog materijala istraživači nisu mogli zaključiti o pogrebnim običajima prilikom ukopa. Na nekropoli je pronađena i mala urna sa malobrojnim ostacima kalciniranih košćica. Urna je ležala izvan mjesta ukopavanja, otkrivena je na dubini od 0,41 m i sačuvan je samo njen donji dio. Oko urne u krugu od 0,50 m nalazio se intenzivni gar, uz jasne tragove karboniziranog drveta. Ova pojava ukazuje na ostatke pogrebnog ritusa, jer je spaljivanje pokojnika kod Slavena u ovim krajevima već bilo napušteno.⁸¹ Uz skelet br. 22 nađena je hrpica kalciniranih, djelimično spaljenih košćica, sa ostacima karboniziranog drveta. Košćice su slične onima iz urne. Sitni fragmenti keramike pronađeni u pojedinim grobovima pripadaju pojedinim fazama pogrebnog ritusa. Fragmenti su ležali na samim kostima uz glavu, ruke ili nogu. Ovi sitni ostaci keramike potvrđuju postojanje običaja razbijanja keramičkih posuda u toku pogrebnog obreda u slavenskim nekropolama.⁸²

Skeleti su bili različito očuvani, uz veća ili manja oštećenja. Tragovi tekstila, dijelovi odjeće i nakit ukazuju da su pokojnici sahranjivani obučeni. Nalazi su otkriveni u 126 grobova i to u 17 muških, 83 ženska, 24 dječija i 2 neodređenog pola.⁸³

Predmeti sa nekropole na Baltinim barama se mogu podijeliti na nakit, dijelove odjeće, oruđe i oružje, kao i ostale upotrebne predmete.

Tomičić je izvršio analizu dostupnih i sačuvanih nalaza iz Gomjenice uzimajući u obzir podjelu koju je izradio Jochen Giesler. Na osnovu detaljnog vrednovanja materijala izradio je sliku horizontalno stratigrafskih odnosa unutar nalazišta, te uobličio relativno hronološke elemente i izdvojio određene uzastopne faze pakovanja unutar groblja u Gomjenici.⁸⁴

Na osnovu tipološko-statističkog vrednovanja izdvojene su ukrasne tvorevine karakteristične za bjelobrdsku kulturu: lijevane grozdolike naušnice (tip 14a, 15a, 15c, 17b), karičice sa „S“ petljom (tip I i II), četvorjagodne lijevane naušnice (tip 16), ogrlice torkvesi (tip 16), ogrlice đerdani (tip 39–40), dvodjelni scoliki privjesci (tip 9/42a), praporci (tip 10/42b), bronzana lijevana puceta (tip 11b), lunulasti privjesci (tip 12) i prstenje različitih

---

⁸⁰ MILETIĆ 1966/67, 112.

⁸¹ MILETIĆ 1966/67, 113.

⁸² MILETIĆ 1966/67, 113.

⁸³ MILETIĆ 1966/67, 114.

⁸⁴ TOMIČIĆ 2007, 153.

oblika (tip 22, 31, 33 i 38b). Posebnu grupu nakita čine karičice sljepoočničarke sa jednom bikoničnom jagodom (tip III) ili sa tri bikonične jagode (tip IV).⁸⁵

2.4. Groblje Junuzovci

U toku 1903. godine pri iskopavanju šljunka otkriveni su kosturi uz pojedinačne pokretne nalaze na položaju Tučić (Kočićevo) u selu Junuzovci nedaleko od lijeve obale rijeke Vrbas kod Bosanske Gradiške. U toku 1904. godine prilikom izvođenja radova na lokalnoj cesti Junuzovci–Razboj obavljani su najnužniji zaštitni radovi na ranosrednjovjekovnom kosturnom groblju i tada je za Zemaljski muzej u Sarajevu prikupljen grobni inventar i urađene skromne bilješke na terenu o orijentaciji i dubini ukopa pokojnika. Grobni nalazi su predati u Zemaljski muzej u Sarajevu. Paola Korošec Vračko je 1942. godine prvi put uradila arheloško vrednovanje arheološke građe na osnovu do tada poznatih činjenica o bjelobrdskoj kulturi.⁸⁶

Na osnovu dostupne arheloške građe koja je sačinjena na terenu Korošec je konstatovala da su skeleti bili ukopani u sloj pijeska na dubini od 0,6 do 0,7 m sa orijentacijom u pravcu zapad–istok. Za vrijeme istraživanja u toku 1904. godine otkriveno je šest grobnih cjelina. U pet grobnih cjelina nije bilo nalaza, dok je u jednoj evidentirano samo par karičica sa „S” petljom (po Giesleru tip I) i dvije lijevane naušnice koje pokazuju imitaciju ukrašavanja u tehnici filigrana (po Giesleru tip 14).⁸⁷ Naknadno, Tomičić je izvršio naknadnu tipološku analizu i vrednovanje inventara koji je sačuvan. Grobni inventar sa groblja u Junuzovcima podijelo je u dvije grupe. U prvu grupu je uvrstio predmete nakita, a u drugu predmete nošnje. U grupu predmeta nakita spadaju: nakit za glavu i kosu (karičice sa „S” petljom tip I, naušnice sa grozdolikim privjeskom tip 14b, 15, 16 i 17b), nakit za vrat i prsa (ogrlice – torkves tip 1c, lunulasti privjesak tip 12, praporci tip 10) i nakit za ruku (narukvica tip 8, prstenje tip 31 i 38b). U grupu predmeta nošnje spadaju dijelovi gornje nošnje: dvodjelni privjesci tip 9b, D13 i 42a i puceta–privjesci tip 11a–b.⁸⁸ (Slika 4)

---

⁸⁵ TOMIČIĆ 2007, 153.

⁸⁶ TOMIČIĆ 2012, 33.

⁸⁷ TOMIČIĆ 2012, 33.

⁸⁸ TOMIČIĆ 2012, 33.

2.5. Nekropole sa pojedinačnim bjelobrdskim nalazima

Na lokalitetu Grudine – Crkvine u Bugojnu su na praistorijskom sloju podignute rimske građevine. Kasnije je podignuta bazilika i presvođena grobnica. Oko ruševina bazilike podignuta je slavenska nekropola a nad njom vremenom sagrađena crkvena građevina. Oko crkve podignuta je mlađa nekropola i stećci.⁸⁹ Na lokalitetu Mogorjelo su na antičkim ruševinama izgrađene dvije kasnoantičke bazilike, a potom je nastavljeno ukopavanje od vremena seobe naroda do kasnog srednjeg vijeka.⁹⁰

U Grborezima kod Livna grupa od devet ranoslavenskih grobova se nalazi u sjevernom dijelu središnjeg prostora. Tu je kasnije formirana kasnosrednjovjekovna nekropola.⁹¹ U Rogačićima je grupa od šest ranoslavenskih grobova u nađena u istočnom pojasu lokaliteta gdje su zabilježena ukopavanja do u kasni srednji vijek.⁹² Nekropola u Cimu bila je smještena unutar ruševina i na prostoru oko ranohrišćanske bazilike s kasnoantičkim presvođenim grobnicama.⁹³ Grobovi u Višićima, u ravnici u donjem toku Neretve su ukupani u antičke grobove u ruševinama rimske vile u sjeveroistočnom i jugozapadnom dijelu prostorija A, B i djelimično C.⁹⁴

Nekropola u selu Mihaljevići kod Rajlovca smještena je na oko 2,5 km jugozapadno od željezničke stanice Rajlovac na lijevoj obali rijeke Bosne, na nižem brijegu Varošište. Nekropola je otkrivena u toku radova koje su izvodili pripadnici JNA, a arheološka istraživanja sprovela je Nada Miletić u toku 1954 i 1955. godine.⁹⁵ Na nekropoli u Mihaljevićima evidentirano je 118 grobova i istraživač navodi da se ne radi o nekropoli na redove u pravom smislu riječi ali se uočava da su se prostirali u pravcu jug-sjever. Prilozi su evidentirani u 34 groba.⁹⁶ (Karta 9)

Na osnovu analize nađenog materijala Miletić je zaključila da je nekropola u Rajlovcu bila u upotrebi od III ili IV vijeka do prve polovine XVI vijeka. Grobovi pripadaju različitim etničkim grupama koje su se za vrijeme velikih događaja iz perioda rimskih osvajanja i seobe

---

⁸⁹ MILETIĆ 1984, 406.

⁹⁰ MILETIĆ 1984, 406.

⁹¹ MILETIĆ 1989, 176.

⁹² MILETIĆ 1989, 176.

⁹³ MILETIĆ 1989, 176.

⁹⁴ MILETIĆ 1989, 176.

⁹⁵ MILETIĆ 1956, Nada Miletić, „Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca”, *GZM* n.s. 11, Sarajevo, 1956, 9.

⁹⁶ MILETIĆ 1956, 23.

naroda našle na ovom području. Na nekropoli su se sahranjivali Romani, Ostrogoti i Slaveni.⁹⁷

Slavenskom periodu pripada 105 grobova, a 20 grobova je sadržavalo priloge. Najraniji prilozima pripadaju periodu od IX do X vijeka.⁹⁸ Za ovaj period je karakteristična velika brojnost priloga, koja se postepeno smanjuje pod utjecajem hrišćanske crkve. Kod objave nalaza Miletić je konstatovala da se nalazi iz grobova koji pripadaju slavenskom periodu podjednako mogu svrstati u dalmatinsko-hrvatski i bjelobrdski kulturni krug. Posebno ističe naušnice koje imaju elemente oba kruga, a to vezuje sa vizantijskim porijeklom i utjecajem.⁹⁹ Na osnovu nalaza je odredila da ranoslavenskom periodu pripada šest grobova koji su se nalazili na krajnjem zapadnom dijelu lokaliteta.¹⁰⁰ (Slika 5)

Arheološko nalazište Crkvine u Makljenovcu kod Doboja poznato je od kraja XIX vijeka kada su prikupljeni prvi nalazi. Zemljište je bilo u privatnom vlasništvu, a kako u to vrijeme nije postojala sistemska zaštita arheoloških nalaza veći dio nalazišta je uništen.¹⁰¹ Na lokalitetu su nađeni tragovi paleolita, neolita, bronzanog doba, željeznog doba, rimskog doba, kasnoantičkog do srednjeg vijeka. Iz perioda srednjeg vijeka potječu grobovi, tarac i nekoliko predmeta ručne upotrebe. U toku 1955. godine sistematski je iskopano 12 grobova sa 14 skeleta, a prilozima su nađeni u samo dvije grobnice. Pokojnici su ležali u smjeru istok–zapad, a glave pokojnika licem okrenute prema suncu. Pokopavanje iz ranoslavenskog perioda u antičke ruševine je nastavak kontinuiranog postojanja lokaliteta kroz različite epohe.¹⁰²

---

⁹⁷ MILETIĆ 1956, 33.

⁹⁸ MILETIĆ 1956, 35.

⁹⁹ MILETIĆ 1956, 35.

¹⁰⁰ MILETIĆ 1989, 176.

¹⁰¹ BASLER 1969, Đuro Basler, „Arheološko nalazište Crkvina u Makljenovcu kod Doboja”, časopis *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, br. IV, Tuzla, 1969, 85.

¹⁰² BASLER 1969, 84.

3. NAKIT BJELOBRDSKOG TIP A NA RANOSREDNJOVJEKOVNIM NEKROPOLAMA NA TLU BOSNE I HERCEGOVINE

Za razumijevanje i analizu nakita značajno je prepoznavanje najvažnijih tehnika njegove izrade. Pojedine tehnike su jednostavne, dok neke traže više umijeća i složenije su. Slaveni su prilikom izrade nakita koristili tehniku livenja, kao i imitaciju granulacije i filigrana. Tehnika livenja je bila veoma rasprostranjena kod starih Slavena. Ovom tehnikom su se izrađivali i grubi i skupocjeni predmeti.¹⁰³ Jedan majstor se bavio i kovačkim i zlatarskim zanatom što po mišljenju Ribakova potvrđuje nalaz sa Rajkoveckog gradišta gdje su zajedno nađeni kovački i zlatarski alat, kao i nalaz iz bolotejske mogile gdje su zajedno bili kovački alati i kalupi za livenje. Stari Slaveni su za livenje i ostale zlatarske radove koristili srebro, bronzu i razne legure.¹⁰⁴

Proces livenja odvijao se u nekoliko faza. Prvo se metal topio u grubim glinenim posudama koje su se hladile uz pomoć mijeha. Posude su imale mali otvor gdje se uduvavao vazduh. Proces hlađenja se morao sporo odvijati. Sljedeći korak je faza livenja tečnog metala u drvene kašike koje su se držale na vatri da bi metal što duže ostao tečan. Završna faza je samo sipanje metala u pripremljene kalupe. Kalupi su pravljani na više načina. Kod najjednostavnijeg načina željena forma se izdubi u kamenu pješčaru zbog čega je pozadina predmeta ostajala neravna. Malo kvalitetniji kalupi su imali kamenu ravnu ploču na vrhu. Ova vrsta kalupa morala je imati otvor za vazduh.¹⁰⁵ Kod izrade nakita u ovom kalupu pozadina predmeta je ostajala ravna i nije bila obrađena i ukrašena. Ovi kalupi služili su za izradu lunula u Bjelobrdskoj i Ketlaškoj grupi i za sve aplikacije koje se nisu ukrašavale sa obje strane.¹⁰⁶

Drugi način livenja je pomoću voska. U ravnu kamenu ploču majstor lijepi grumen voska. Kada se vosak stvrdne obrađuje ga u željenu formu. Kada je uzrok gotov preko voska je lijepljena glina koja je dobijala formu napravljenu od voska. Kada se glina stvrdne kroz otvor se ulijeva rastopljeni metal. Metal je sagorijevao vosak i ispunjavao kalup od gline. Ovo predstavlja naprimitivniji oblik tehnike *a cire perdue* kojom se izvodila imitacija granulacije.

---

¹⁰³ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 43.

¹⁰⁴ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 43.

¹⁰⁵ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 87.

¹⁰⁶ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 87.

Ova imitacija je veoma česta pojava kod Južnih Slavena, a posebno je značajna jer su sve bjelobrdske naušnice rađene u ovoj tehnici.¹⁰⁷ Nešto složenija tehnika *a cire perdue* se primjenjivala kod izrade šupljih predmeta kao što su naušnice sa šupljom jagodom. Majstor je u kalup sipao rastopljeni vosak, pa potom kalup okretao da se vosak uhvati na unutrašnjoj strani kalupa. Kad se vosak ohladi sipao je u kalup žitku glinu ili pješčar pomiješan sa glinom. Pošto bi se stvrdnuli i glina i vosak, sipao bi metal kroz tanke otvore preko voska. Vosak je sagorijevao a metal punio šupljinu koju je do tada zauzimao vosak. Ovom tehnikom pored jagode izljevale su se i šuplje ogrlice, dugmad, praporci.¹⁰⁸

Granulacija je tehnika kojom su se liveni predmeti ukrašavali. Istopljeni metal se sipao u tanku staklenu cijev. Majstor je cjevčicu držao u ustima i izduvavao sitne kapljice na predmet. Kod imitacije granulacije zrna su nepravilnog oblika.¹⁰⁹

Filigran je tehnika kojom se tanka žica polaže na podlogu i zatim fiksira pomoću rastopljenog metala. Filigran se radio u srebru ili zlatu. Žica koja se obrađivala mogla je biti jednostavna, tordirana ili upletena.¹¹⁰ Garašani iznosi stav da arheologija smatra da predmeti izrađeni u finom filigranu koji su nađeni na prostoru bivše Jugoslavije predstavljaju vizantijski import.¹¹¹

Na ranosrednjovjekovnim slavenskim nekropolama evidentiran je nakit iz dalmatinsko-hrvatskog, ketlaškog i bjelobrdskog kulturnog kruga. Bjelobrdskom kulturnom krugu pripadaju razne vrste naušnica, prstenje ogrlice, praporci, dvodjelni privjesci.

3.1. NAUŠNICE

3.1.1. „S” naušnice (TIP I i II)

„S” naušnice su u obliku karičice koja nije sastavljena na krajevima. Jedan kraj je bio pljosnato raskucan u obliku jednostranog ili dvostrukog latiničnog slova S, pa otuda i naziv. Bile su prikačene na remenčić ili svilenu traku koja se vezivala oko glave. Obično su bile izrađene od bronz, posrebrene ili pozlaćene, potpuno zlatne ili srebrne, rjeđe od cinka ili olova. Karika je obično jednostavna, ali ima primjeraka ukrašenih sa zrnima, bubnjićima,

¹⁰⁷ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 88.

¹⁰⁸ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 88.

¹⁰⁹ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 89.

¹¹⁰ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 89.

¹¹¹ GARAŠANIN-KOVAČEVIĆ 1950, 89.

korpicama, grozdićima, ornamentirane urezima. „S” naušnice su karakterističan nakit za slavenski svijet.¹¹² Nalaze se oko oblasti rijeka Majne i Sale, Pomeranja, Iljmena, Volge i Dona, i na zapadu u Češkoj, Moravskoj, Svablju, Poljskoj i Meklenburgu. U Ugarskoj i Panoniji uz Dunav i Savu i u Dalmaciji su tipičan oblik nakita koji je evidentiran u nalazima iz slavenskih grobova. Tipična je i u cijeloj zapadnoj Rusiji od Dnjepra ka Donu i Oki.¹¹³

Niederle smatra da postojanje „S” karičica u grobovima u periodu od IX do XII vijeka može biti dokaz prisustva Slavena.¹¹⁴ Najšira upotreba „S” naušnica bila je u periodu od IX do XI vijeka, ali na jugozapadu podunavskih i alpskih zemalja zabilježene su i prije pojave slavenskih grobova.¹¹⁵ Evidentirani su nalazi „S” naušnica iz kasnorimskih grobova kod S. Servola u Istri, iz Drnova u Kranjskoj, iz merovinških nalaza kod Mertloha u Bavarskoj, kod Ebingema u Brajsgau, grobovi u Šoš–Haćamu (Novograd) i grobovi sa kesthejskom kulturom VII–VIII vijeka u Siaraku, Čaku, Gateru, Majdanu, Jutanši, Abonji i u alpskim grobovima kod Krungla, Hoemberga, Mestelbaha i u Novoj Vesi u Slovačkoj. Niederle smatra da su Slaveni „S” naušnice preuzeli u Panonskom Podunavlju u periodu kestheljske kulture i da se upotreba širila prema istoku.¹¹⁶

Karičice su bile veoma rasprostranjene na svim prostorima gdje su živjeli Slaveni i predstavljale su najvažniji komad nakita. Brunšmid smatra da su nastale kod panonskih Slavena i da su se širile prema istočnoj polovini srednje Evrope, na Balkansko poluostrvo i u istočnu Evropu.¹¹⁷

Karičice i minđuše se ističu po brojnosti i oblicima na nalazištima bjelobrdske kulture. Karičice su pravljene od deblje ili tanje žice, sa nastavcima ili bez nastavaka. Karičice bez nastavaka su oblikovane od komada žice koji je savijen u krug. Krajevi žice nisu spajani i obično je jedan kraj bio malo zaoštren. Nosile su se kao minđuše tako što se zaoštreni kraj provlačio kroz ušnu resicu. U nekim slučajevima ušivale su se na traku koja se vezivala oko glave u visini sljepoočnice.¹¹⁸

U većem broju slučajeva jedan ili oba kraja su se više puta previjala te tako su nastajale karičice sa nastavcima. U Bijelom Brdu se razlikuju tri vrste karičica sa nastavcima. Kod

---

¹¹² NIDERLE 1954, Lubor Niderle, *Slovenske starine*, knjiga 1, Matica srpska, Novi Sad, 1954, 188.

¹¹³ NIDERLE 1954, 188.

¹¹⁴ NIDERLE 1954, 188.

¹¹⁵ NIDERLE 1954, 188.

¹¹⁶ NIDERLE 1954, 188.

¹¹⁷ BRUNŠMID 1903/4, 40.

¹¹⁸ BRUNŠMID 1903/4, 33.

jedne vrste žica je na jednoj strani više puta smotana u spiralu koja je imala oblik valjka. Kod druge vrste jedan kraj žice je pljosnato iskovan u obliku petlje, a kod treće vrste kraj je pljosnato iskovan u obliku slova S. Većina bjelobrdskih naušnica je pravljena od bronz, dok je manje onih od srebrne smjese lošeg kvaliteta ili kositra ili željeza.¹¹⁹

Karičice bez nastavka, karičice sa krajem u obliku spirale ili valjka služile su kao minđuše. Karičice sa petljom ili „S” nastavkom upotrebljavale su se kao sljepoočničarke, odnosno kao nakit prišiven na traku koja se vezivala oko glave u visini slijepog oka. U bjelobrdskom groblju nađena je i jedna karičica na koju je nanizan grozdoliki privjesak jedne minđuše. Ovo je dosta česta pojava u X i na početku XI vijeka.¹²⁰

Karike sa „S” petljom su vrlo česta pojava na prostoru između Mure, Drave, Dunava, Save i Sutle, u Sloveniji, Mađarskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini, odnosno u bjelobrdskom kulturnom krugu. U Bosni i Hercegovini karike sa „S” petljom evidentirane su u Gomjenici, Petoševcima–Bagruša, Mahovljanima i Tučiću (Kočićevo–Junuzovci). Ova nakitna grupa javlja se tokom tzv. prelazne faze prvog, drugog i trećeg stepena bjelobrdske kulture koji obuhvata period od sredine X do prve trećine XIII vijeka.¹²¹

Na osnovu podjele bjelobrdskih nalaza koju je uradio njemački arheolog Jochen Giesler u svom radu iz 1981. godine ove karičice su označene kao tip I i II. Za datiranje karičica kao i ostalog nakita uzima se novac koji se prilagao u grobne cjeline.¹²²

Karičice sa „S” nastavkom (tip I i II) javljaju se na nalazištu u Senti (Vojvodina) u grobnoj cjelini 13 zajedno zajedno sa srebrnim denarom mađarskog kralja Stjepana I Svetog (977.–1038.). Na groblju Majs Udvar, koje se nalazi u mađarskom dijelu Baranje u grobnoj cjelini 893 evidentirane su karičice tipa I i II uz novac kralja Stjepana I Svetog. U grobnoj cjelini 141 groblja Bijelo Brdo II javljaju se uz novac Kneza Petra (1038.–1041.), u grobnoj cjelini 221 i 349 u groblju Majs Udvar uz novac kralja Samjuela Abe (1041.–1044.). U grobnim cjelinama 107, 113 i 165 groblja Bijelo Brdo II, u grobnoj cjelini 9 u groblju u selu Josipovo (Ciganka) i u grobnim cjelinama 322, 593 i 1077 na groblju Majs Udvar javljaju se uz novac kralja Andrije I (1046.–1061.). Uz novac kralja Bele I (1061.–1063.) javljaju se u grobnim cjelinama 107 i 199 na groblju Bijelo Brdo II i u grobnoj cjelini 21 groblja kraj sela Svinjarevci. Uz novac kralja Salamona (1063.–1074.) javljaju se u grobnoj cjelini 246 na

---

¹¹⁹ BRUNŠMID 1903/4, 40.

¹²⁰ BRUNŠMID 1903/4, 42.

¹²¹ TOMIČIĆ 2000, 32.

¹²² TOMIČIĆ 1999, 292.

Majs Udvaru, a uz novac kralja Ladislava I (1077.–1095.) javljaju se u grobnim cjelinama 22 i 27 na groblju Meraja Vinkovci, u grobnoj cjelini 45 u groblju Svinjarevci, u grobnoj cjelini 49 u groblju Nosa, grobnoj cjelini 692 na groblju Majs Udvar i grobnim cjelinama 8, 28, 43, 50, 102, 115, 117, 124, 125, 132, 151 na groblju Pusztaszentlaszlo. Karičice tipa I i II mogu se datirati u razdoblje od sredine X do prve trećine XIII vijeka. Ako se pođe od apsolutno-hronološke šeme ovaj oblik nakita javlja se u prelaznoj fazi, kao i u prvom, drugom i trećem stepenu bjelobrdske kulture.¹²³

Na nekropoli Bagruša evidentirano je 18 primjeraka „S” karičica u 11 grobova. U odnosu na 56 grobova sa nalazima može se konstatovati da su se rjeđe upotrebljavale. Najbrojnije su u grobovima djece, manje ih je u ženskim grobovima a samo u jednom slučaju nađene su u grobu koji je sa rezervom određen kao muški.¹²⁴ (Tabela 6) U grobu 39, dječiji skelet, na desnom uhu nađena je manja bronzana karičica i kod lijevog uha nađena je ista karičica kroz koju je provučena perla od tamno žute staklene paste. U grobu 57, skelet djeteta, kod lijevog uha nađena je „S” karičica, a kod desnog uha nađena je fragmentirana „S” karičica. Grob 81, skelet djeteta, nađena je jedna fragmentirana „S” karičica od legure bronze i srebra i manja „S” karičica. U grobu 83, mlađa osoba, kod desnog uha nađena je bronzana „S” karičica. U grobu 84 skelet djeteta, kod desnog uha nađena je jedna veća „S” karičica od bronzane žice i jedna nešto manja „S” karičica kod lijevog uha. Grob 85, skelet djeteta, kod desnog uha nađena je manja „S” karičica od bronzane žice. U grobu 125, skelet odrasle žene, kod desnog uha nađena je jedna „S” karičica, grob 126 skelet odrasle osobe, kod glave sa desne strane nađena je „S” karičica od tanke bronzane žice, Grob 136, dječiji skelet kod glave sa desne strane nađena je „S” karičica od tanke bronzane žice. Grob 141, kod oba uha nađena je po jedna „S” karičica od tanke bronzane žice. Grob 132, skelet odrasle osobe, nađen je par „S” karičica od tanke bronzane žice.¹²⁵

Karičice sa Bagruše su većeg formata i tako pripadaju Gieslerovom tipu I. Karičice sa „S” petljom javljaju se u različitim kombinacijama pa tako su u grobnoj cjelini broj 57 sa karičicom sa spiralnim zavojem i višečlanim perlama od staklene paste.¹²⁶ (Tabela 6) U grobnoj cjelini 83 je u kombinaciji sa naušnicom s bikoničnom jagodom, ogrlicom od puceta i perli od staklene paste. Posebnost predstavlja grobna cjelina broj 132 u kojoj su evidentirana

---

¹²³ TOMIČIĆ 1999, 293.

¹²⁴ ŽERAVICA 1985/86, 170.

¹²⁵ ŽERAVICA 1985/86, 131–153.

¹²⁶ TOMIČIĆ 2010, 126.

dva para karičica sa završetkom u obliku „S” petlje, dvije naušnice od tanke bronzane žice sa jednom bikoničnom jagodom koja je spojena filigranskom žicom i bronzane karičice rastavljenih krajeva, dva prstena širokog obruča s ovalnom pločicom krune i ovalnim uloškom od staklene paste (po Giesleru tip 38b).¹²⁷ U grobnoj cjelini broj 141 evidentirani su uz karičice sa „S” petljom i dva para običnih karika rastavljenih krajeva i ogrlica sastavljena od tri lunulasta lijevana bronzana privjeska s tunelastom kaneliranom petljom (Giesler tip 12) i 11 bronzanih lijevanih praporaca (Giesler tip 10). Ogrlica je označena kao tip 42b.¹²⁸

„S” naušnice (tip I i II) su najbrojniji oblik nakita u fundusu groblja u Mahovljanima. Evidentirano je 50 primjeraka u 15 grobova. Sve su izrađene u bronzi. Karičice sa „S” petljom (tip I i tip II) javljaju se u dvije odvojene zone. U istočnoj zoni su evidentirane u grobnim cjelinama 3, 5, 4, 63, 77, 79, 90, 3 i 86. Na zapadnom dijelu groblja su u grobnim cjelinama unutar zone koja je ograničena grobnim cjelinama 15, 30, 27 i 35.¹²⁹

„S” naušnice manjeg formata su brojnije i datirane su u drugu polovinu X vijeka. Grupa krupnijih primjeraka datira se od X do XII vijeka. U deset grobova javljaju se kao jedini nakit. To su grobovi koji su raspoređeni većom gustom u jugoistočnom dijelu nekropole. U grobovima 15 i 30 pojavile su se „S” naušnice na čiji ukras je aplicirana bikonična jagoda. Četiri primjerka iz Mahovljana, šest iz Gomjenice i primjerci iz Uzdolja kod Knina, koji su poslužili kao analogija, su jedini oblici ove varijante.¹³⁰

Nada Miletić je konstatovala da je u Gomjenici pronađeno 230 komada naušnica sa „S” petljom (tip I i II) u 67 grobova. Najviše ih izrađeno u bronzi, 197 komada, u srebru 29 i svega 4 u leguri bronzne i srebra. „S” – naušnice nalazile su se uz skelete svih uzrasta i oba pola i u različitom broju. Najbogatiji je nalaz u grobu broj 10 gdje je nađeno 10 komada od srebra.¹³¹ Horizontalno stratigrafska istraživanja i analiza karičica sa „S” petljom, kao najrasprostranjenijeg oblika nakita unutar bjelobrdskeg kulturnog kruga koja je u Gomjenici sproveo Tomičić pokazala je da postoji više jasno izdvojenih podgrupa karičica.¹³²

Prvu podgrupu čine velikoformatne karike sa „S” petljom (tip I) i javljaju se u 44 slučaja. Prema metričkoj analizi koju je izvršio, Tomičić je konstatovala da se promjer karike kod ovih velikoformatnih oblika kreće od 2 cm pa više, što odgovara Gieslerovom rasponu od 1,6 do

---

¹²⁷ TOMIČIĆ 2010, 126.

¹²⁸ TOMIČIĆ 2010, 126.

¹²⁹ TOMIČIĆ 2000, 32.

¹³⁰ MILETIĆ 1979, 150.

¹³¹ MILETIĆ 1966/67, 117.

¹³² TOMIČIĆ 2007, 158.

1,8 cm.¹³³ Ovaj oblik je raspoređen na cijelom groblju. U najvećem broju slučajeva su izrađene u bronzi, a samo je devet primjeraka izrađeno od srebra (grobovi 8, 10, 14, 31, 101, 138, 201 i 219). Grobna cjelina 138 se nalazi u sredini groblja, a ostale su na rubovima groblja na sjevernom i južnom dijelu. Najveća koncentracija je na sjevernom dijelu do granice koju određuju grobne cjeline 31, 58, 113, 138, 156 i 158. U tom dijelu je evidentirano 28 primjeraka. Na južnom dijelu groblja u dijelu koji je omeđen grobnim cjelinama 167, 173, 192, 194, 198, 202, 209, 219, 224 i 228 evidentirano je 16 primjeraka.¹³⁴

Druga podgrupa su maloformatne karike sa „S” petljom (tip II,4–5) evidentirane u 18 slučajeva. Kod ovog oblika promjer ne prelazi 2,00 cm. Prosječna veličina promjera je od 1,0 do 2,0 cm i preciznije se mogu odrediti kao tip II,4–5. Maloformatne karičice tipa II,4–5 smještene su u istočnom dijelu groblja koje je omeđeno grobnim cjelinama 10, 36, 37b, 42, 88, 112, 145, 146, 154, 188 i 210. Prevladavaju primjerci izrađeni u bronzi, osim u četiri slučaja kada su izrađene u srebru (grob 10, 37b, 112 i 154). U sjeverozapadnom dijelu groblja evidentirane su u grobnim cjelinama 76, 79, 96 i 157. U tri grobne cjeline (10, 146 i 210) javljaju se zajedno velikoformatne i maloformatne karičice sa „S” petljom. Posebnu pojavu čini nalaz iz grobne cjeline 10 gdje se zajedno javljaju maloformatne (tip II,4–5) i velikoformatne karike sa „S” petljom (tip I) izrađene od srebra. Maloformatne karičice sa „S” petljom (tip II,4–5) izrađene od srebra javljaju se isključivo na sjeveroistočnom i istočnom obodu groblja u grobnim cjelinama broj 10, 37b, 112 i 154. Maloformatne karičice sa „S” petljom (tip II,4–5) evidentirane su zajedno sa jednojagodnim karikama, jednojagodnim naušnicama, naušnicama sa bikoničnom jagodom, naušnicama volinijskog tipa (tip 17b), dvodjelnim privjescima tip 10a, ogrlicama od dvodjelnih privjesaka tipa 10a i 10b i prstenjem tipa 31, 34b i 36.¹³⁵

Treću podgrupu čine „S” naušnice sa bikonično oblikovanom šupljom jagodom. Ova malobrojna podgrupa evidentirana je Gomjenici u grobnim cjelina 24, 125 i 156 u istočnom i zapadnom dijelu groblja. Javljaju se zajedno sa naušnicama tipa 17b, velikoformatnim karikama tipa I, naušnicama sa tri šuplje bikonične jagode, prstenjem tipa 31 i ogrlicom sa dvodjelnim privjeskom (tip 9a/42a).¹³⁶

---

¹³³ TOMIČIĆ 2007, 159.

¹³⁴ TOMIČIĆ 2007, 159.

¹³⁵ TOMIČIĆ 2007, 159.

¹³⁶ TOMIČIĆ 2007, 159.

Četvrtoj podgrupi pripadaju karičice sa „S” petljom na koju je nataknuta perla. Ovaj oblik se javlja u Gomjenici u grobnoj cjelini 125 u istočnom rubnom dijelu groblja. Javlja se zajedno sa rustikalnim naušnicama tipa 17b, prstenom tipa 31, ogrlicom od dvodjelnih privjesaka (tip 9a/42a), karičicom sljepoočničarkom sa tri bikonične šuplje jagode i karikama sa „S” petljom i jednom petljom i jednom bikoničnom jagodom.¹³⁷

Sa nekropole u Junuzovcima iz jedine sačuvane grobne cjeline potječe par bronzanih velikoformatnih karičica sa završetkom u obliku „S” petlje, promjera 2,3 cm (tip I).¹³⁸ Kao pojedinačni nalazi „S” naušnice su evidentirane u Bosanskoj Rači, Makljenovcu kod Doboja, Čipuljiću kod Bugojna, Osovu na Glasincu i Rogaćićima kod Blažuja.¹³⁹ U Grborezima kod Livna evidentiran je par srebrnih i ukrašenih „S” naušnica. Nisu evidentirane u Mihaljevićima, Cimu i Višićima.¹⁴⁰

3.1.2. Obične karike rastavljenih krajeva (tip 13)

Karičice rastavljenih krajeva (tip 13) su veoma ran i jednostavan oblik nakita čija pojava se vezuje za I stepen bjelobrdske kulture, pa sve do početka kasne faze II stepena bjelobrdske kulture. U grobljima muđurječja karičice tipa 13 javljaju se u najranijim fazama pokopavanja. U groblju Ptuj–Grad i Mahovljani – Kužno groblje karičice tip 13 istovremene su sa ranom fazom I stepena bjelobrdske kulture i nakon toga nestaju. U Petoševcima - Bagruši i Gomjenici prisutne su u sve tri fraze pokopavanja koje su istovremeno sa trajanjem I stepena bjelobrdske kulture. U grobljima hrvatskog Podunavlja (Bijelo Brdo II, Vukovar–Lijeva bara) i mađarskog dijela Baranje (Majs Udvar) karičice tip 13 javljaju se tokom I i početkom II stepena bjelobrdske kulture. U groblju Majs Udvar stalno se zajedno javljaju karike tipa 13 i karike sa „S” petljom tipa I i tipa II.¹⁴¹

Kod običnih karika otvorenih krajeva ovi krajevi se ili dodiruju ili prelaze jedan preko drugog. Predstavljaju lokalni proizvod različitih i udaljenih krajeva te se javljaju u velikom broju varijanti koje odlikuju vrste žice, dimenzije, oblik karike, završetak krajeva i aplikacije koje se stavljaju kao ukras.¹⁴²

---

¹³⁷ TOMIČIĆ 2007, 159.

¹³⁸ TOMIČIĆ 2012, 36.

¹³⁹ MILETIĆ 1963, Nada Miletić, „Nakit i oružje IX-XII veka u nekropolama Bosne i Hercegovine”, *GZM* 18, Sarajevo, 1963, 162.

¹⁴⁰ MILETIĆ 1989, 182.

¹⁴¹ TOMIČIĆ 2000, 32.

¹⁴² MILETIĆ 1966/67, 114.

Nada Miletić svrstava obične karike u standardni ukras unutar ketlaške i bjelobrdске grupe i datira ih u vremenski okvir od IX do XII vijeka, a na nekim nekropolama dalmatinsko-hrvatske grupe i kasnije. U groblju u Mahovljanima pronađeno je 26 primjeraka u 14 grobova. Posebno se izdvajaju primjerci karike sa petljom i karike sa dvije kvačice iz groba 3 i karičica sa malim sferičnim zadebljanjem iz groba 48. U šest grobova nađene su kao jedini tip, a u ostalim su bile u kombinaciji sa lunulastim ili „S” naušnicama.¹⁴³

Obične karike rastavljenih krajeva (tip 13) su nađene u jugoistočnom graničnom dijelu groblja Mahovljani okruženog grobnim cjelinama 3, 5, 6, 56, 78, 79, 83 i 91. Na zapadnom dijelu, u grobnoj cjelini 33 evidentiran je samo jedan primjerak karičice tip 13.¹⁴⁴ Svi primjerci su izrađeni u bronzi.¹⁴⁵

Na Baltinim barama (Gomjenica) nađeno je 77 naušnica ovog tipa, od kojih su 73 bronzane, 3 srebrne i 1 željezna, različite veličine i različite debljine žice. Raznovrsnost se ogleda i u konturi, češće su ovalnog a rjeđe okruglog oblika, nekoliko ih je u obliku potkovice, jedna ima oblik trougla. Raznolikost se ispoljava i u pogledu završetka krajeva. Najviše je oblika gdje su krajevi formirani odsjecanjem, lako se dodiruju ili su malo rastavljeni, a četiri imaju jedan kraj povijen prema unutra.¹⁴⁶ Miletić je samo konstatovala raznolikost ali nije izvršila podjelu. Tomičić je u naknadnoj analizi fundusa sa Gomjenice karike otvorenih krajeva podijelio na podgrupe. Prvu podgrupu čine maloformatne obične karike otvorenih krajeva. Oblik karika sa otvorenim krajevima je uobičajen. Evidentirana su tri slučaja srebrnih (grobovi 31, 112 i 153), u 12 slučajeva su bronzane a u četiri slučaja nema podataka o materijalu. Veća koncentracija ovog oblika je u južnoj zoni omeđenoj grobnim cjelinama 153, 182, 188, 192, 209, 210, 216, 220 i 228.¹⁴⁷ U središnjem istočnom dijelu javljaju se u zoni omeđenoj grobnim cjelinama broj 31, 36, 55, 65, 112 i 129. Na sjevernom dijelu groblja javljaju se samo u dva slučaja i to u grobnim cjelinama 21 i 75. Na krajnjem istočnom obodu u grobnim cjelinama 31, 112 i 153 su isključivo u kombinaciji sa karikama tipa I i II, jednojagodnim naušnicama, naušnicama tipa 15d i 17b i srebrnim prstenom.¹⁴⁸ Druga podgrupa su velikoformatne bronzane karičice. Ovaj oblik je isključivo izrađen u bronzi. Evidentirane su u 12 slučajeva, a promjer karike kreće se od 2,5 do 4,3 cm. Nađene su

---

¹⁴³ MILETIĆ 1979, 150.

¹⁴⁴ TOMIČIĆ 2000, 32.

¹⁴⁵ MILETIĆ 1979, 141–145.

¹⁴⁶ MILETIĆ 1966/67, 114.

¹⁴⁷ TOMIČIĆ 2007, 157.

¹⁴⁸ TOMIČIĆ 2007, 158.

u središnjem istočnom dijelu groblja u grobnim cjelinama broj 25, 62, 88, 111, 137 i 158. U jugoistočnom dijelu groblja omeđenom grobnim cjelinama 214, 224 i 231, na zapadnom obodu je samo jedna karičica u grobnoj cjelini 74. Karičice tipa 13 velikog formata javljaju se zajedno sa karikama sa „S” petljom tipa I (grobne cjeline 158, 214, 224 i 231), sa maloformatnim karikama sa „S” petljom (tip II,4–5) u grobnoj cjelini 88, sa prstenjem tipa 31 i 34a i sa naušnicama sa jednom jagodom u grobnoj cjelini 224.¹⁴⁹ Treća podgrupa su karike suženih rastavljenih krajeva. Ovaj oblik karičica liči na prstenje tipa 25 i 27. Suženi rastavljeni krajevi imaju oblik romba ili imaju okrugao presjek. Evidentirane su u grobnim cjelinama broj 70, 84, 157, 196 i 179. Uočena je jasna izdvojenost ovog oblika u odnosu na druge oblike ovog tipa jer su karičice ovog oblika jedini prilog uz pokojnika. Samo se u grobnoj cjelini 157 javljaju u kombinaciji sa maloformatnim karikom sa „S” petljom (tip I i II, 4–5).¹⁵⁰ Četvrta podgrupa su masivne karike sa apliciranom perlom. Perle su izrađene od tamnije i svjetlije staklene paste. Karike sa perlom su rjeđa pojava u slavenskim nekropolama. Perla je starijeg porijekla.¹⁵¹ Evidentirane su u grobnim cjelinama broj 188 i 216 na južnom i jugoistočnom dijelu groblja. Nađene su zajedno sa maloformatnim karikama tipa 13, maloformatnim karikama sa „S” petljom (tip II,4–5), naušnicama tip 17b, jednojagodnim naušnicama, karikama sa petljom i jagodom i sa prstenjem tipa 31, 34a i 36.¹⁵² U petu podgrupu spadaju masivne otvorene karike na koje je aplicirana pokretna bikonična jagoda. Jagoda je aplicirana na krupne karike. Krupne karike su zatvorene i završene petljom i kvačicom. Naušnice sa ovim tipom ukrašavanja pojavljuju se na nekropoli Baltine bare i nisu poznate sa drugih nekropola.¹⁵³ Evidentirane su u grobnim cjelinama 24, 62 i 214. Nađene su u kombinaciji sa „S” petljom (tip I) i prstenom tip 31.¹⁵⁴

3.1.3. Lijevane grozdolike naušnice (tip 14 – 17)

Lijevane grozdolike naušnice (tipovi 14–17) su prema J. Giesleru veoma rasprostranjene u međurječju Drave i Dunava i južnije od rijeke Save, dok se na prostoru Mađarske, odnosno Transdanubije veoma rijetko javljaju.¹⁵⁵

---

¹⁴⁹ TOMIČIĆ 2007, 158.

¹⁵⁰ TOMIČIĆ 2007, 158.

¹⁵¹ MILETIĆ 1966/67, 116.

¹⁵² TOMIČIĆ 2007, 158.

¹⁵³ MILETIĆ 1966/67, 116.

¹⁵⁴ TOMIČIĆ 2007, 158.

¹⁵⁵ TOMIČIĆ 2010, 123.

3.1.3.1 Grozdolike lijevane naušnice sa dva koljenca (tip 14)

Grozdolike lijevane naušnice sa dva koljenca (tip 14) rasprostranjene su na području slovenačkog Podravlja, u zapadnom dijelu međurječja Drave, Dunava i Save, u središnjem dijelu Hrvatske i u sjeverozapadnoj Bosni. Najviše su rasprostranjene južno od Drave i Dunava.¹⁵⁶ U Sisku, uz rijeku Kupu Z. Vinski je 1970. godine pronašao kameni kalup za izradu lijevanih grozdolikih naušnica sa dva koljenca i lijevanih krstića.¹⁵⁷ Na osnovu ovog otkrića Z. Vinski je pretpostavio da su postojale umjetničke zanatske radionice u Sisku, kao urbanom srednjovjekovnom središtu. Giesler je naušnice tip 14 datirao u period oko X vijeka, odnosno u rani I stepen bjelobrdske kulture. Po Tomičiću moguća je nova datacija u prvu polovinu X vijeka, pa čak i ranije u IX vijek.¹⁵⁸ Do sada je u međurječju Drave, Save i Dunava ubicirano 25 nalazišta gdje su evidentirane naušnice tip 14a. Manji broj nalaza je u istočnom dijelu Slavonije i Srema, a nešto više ih je u zapadnom dijelu međurječja i u zoni Potkozarja, odnosno bosanskog i hrvatskog dijela Posavine. Hronološka analiza položaja grozdolikih lijevanih naušnica tip 14 u međurječju Drave, Save i Dunava je pokazala da ova grupa nakita pripada grobnom inventaru najstarijih faza pokopavanja u grobljima koja pripadaju ranoj fazi I stepena bjelobrdske kulture prema Gieslerovoj hronološkoj šemi. U groblju Ptuj Grad nalaze se u fazi Ptuj II, odnosno u završnom dijelu I stepena bjelobrdske kulture. Hronološka analiza grobnog inventara iz groblja Ptuj Grad, Gomjenica i Bagruša kraj Petoševaca, pokazala je da su lijevane grozdolike naušnice tip 14 starije od naušnica tipa 15, 16 i 17.¹⁵⁹

Na nekropoli u Bagruši prema Žeravici evidentirano je 25 primjeraka grozdolikih lijevanih naušnica sa dva koljenca. Za sve primjerke je karakterističan grozdoliki privjesak i sličan produžetak na unutrašnjem dijelu. Kod nekih primjeraka luk je granuliran ili profiliran produženim kanelurama ili bridovima. Za sve je karakteristično da su lijepo livene i bolje izrade.¹⁶⁰ Na nekropoli u Bagruši Tomičić izdvaja osam grobnih cjelina (6, 10, 11, 26, 72, 81, 91 i 139) u kojima su nađene grozdolike lijevane naušnice sa dva koljenca (tip 14). Naušnice su izrađene tehnikom livenja od srebra, legure srebra i bronzne i bronzne. Bogatiji oblici koji pokazuju vještiju izradu kroz oponašanje filigrana i granulacije, nađeni su u grobnim

---

¹⁵⁶ TOMIČIĆ 2010, 123.

¹⁵⁷ VINSKI 1970, Zdenko Vinski, „O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku”, *VAMZ IV*, Zagreb, 51.

¹⁵⁸ TOMIČIĆ 2010, 123.

¹⁵⁹ TOMIČIĆ 2007, 154.

¹⁶⁰ ŽERAVICA 1985/86, 173.

cjelinama 6, 10, 11 i 91.¹⁶¹ Mogu se izdvojiti primjerci iz grobnih cjelina 10 i 11. U grobnoj cjelini 10 nađena je ispod lijevog ramena i kod desnog po jedna grozdolika naušnica od legure srebra i bronz. Granule na grozdu su poredane u vertikalne pravilne nizove, a luk profilisan podužnim bridovima. U grobu 11 nađena je kod desnog uha manja srebrna lijevana grozdolika naušnica s granulama na grozdu poredanim u vertikalne nizove. Luk je profilisan gustim rebrastim zadebljanjima.¹⁶²

Prilikom analize nakita iz Gomjenice Miletić je smatrala da grozdolike lijevane naušnice predstavljaju direktnu kopiju vizantijskih naušnica sa grozdolikim privjeskom izvedenim u granulaciji. Konstatuje da je nađeno svega 11 komada u 5 grobova (4, 21, 161, 186 i 205) te da je pet izrađeno u srebru ili sličnoj leguri a ostale od bronz. Kod pronađenih primjeraka uočavaju se izvjesne razlike u dimenzijama, u broju koljena koja krase donji dio karike, u petljici na kraju karike kao i u finoći izrade.¹⁶³ U naknadnoj analizi Tomičić se rukovodi podjelom koju je sačinio Giesler (tip 14a, 15a, 15c, 17b)¹⁶⁴ te konstatuje da su grozdolike lijevane naušnice (tip 14a) u Gomjenici evidentirane u grobnim cjelinama 186 i 205, u jugozapadnom rubnom dijelu groblja i grobnoj cjelini 4, u sjevernom dijelu. Javljaju se u kombinaciji sa karičicama sa „S” petljom (tip I). U grobnim cjelinama 4 i 186 javljaju se i uz karičice rastavljenih krajeva (tip13). U grobnoj cjelini 205 evidentirane su naušnice tip 14, naušnice tip 17b, prsten tipa 31 i jednojagodna naušnica starohrvatsko-dalmatinskog tipa.¹⁶⁵ Iz grobne cjeline 186 su 2 bronzana primjerka, u grobnoj cjelini 205 evidentirano je šest komada od čega 5 u leguri bronz i 1 srebrna, a iz groba 4 su 2 bronzana primjerka.¹⁶⁶ Posebno izdvaja primjerak iz groba broj 186 kod koga je produžetak kružnog oblika, naglašen koncentričnim krugovima i završen krupnom granulom. Donji dio podsjeća na lunulasti oblik. Primjerak predstavlja imitaciju komada bogatije izrade i sličan nije zabilježen u okviru bjelobrdskih nalaza.¹⁶⁷

U Junuzovcima je evidentiran par lijevanih bronzanih grozdolikih naušnica sa privjeskom u obliku klasa i dva koljenca na bočnim stranama karike (tip 14c), na kojima se prepoznaje imitacija granulacije i filigrana. Lijevane grozdolike naušnice s dva koljenca evidentirane su u

---

¹⁶¹ TOMIČIĆ 2010, 123.

¹⁶² ŽERAVICA 1985/86, 131–151.

¹⁶³ MILETIĆ 1966/67, 125.

¹⁶⁴ TOMIČIĆ 2007, 153.

¹⁶⁵ TOMIČIĆ 2007, 154.

¹⁶⁶ MILETIĆ 1966/67, 83–109.

¹⁶⁷ MILETIĆ 1966/67, 125.

nekoliko slučajeva i na području Hrvatske Kneževine u okviru groblja s hrišćanskim načinom pokopavanja.¹⁶⁸

Grozdolike naušnice su kao pojedinačni nalaz evidentirane u Grborezima (Livno), Mihaljevićima (Rajlovac) i Šipovljanima (Bosanski Petrovac). Naušnica iz Šipovljana izrađena je u bronzi i po analogiji pripada istoj grupi kao bronzne naušnice iz Junuzovaca. Grozdolika naušnica iz Mihaljevića izrađena je u srebru, a naušnice iz Grboreza od srebra i zlata.¹⁶⁹

Na nekropoli u Mihaljevićima nađena je srebrna naušnica sa grozdolikim privjeskom koji se nalazi iznad i ispod karičice u skoro uništenom ženskom grobu (grob 112). Karičica je na donjem dijelu ukrašena pljosnatom žicom sa sitnim urezima što predstavlja imitaciju filigrana. Na jednom kraju karičica se završava u vidu petljice, a na drugom je povijena u kukicu. Ispod petljice je koljence rađeno u imitaciji granulacije pridržano sa dva obruča. Isto koljence se nalazi i na suprotnoj strani karičice.¹⁷⁰ Srebrna naušnica iz Mihaljevića po Ljubinković Ćorović predstavlja izraziti tip bjelobrdskih grozdolikih naušnica i svrstava je u prva dva varijeteta prve varijante II grupe ove vrste nakita. Miletić po analogiji vezuje za dvije bronzane naušnice iz Kurvingrada i narukvice iz Vinče. Produženi privjesak iznad karičice, kao i materijal i izrada podsjećaju na naušnice iz nalaza u Trilju. Naušnice je Miletić datirala u razdoblje bjelobrdske kulture od IX do XII vijeka.¹⁷¹

3.1.4. Lunulasto-grozdolike naušnice (tip 15)

Lunulasto grozdolike naušnice Giesler je razvrstao na tip 15a,15b i 15c, a Tomičić je prilikom naknadne analize groblja u Gomjenici izdvojio i tip 15d.¹⁷²

Polumjesolike naušnice s perforiranim roščićima na luku karike (tip 15a) u groblju u Gomjenici evidentiran je u grobnoj cjelini 161, na zapadnom dijelu groblja. Riječ je o jednom primjerku izrađenom u bronzi.¹⁷³ Naušnica ima nad karikom dva ispusta i dva roščića i kružnu šupljinu.¹⁷⁴ U grobu su nađene i grozdolike-lunulaste naušnice (tip 15c), bronzana naušnica s četiri jagode (16a), bronzana naušnica sa tri jagode (16b), karičice sljepočničarke

---

¹⁶⁸ TOMIČIĆ 2012, 36.

¹⁶⁹ MILETIĆ 1963, 163.

¹⁷⁰ MILETIĆ 1956, 20.

¹⁷¹ MILETIĆ 1956, 28.

¹⁷² TOMIČIĆ 2007, 153.

¹⁷³ TOMIČIĆ 2007, 154.

¹⁷⁴ MILETIĆ 1966/67, 126.

sa jednom bikoničnom jagodom i karičice sljepoočničarke sa tri bikonične jagode, paraporac (tip 10) i ogrlica od dvodjelnih privjesaka (tip 9) odnosno tip 42a. Naušnice tip 15a evidentirane su u zapadnom dijelu međurječja Drave i Save (Ptuj Grad, Donja Hajdina, Bistrica ob Sutli-Svete Gore) i u Bosanskoj Posavini. Ovaj tip naušnica se na prostoru zapadnog međurječja Drave i Save javlja u ranoj fazi I stepena bjelobrdске kulture. U kasnijem periodu nisu se javljale, u nalazima bjelobrdskog kruga.¹⁷⁵

Lunulasta lijevana naušnica s ukrasom u obliku češera (tip 15b) pronađena je u Junuzovcima izvan grobne cjeline. Bila je izrađena u bronzi. Datiranje ovog tipa naušnica izvršeno je na osnovu grobne cjeline 859 groblja Halimba Cseres. U navedenom grobu je pored para ovih naušnica pronađen i novac italčkog kralja Huga od Provanse (926-947) na osnovu čega se može konstatovati da su se ove naušnice pojavile krajem prve polovine odnosno oko sredine X vijeka. Na prostoru Bosne i Hercegovine ovo je jedini primjerak ovog tipa.¹⁷⁶ U Mačvanskoj Mitrovici na položaju Zidine, uz rijeku Savu pronađen je oštećen primjerak. U grobnoj cjelini 19 u groblju Zvonimirovo – Veliko Polje pored Suhopolja nađen je par srebrnih naušnica ovog tipa. Ova grobna cjelina je datirana na prelaz X i XI vijeka. Giesler ovaj tip naušnica datira oko 950. godine.¹⁷⁷

Lijevane perforirane lunulaste naušnice s grozdolikim privjescima (Giesler tip 15c) evidentirane su u grobljima Gomjenica i Mahovljani. U Mahovljanima se javljaju samo u jugoistočom dijelu groblja koje je ograničeno grobnim cjelinama 41, 43, 57, 70, 78, 64 i 48. U grobnoj cjelini 64 naušnice tip 15c su jedini nalaz, a u drugim se javljaju u različitim kombinacijama. U grobnim cjelinama 68 i 73 je u kombinaciji sa prstenima 31 i 33, a u grobnoj cjelini 48 sa parom naušnica s tri bikonične jagode i karičicom tipa 13. U grobnoj cjelini 68 su u kombinaciji s četiri naušnice i jednom bikoničnom jagodom, ogrlicom tipa 40, ogrlicom tipa 42a od dvodjelnih privjesaka i prstenima tipa 25, 31 i 34 kao i šupljim prporcem (tip 10). U grobnoj cjelini 78 uz naušnice tipa 15 sa perforiranim antičkim novčićem (tip 44a), ostatak karičice tipa 1, ogrlicu đerdan tip 40 i ogrlicu od dvodjelnih srcolikih privjesaka (tip 42a).¹⁷⁸ U deset grobova otkrivena su 23 primjerka i svi su bili izrađeni u bronzi. U Gomjenici i Mahovljanima ovaj tip nakita nikad nije otkriven u

---

¹⁷⁵ TOMIČIĆ 2007, 154.

¹⁷⁶ TOMIČIĆ 2012, 39.

¹⁷⁷ TOMIČIĆ 2012, 39.

¹⁷⁸ TOMIČIĆ 2000, 28.

kombinaciji sa „S” naušnicama.¹⁷⁹ U Gomjenici su naušnice tip 15c evidentirane u zoni omeđenoj grobnim cjelinama 30, 43, 82, 100, 131, 161 i 184. Ovo je bio omiljeni oblik nakita što se može vidjeti iz činjenice da je u sedam grobova evidentirano ukupno 26 primjeraka. Ukazuju na povezanost južnopanonskog i sredozemnog dijela Hrvatske.¹⁸⁰ U nekropoli u Gomjenici javljaju se u dvije faze trajanja groblja. Naušnice tip 15c iz grobnih cjelina 42, 100 i 161 javljaju se u prvoj fazi pokopavanja u groblju, odnosno u fazi Gomjenica I. Naušnice iz grobne cjeline 30 datirane su u fazu Gomjenica II. Faze Gomjenica I i Gomjenica II istovremene su sa I stepenom bjelobrdske kulture.¹⁸¹

Naušnice tip 15 datiraju se u vreme trajanja I stepena bjelobrdske kulture, što potvrđuju i nalazi iz groblja u Mahovljanima.¹⁸² Ukoliko se posmatra rasprostranjenost naušnica tip 15 može se konstatovati da na području međurječja Drave, Dunava i Save naušnice tip 15c su rasprostranjenije u odnosu na oblike 15a i 15b.¹⁸³

Naušnice tipa 15c evidentirane su na deset nalazišta. Najbronije su u zapadnom dijelu međurječja Drave, Dunava i Save i Bosanske Posavine. Javljaju se i na lokalitetima Batina (mađ. Kiskoszeg), uz lijevu obalu Dunava u Baranji, u Kloštru Podravskom, Sisku i Tučiću. Na šest nalazišta su evidentirane tokom sprovedenih sistematskih arheoloških istraživanja i to na grobljima Ptuj–Grad, Gomjenica, Mahovljani, Bagruša–Petoševci, Svete Gore na Bizeljskom i Zvonimirovo–Veliko polje.¹⁸⁴

Naušnice tip 15c iz grobne cjeline broj 64 u groblju Ptuj–Grad datirane su u fazu Ptuj II koja je istovremena sa krajem I stepena bjelobrdske kulture. U grobnoj cjelini broj I iz groblja kraj kapele Sveti Sebastijan na nalazištu Svete Gore na Bizeljskom, pored naušnica tip 15c evidentirane su i karike tip 18, karike sa „S” petljom tip I, prsten tip 31 i prsten tip 34a. Nalaz je datiran u okvir kraja I stepena bjelobrdske kulture prema Gieslerovoj hronološkoj šemi.¹⁸⁵

U groblju u Mahovljanima naušnice tipa 15c evidentirane su u sedam grobnih cjelina i javljaju se u fazama Mahovljani I i Mahovljani II koje vremenski odgovaraju I stepenu bjelobrdske kulture.¹⁸⁶

---

¹⁷⁹ MILETIĆ 1979, 152.

¹⁸⁰ TOMIČIĆ 2007, 154.

¹⁸¹ TOMIČIĆ 2000, 28.

¹⁸² TOMIČIĆ 2000, 29.

¹⁸³ TOMIČIĆ 2000, 28.

¹⁸⁴ TOMIČIĆ 2000, 28.

¹⁸⁵ TOMIČIĆ 2000, 28.

¹⁸⁶ TOMIČIĆ 2000, 28.

S. Ercegović je dokazala pojavu naušnica tip 15c u sedam nalazišta u srpskom dijelu Podunavlja, na četiri nalazišta starohrvatske države i na četiri nalazišta u bugarskom dijelu Podunavlja. U ranosrednjovjekovnom nalazištu Biskupija–Crkvina, hrvatskog kulturnog kruga, evidentiran je jedan primjerak naušnice 15c. Jalovina smatra da je taj primjerak import iz bjelobrdske kulturnog kruga i da je stigao trgovinom. Datira ga u period od druge polovine X do XII vijeka.¹⁸⁷

Na području dalmatinskog kulturnog kruga zabilježena je jedna oštećena naušnica tip 15c koja je kao slučajni površinski nalaz otkrivena kod sela Ivoševci, na položaju rimskog vojnog logora Burnum. Belošević je datira od druge polovine X do XII vijeka, u vrijeme trajanja bjelobrdske kulture. Na tlu dalmatinske Hrvatske u Zadru, kraj Đevrsaka u blizini Bribira i Kistanja na položaju Ležajića glavica, pronađeni su slični primjerci naušnica tipa 15c.¹⁸⁸

Lijevane naušnice u obliku polumjeseca sa zvjezdanom privjeskom (tip 15d) evidentirana je u groblju u Gomjenici samo u grobnoj cjelini 21 zajedno sa karičicama s bikoničnom jagodom, jednostavnom karičicom (tip 13) i prstenom tipa 31. Ovaj tip naušnica zabilježen je na pet nalazišta i datira se u I stepen bjelobrdske kulture.¹⁸⁹ Naušnica iz groba br. 21 je izrađena u bronzi i ima produžetak u vidu masivnog polumjeseca nagalašenih rubova čiji su krakovi završeni granulama.¹⁹⁰

3.1.5. Grozdolike lijevane naušnice (tip 17)

Grozdolike lijevane naušnice (tip 17) javljaju se na oko dvadesetak nalazišta bjelobrdske kulture i najrasprostranjenija su vrsta nakita unutar bjelobrdske kulturnog kruga. Javljaju se ravnomjerno raspoređene od desne obale Dunava do gornjeg toka Drave (Slovenj Gradec), uz rijeku Savu kao i u grobljima bosanske Posavine. Naušnice tipa 17 mogu se datirati od kasne faze prvog stepena do završetka kasne faze drugog stepena bjelobrdske kulture.¹⁹¹ Naušnice tip 17 javljaju se u dva oblika. Jedan je rustikalan, tzv. volinijski tip označen po Giesleru kao 17b, a drugi je luksuzni oblik izrađen u tehnici granulacije i filigrana od plemenitog metala, najčešće srebra i označen je kao tip 17a. Za dataciju mogu poslužiti primjerci iz groblja Zvonimirovo-Veliko polje i Velikog Bukovca. U grobnoj cjelini 17 u groblju Zvonimirovo –

---

¹⁸⁷ TOMIČIĆ 2000, 29.

¹⁸⁸ TOMIČIĆ 2000, 29.

¹⁸⁹ TOMIČIĆ 2007, 154.

¹⁹⁰ MILETIĆ 1966/67, 126.

¹⁹¹ TOMIČIĆ 1999, 297.

Veliko polje nađena su zajedno oba tipa, odnosno, i 17a i 17b. Groblje u Suhopolju se datira od kraja X do kraja prve trećine ili kraja XI vijeka.¹⁹² Iz tog proizilazi da su naušnice tipa 17b bile u upotrebi od kasne faze prvog stepena do završetka kasne faze drugog stepena bjelobrdске kulture.¹⁹³

Primjerci grozdolikih lijevanih naušnica luksuznijeg oblika (tip 17a) javljaju se na devet nalazišta bjelobrdskog kulturnog kruga: Surduk, Sremska Mitrovica, Vukovar–Lijeva Bara, Bijelo Brdo II, Veliki Bukovac, Mrsinjski Lug, Zvonimirovo–Veliko polje, Zagreb–Stenjevac, groblje Bočar u Vojvodini. Hronologijski ovaj tip se javlja od oko 950. godine do pred kraj vladavine ugarskog kralja Stjepana I Svetog (1000–1038).¹⁹⁴ Primjerci rustikalne lijevane naušnice (tip 17b) javljaju se od istoka međurječja Drave, Dunava i Save, lokaliteta Vukovar–Lijeva Bara do sjeverozada na lokalitetu Slovenj Gradec. Ovaj oblik rijetko se javlja u Mađarskoj, samo su evidentirani rijetki primjerci u grobljima Majs Udvar i Halimba Cseres.¹⁹⁵

Ljevane grozdolike naušnice s četiri koljenca (tip 17) u Bagruši su evidentirane u grobnim cjelinama 11, 18, 19 i 139 i javljaju se kao dva stilski odvojena i prepoznatljiva oblika. Prvi oblik su lijevane luksuzne grozdolike naušnice (tip 17a) iz grobnih cjelina 11, 18 i 19. Evidentirana su četiri primjerka.¹⁹⁶ U grobnoj cjelini 11 evidentirana su dva primjerka manjih dimenzija. Jedan primjerak je izrađen u srebru i imao je granule na grozdu koje su poredane u vertikalne nizove, a luk profilisan gustim rebrastim zadebljanjima. Drugi primjerak je sličan ali je izrađen od legure bronze i srebra. U grobu su se pored ovog tipa nalazila i dva para lijevanih grozdolikih naušnica s dva koljenca (tip 14).¹⁹⁷ U grobnim cjelinama broj 18 i 19 nađen je po jedan primjerak grozdolikih lijevanih naušnica sa dva koljenca izrađene od legure srebra i bronze. Ova četiri primjerka lijevanih naušnica s grozdolikim ukrasom trupa i s četiri koljenca na krakovima (tip 17a), koji su nađeni na Bagruši, su veoma kvalitetno izrađeni i vješto oponašaju luksuzne primjerke izrađene u tehnici granulacije i filigrana što ukazuje da su izrađeni na osnovu mogućeg prototipa.¹⁹⁸ Prototip je najvjerojatnije bio izrađen u tehnici granulacije i filigrana od plemenitog metala, odnosno da su postojali kalupi za livenje u srebru ili leguri srebra i bronze i najvjerojatnije

---

¹⁹² TOMIČIĆ 2012, 40.

¹⁹³ TOMIČIĆ 1999, 297.

¹⁹⁴ TOMIČIĆ 2003, 552.

¹⁹⁵ TOMIČIĆ 2003, 552.

¹⁹⁶ TOMIČIĆ 2010, 123.

¹⁹⁷ ŽERAVICA 1985/86, 134.

¹⁹⁸ TOMIČIĆ 2010, 124.

neko središte gdje je postojala zlatarska tradicija umjetničkog zanatstva. Ovakva bogata izrada koja imitira luksuzne primjere izrađene u tehnici granulacije i filigrana kvalifikuje da se ova četiri primjerka sa Bagruše označe kao tip 17a.¹⁹⁹ Luksuzniji oblici naušnica tip 17a koji su nađeni u Bagruši manjih su dimenzija u odnosu na primjerke sa nalazišta unutar međurječja Drave i Save i drugih nalazišta i drugih nalaza sa groblja u sjeverozapadnoj Bosni.²⁰⁰

U grobnoj cjelini 139 u Bagruši nađene su tri lijevane rustikalne naušnice sa grozdolikim ukrasom i četiri koljenca. Ovakav oblik rustikalnih lijevanih naušnica Giesler je označio kao 17b. Rustikalni oblik lijevanih naušnica rađen je u jednostavnim kalupima, najvjerojatnije u seoskim radionicama. Luksuzne (17a) i rustikalne (17b) naušnice Z. Vinski je u stručnoj literaturi označio kao takozvani volinijski tip, jer vode porijeklo iz oblasti Volinije u zapadnoj Ukrajini. Evidentirane su u ostavi koja je pronađena u mjestu Tokaj (županija Borsod-Abanj-Zemplu), u gornjem Potisju, a datirane su bizantiskim novcem iz X vijeka. Pretpostavlja se da su zakopane na početku XI vijeka, odnosno da su importovane iz Kijevske Rusije u Karpatsku kotlinu oko 1000. godine.²⁰¹ Evidentirane su na dvadesetak nalazišta međurječja Drave i Save. Može se pretpostaviti da su bile omiljene u ranom srednjem vijeku i da je postojalo više većih ili manjih središta u kojima su se proizvodile. Ova rasprostranjenost imala je za posljedicu pojavu više oblika ove vrste naušnica. Evidentirane su i na sjeverozapadnom dijelu Bosne i samo na tri lokaliteta u kneževini Hrvatskoj.²⁰²

Primjerci naušnica sa grozdolikim ukrasom i četiri koljenca (17a i 17b) sa Bagruše su kvalitetno izrađene i javljaju se u kombinaciji sa nakitom iz najranijeg perioda bjelobrdske kulture. U grobnoj cjelini broj 11 se pored naušnica tip 17 javljaju lijevane grozdolike naušnice sa dva koljenca (tip 14), jednostavne karičice rastavljenih krajeva (tip 13), narukvice od trostruko upletene bronzane žice (tip 6), prsten lijevanog obruča s presjekom nalik slovu D (tip 31), kruna prstena (tip 38b) i perforirani rimski novac. U grobnoj cjelini broj 18 evidentirani su luksuzniji oblik naušnica tip 17a loše očuvana karičica od upletene žice. U grobnoj cjelini broj 19 nađeni su luksuzni oblik naušnica 17a, bronzana srcolika aplika

---

¹⁹⁹ TOMIČIĆ 2010, 124.

²⁰⁰ TOMIČIĆ 2010, 125.

²⁰¹ VINSKI 1970, 57.

²⁰² TOMIČIĆ 2010, 124.

staromađarskog stilskog obilježja koja je bila na dječijoj lobanji i okruga pločica od bronзаног lima koja se nalazila na trbuhu.²⁰³

Rustikalni oblik naušnica 17b evidentiran je u Bagruši u grobnoj cjelini broj 139 uz bronzane lijevane grozdolike naušnice sa dva koljenca (tip 14) i lijevani prsten (tip 31), odnosno uz oblike nakita koji pripadaju ranom bjelobrdskom periodu.²⁰⁴

Iako je riječ o vrlo ranim oblicima ukrasa koji se javljaju uz određene nakitne skupine, Tomičić konstatuje da pripadaju početku korištenja ranosrednjovjekovnog groblja Bagruša. Primjerci naušnice 17a iz grobnih cjelina 11, 18 i 19 mogu se gledati kao dobro izrađeni oblici luksuzno granuliranih i filigranom ukrašenih grozdolikih naušnica. Ako se posmatra pojava i rasprostranjenost grozdolikih naušnica na prostoru međurječja Drave, Dunava i Save, onda ovi oblici iz Bagruše predstavljaju vrlo rani i po prvi put prepoznati oblik iz rane faze, odnosno to bi bila „karika koja nedostaje”. Prisustvo velikog broja naušnica sa četiri koljenca tzv. naušnica volinijskog tipa na području međurječja u različitim oblicima otvara pitanje preispitivanja stava o njihovom porijeklu sa područja Volinije, odnosno sjeverno od Karpata. Na prostoru međurječja kao i kneževini Hrvatskoj javljaju se u različitim oblicima od skromnih rustikalnih do veoma bogatih rađenih u tehnici granulacije i filigrana. Utjecaj Vizantije je vidljiv kako na području Volinije tako i na području međurječja Drave, Save i Dunava. Na prostoru srednjeg Podunavlja gdje se prostirala Mađarska kneževina evidentiran je mali broj primjeraka. Prema tome porijeklo je sa juga i istoka, odnosno iz umjetničko-zanatskih radionica Vizantijskog carstva i sredozemlja.²⁰⁵

Giesler je smatrao da su naušnice tipa 17 mlađe od ostalih tipova naušica (tipovi 14, 15, 16), te da se na prostoru starijih oblika (tipovi 14, 15 i 16) prvo javljaju kao import (17a), a tek kasnije kao rustikalni lijevani oblik (17b). Na grobljima Zvonimirovo–Veliko polje i Zagreb–Stenjevac oba oblika naušnica tipa 17 se javljaju istovremeno.²⁰⁶

Grozdoliko lijevane naušnice (tip 17a) na groblju u Bagruši su evidentirane zajedno sa najstarijim nalazima lijevanih naušnica (tip 14) i ostalim ranim nalazima. I oblik 17b evidentiran je uporedo sa ranim oblicima nakita, lijevanim naušnicama tip 16. Ranu pojavu naušnica 17a potvrđuje nalaz grobne cjeline grob 19 gdje je na glavi djevojčice pored naušnica tipa 17 pronađena i lijevana bronzana scolika aplika izrazito staromađarskog tipa.

---

²⁰³ TOMIČIĆ 2010, 124.

²⁰⁴ TOMIČIĆ 2010, 125.

²⁰⁵ TOMIČIĆ 2010, 125

²⁰⁶ TOMIČIĆ 2010, 125.

Nalazi naušnica tip 17 u Bagruši predstavljaju raniju pojavu u odnosu na druga groblja na redove sa hrišćanskim načinom pokopavanja. Na drugim grobljima početak upotrebe naušnica tipa 17 datiran je na kraj X vijeka, dok je korijen prvih pojava u Bagruši kraj IX vijeka.²⁰⁷

U groblju u Mahovljanima evidentirana su samo tri primjerka grozdolikih naušnica sa granuliranim privjeskom i po dva bočna koljena izrađena u imitaciji granulacije (tip 17). Primjerci potječu iz uništenih grobova tako da nije bilo moguće izvršiti detaljniju analizu i dataciju. Analogiju ovim primjercima najbliže su naušnice iz Lijeve Bare, Velikog Gradišta ili iz Trnovca nad Vahom. Datiraju se u IX odnosno drugu polovinu X vijeka.²⁰⁸

Rustikalne lijevane grozdolike naušnice, tzv. volinijske (tip 17b) je najbrojniji oblik naušnica u grobnom inventaru u Gomjenici. Evidentirana su ukupno 52 primjerka u četrnaest grobnih cjelina. Ove naušnice imaju privjesak koji je više piramidalnog nego grozdolikog oblika, a razrađen je imitirajući filigranu žicu i krupne granule. Na nalazima sa nekropola bjelobrdskeg tipa ove naušnice se javljaju u dva oblika i to naušnice sa jednim ili dva koljena na karici i naušnice sa jednim ili dva reda granula pri proširenom dnu privjeska. Na nekropoli u Gomjenici javljaju se oba oblika ali detalji variraju. U 8 grobova javlja se 5 komada sa jednim koljenom i ukrašene jednim redom krupnih kupastih ispupčenja. U 17 grobova javlja se 44 komada naušnica sa dva koljena ukrašene sa dva niza pseudogranula. Kod pet naušnica sa dva koljena ukras pseudogranulama javlja se u jednom nizu.²⁰⁹

Najveća koncentracija je u jugozapadnom dijelu groblja unutar zone omeđene nalazima u grobnim cjelinama 182, 198, 205, 209 i 216. Drugu grupu čine nalazi iz grobnih cjelina 125, 174 i 192 u jugoistočnom dijelu groblja. Na sjevernom graničnom području javljaju se u okviru grobne cjeline 44, 13 i 40. U grobnim cjelinama 13 i 40 naušnice tipa 17b evidentirane su zajedno sa ogrlicom (tip 42a) od dvodjelnih privjesaka (tip 9), odnosno sa praporcima (tip 10), karičicama – sljepoočničarkama sa jednom bikoničnom jagodom i sa tri bikonične jagode i prstenima tip 31 i 33.²¹⁰ Naušnice ove varijante sa nekropole se razlikuju i po stepenu finoće livenja. Sve naušnice ove varijante livene su u bronzi, osim iz grobova br. 13 i 198 koje su livene u leguri bronze i srebra. Pojedinačno u grobovima su nađena po tri do četiri primjerka,

---

²⁰⁷ TOMIČIĆ 2010, 126.

²⁰⁸ MILETIĆ 1979, 153.

²⁰⁹ MILETIĆ 1966/67, 126.

²¹⁰ TOMIČIĆ 2007, 155.

a izuzetak su grobovi 202 i 13. U grobu br. 202 nađeno je devet, a u grobu br. 13 deset primjeraka gdje su jedini ukras glave i najčistiji nalaz ove varijante.²¹¹

Nalaz naušnice iz groba br. 184 u Gomjenici je poseban oblik grozdolike naušnice gdje je donji dio lunulasto formiran privjesak u obliku šišarke.²¹²

Naušnice 17b su u Gomjenici u evidentirane uz karičice tipa 13, naušnice tipa 14a, 15c, 16a, naušnice s jednom jagodom, karičice – sljepoočničarke s jednom bikoničnom jagodom i s tri bikonične jagode, ogrlice (tip 42a) od dvodjelnih lijevanih privjesaka (tip 9) i ogrlice (tip 42b) od praporaca (tip 10) i prstenje tipa 31, 34a i 36.²¹³

Naušnice 17b u Gomjenici se datiraju u drugu fazu pokopavanja (faza Gomjenica II) pa sve do četvrte odnosno posljednje faze pokopavanja (Gomjenica IV). Na primjeru groblja Gomjenica dokazana je upotreba naušnica tip 17b od svršetka I do kasne faze II stepena bjelobrdске kulture prema Gieslerovoj hronološkoj šemi.²¹⁴

U Junuzovcima su nađena četiri primjerka naušnica s grozdolikim ukrasom i četiri koljenca (tip G17b).²¹⁵

3.1.6. Naušnica sa ukrasom u obliku spiralnog stošca (tip 19)

Naušnice sa ukrasom u obliku spiralnog stošca (tip 19) evidentirane su u Bagruši samo u jednom primjerku. Bronzana naušnica sa privjeskom koji je bio napravljen od spiralno uvijene žice u obliku stošca evidentirana je samo u grobnoj cjelini 12. Grob je pripadao djetetu i naušnica se nalazila kod desnog uha.²¹⁶

Ovaj oblik se uvijek javljao pojedinačno i bio je u funkciji ukrasa za glavu zakačen na traku. Vinski smatra da predstavljaju prijelazni oblik između avarsko-slavenskog perioda i bjelobrdске kulture. Dio su grobnog inventara preminule djece ili mlađih ženskih osoba.²¹⁷ Evidentirane su na nalazištima u Panoniji i Podunavlju (Austriji, Mađarskoj, Moravskoj, Slovačkoj i Bugarskoj), Makedoniji i Albaniji. Analogni primjerci su u groblju Ptuj–grad i Zagreb–Kaptol. Period u kom se javljaju dosta je dug počev od prelaza VIII u IX vijek, drugu

---

²¹¹ MILETIĆ 1966/67, 126.

²¹² MILETIĆ 1966/67, 127.

²¹³ TOMIČIĆ 2007, 155.

²¹⁴ TOMIČIĆ 2007, 155.

²¹⁵ TOMIČIĆ 2012, 40.

²¹⁶ ŽERAVICA 1985/86, 131–153.

²¹⁷ TOMIČIĆ 2010, 121.

polovinu IX i prvu polovinu X vijeka, pa sve do do u ranu fazu I stepena razvoja bjelobrdskih groblja istočne Slavonije, Srema i Vojvodine. Na području ranosrednjovjekovne Hrvatske ovaj oblik se veoma rijetko javlja. Evidentirane su na lokalitetu Gorica u Strančanima, Sv. Križ u Ninu i Međine u Plavnom. Petrinec ih datira oko sredine IX vijeka.²¹⁸

3.1.7. Lijevane naušnice sa tri ili četiri jagode (tip 16)

Lijevane naušnice sa tri ili sa četiri jagode (tip 16) evidentirane su na 11 nalazišta. Kao slučajni nalazi evidentirane su u Novim Banovcima (Srem), Sisku, Tučiću – Kočićevo (Posavina) i Čakovcu (Međimurje), slabije dokumentovani pri ranijim arheološkim istraživanjima u Veri kraj Osijeka, Kloštru Podravskom i Središću ob Dravi. U manjem broju su evidentirane u sistematski istraženim nalazištima u Gomjenici, Mahovljanima, Bagruši kraj Petoševaca i Ptuj Grad u zatvorenim grobnim cjelinama.²¹⁹

Na osnovu analize grobnog inventara u Gomjenici Giesler je uočio sinhronu pojavu dva oblika lijevanih naušnica sa jagodama te ih podijelio kao lijevane grozdolike naušnice sa četiri jagode (tip 16a) i lijevane grozdolike naušnice sa tri jagode (tip 16b).²²⁰

U Bagruši je evidentiran jedan par bronzanih lijevanih naušnica sa četiri jagode (tip 16a) u grobu 125 u kome je skelet odrasle žene.²²¹ Naušnice su nađene zajedno s jednom karikom sa „S” petljom tipa I–I i karikom s jednom oštećenom bikoničnom, šupljom i glatkom jagodom. Grobna cjelina 125 pripada drugoj fazi pokopavanja u groblju označena kao faza Bagruša II, odnosno ranom prvom stepenu bjelobrdske kulture.²²²

Ovaj tip javlja se i u grobljima u Mahovljanima, Gomjenici i Kočićevo–Junuzovci.²²³

U groblju u Mahovljanima lijevane naušice s četiri jagode (tip 16) evidentirane su u južnom i zapadnom obodu u grobnim cjelinama 81 i 30. Grobna cjelina 81 smještena je na jugu groblja. Lijevane naušnice s četiri jagode (tip 16) iz grobne cjeline 81 imale su vidljive tragove livenja u jednostavnom kalupu. Uz naušnice tipa 16 u grobnoj cjelini 81 nađena su i dva para jednojagodnih bikoničnih jagoda, dva prstena tipa 25 i dva prstena tipa 31. Grobna cjelina 30 smještena je na zapadnom dijelu groblja. Uz jedan primjerak lijevane naušnice sa

---

²¹⁸ TOMIČIĆ 2010, 121.

²¹⁹ TOMIČIĆ 2000, 29.

²²⁰ TOMIČIĆ 2000, 29.

²²¹ ŽERAVICA 1985/86, 149.

²²² TOMIČIĆ 2000, 29.

²²³ TOMIČIĆ 2010, 122.

četiri jagode (tip 16) evidentirane su četiri karičice sa „S” petljom (tip I), dva prstena tipa 31, šest primjeraka jednojagodnih bikoničnih naušnica i ogrlica–đerđan tipa 40 odnosno ogrlica od osam šupljih lijevanih praporaca (tip 42b).²²⁴ U grobnoj cjelini 3 javlja se jedan primjerak lijevane trojagodne naušnice tip 16b. Primjerak je oštećen i zajedno je sa prstenjem tipa 31 i tipa 38b, karičicama tipa I i II, ogrlicom đerđanom tipa 39–40, dvodjelnim privjescima tipa 9, tri perforirana rimska novčića i parom karičica s jednom bikoničnom jagodom. Grobne cjeline 3 i 30 pripadaju najranijoj fazi pokopavanja (Mahovljani I) koja je istovremena s ranom fazom I stepena bjelobrdske kulture.²²⁵

U Gomjenici je evidentirano 12 primjeraka naušnica sa četiri jagode i kaneliranim obručem (16a) u pet grobova. Sve naušnice su potpuno jednake i svi primjerci su izrađeni u bronzi. Ova varijanta naušnica nađena je uz grozdolike naušnice i S-naušnice.²²⁶ Potječu sa sjeverozapadnog dijela groblja iz grobnih cjelina 43, 82, 146, 161 i 182.²²⁷

Svi nalazi tipa grozdolikih naušnica iz Gomjenice svrstani su u bjelobrdsku kulturu i mogu se datirati u period od X do XI vijeka.²²⁸

Ljevane naušnice sa tri jagode (tip 16b) javljaju se u grobovima 43, 146 i 161 groblja u Gomjenici. Grobovi su smješteni u sjevernom i zapadnom dijelu groblja. Evidentirano je šest primjeraka²²⁹ Miletić navodi da je riječ o naušnicama sa tri jagode i zakržljanim sitnim produžetkom nad vertikalnom jagodom koja je izrađena imitacijom filigrana. Imitacija filigrana se vidi u lako kaneliranom obruču, a masivna donja jagoda profilirana je jednim horizontalnim urezom. Uvijek su se nalazile u kombinaciji sa naušnicama sa četiri jagode.²³⁰

Na uništenim grobnim cjelinama groblja u Junuzovcima–Kočićevo evidentirana je jedna naušnica sa četiri jagode (tip 16). Naušnica je livena u olovu.²³¹

U Gomjenici je u grobnim cjelinama broj 43 i 161 evidentirana istovremena pojava oba oblika naušnice tipa 16, odnosno, sa četiri jagode (tip 16a) i sa tri jagode (16b). Ove grobne cjeline pripadaju prvoj fazi pokopavanja (Gomjenica I) koja je istovremena sa ranom fazom I stepena bjelobrdske kulture prema Giesleru. U groblju Ptuj Grad naušnice tipa 16 javljaju se u

---

²²⁴ TOMIČIĆ 2000, 29.

²²⁵ TOMIČIĆ 2000, 29.

²²⁶ MILETIĆ 1966/67, 129.

²²⁷ TOMIČIĆ 2007, 154.

²²⁸ MILETIĆ 1966/67, 129.

²²⁹ TOMIČIĆ 2007, 154.

²³⁰ MILETIĆ 1966/67, 128.

²³¹ TOMIČIĆ 2012, 39.

prvoj (Ptuj I) i drugoj (Ptuj II) fazi pokopavanja. Obje faze su sinhrono I stepenu bjelobrdске kulture. Na osnovu analize horizontalno stratigrafskih odnosa u grobljima u Mahovljanima, Gomjenica, Ptuj–Grad i Bagruša – Petoševci uočava se da su se naušnice tip 16 vrlo rano pojavile, već u toku prve faze pokopavanja koja se hronološki podudara sa ranom fazom I stepena bjelobrdске kulture. Oba tipa naušnica tipa 16 (16a i 16b) javljaju se istovremeno i istovremene su sa naušnicama tipa 14 i tipa 15.²³²

S. Ercegović je uočila da su lijevane naušnice tip 16 ne javljaju na području gdje je evidentiran veći broj naušnica rađenih u visokoj zlatarskoj tehnici filigrana i granulacije iz plemenitih metala. Takav područja su Dalmatinska Hrvatska i Velika Moravska. Lijewane naušnice tip 16 rijetko su evidentirane u dalmatinskoj Hrvatskoj ali su zabilježene u Sisku i Lici.²³³ Ercegović smatra da su lijevane naušnice tip 16 na području Balkana nastale kao domaći proizvod rađene po uzoru na luksuzne primjerke s Balkanskog područja. Karaman smatra da su se naušnice s četiri jagode na tlu starohrvatske države izdvojile kao omiljen nakit koji je imao prototip u vizantijskim grozdolikim naušnicama. Z. Vinski smatra da su naušnice tipa 16 specifični primjerci starohrvatskih naušnica koje su nastale od IX do XII vijeka u dalmatinsko-hrvatskim radionicama i djelo su domaćih zlatara. Ove naušnice su preteča lijevanih četvorojagodnih primjeraka tipa 16 koje se javljaju na području bjelobrdске kulture. Vinski je 1970. godine pronašao kameni kalup za livenje krstova i naušnica uz rijeku Kupu, u Sisku, što ukazuje na postojanje središta proizvodnje bjelobrdskog nakita u međurječju Drave, Dunava i Save. Giesler je uočio da je velika koncentracija nalaza naušnica raznih oblika u zapadnom dijelu međurječja Drave, Dunava i Save, a veoma mala zastupljenost je na prostoru Mađarske.²³⁴

3.2 PRSTENJE

Prstenje koje datira iz ranoslavenskog perioda izrađivano je na više načina. Najzastupljenija je tehnika livenja. Livenje je izvođeno na dva načina. Kod prvog načina spajana su dva dijela u jedan. Na mjestu gdje su se sastavljali dijelovi nastajao je šav (gussnat) koji je uglavnom na unutrašnjoj strani bio vidljiv. Pojedini komadi su neukrašeni, a drugi imaju ukrase u obliku vertikalnih ili kosih zareza. Kod drugog načina metal je izliven u

---

²³² TOMIČIĆ 2000, 29.

²³³ TOMIČIĆ 2000, 30.

²³⁴ TOMIČIĆ 2000, 30.

jednostranu formu koja se naknadno savijala u željenu širinu. Prstenje ove izrade bili su ukrašeni ornamentima sa vanjske strane.

Druga vrsta prstenja rađena je od tankog bronzanog lima. Na sastavu dva kraja zalijepljena je kapica koja je napravljena od sličnog lima. Na kapicu je ukovano stakleno zrno. Na pojedinim komadima pričvršćena je gravirana četvorouglasta ploča.

Malobrojni su primjerci prstenja izrađeni od tri žice upletene i zavijene na jednu stranu, kao i oni na kojima je pričvršćena gravirana četvrtasta ploča.

Na pojedinim skeletima na prstima su nađene karike od tanke žice od bronzne koje su prema krajevima tanje iskovane. Ovi komadi nađeni su u nekim grobovima i uz glavu. Najvjerojatnije su služile kao minđuše ili sljepoočničarke.²³⁵

Na nekropolama u Bosni i Hercegovini prstenje je po brojnosti druga grupa nakita. U bjelobrdski kulturni krug spada prstenje sa tankim kaneliranim tankim bronzanom obručem (tip 21), prstenje od bronzane šipke polukružnog ili trougaonog presjeka (tip 22), prstenje okruglog presjeka i tupih rastavljenih krajeva (tip 25), prstenje sa rastavljenim suženim krajevima koji prelaze jedan preko drugog (tip 26), prstenje sa romboičnim presjekom rastavljenih suženih krajeva (tip 27), prstenje sa tordiranim obručem (tip 29), lijevano prstenje polukružnog ili trouglastog presjeka (tip 31), lijevano prstenje kvadratnog presjeka i pomalo uglastog oblika (tip 32), lijevano prstenje kanelirane ili urezane površine (tip 33), lijevano prstenje s profiliranim istaknutim srednjim rebrom između dvije glatke površine (tip 34b), prstenje sa plosnatim obručem (tip 35), prstenje sa vrpičastim presjekom obruča, ukrašen u tehnici granulacije i filigrana, na traku je aplicirana kruna sa umetkom od staklene paste (tip 38b), lijevani bronzani prsten (tip 36).

U Bagruši su nađena 24 prstena u oko trećini grobova u odnosu na ukupan broj sa prilozima. To je istovremeno znatno manje u odnosu na broj u nekropolama u Mahovljanima i Gomjenici. Po Žeravici prstenje sa Bagruše pripada velikim dijelom bjelobrdskej kulturnoj grupi, ali se može povezati i sa karantinskom i sa ketlaškom kao i sa dalmatinsko-hrvatskom grupom.²³⁶

U Mahovljanima su evidentirana 53 primjerka prstenja različitog oblika. Zastupljeni su samo najjednostavniji tipovi. Najbrojnije je jednostavno prstenje polukružnog, trouglastog ili

---

²³⁵ BRUNŠMID 1903/4, 42.

²³⁶ ŽERAVICA 1985/86, 183.

romboičnog presjeka, sa povremeno naglašenim obručom ili ukršenim nizom gustih ureza, ili imitacija filigrana i granulacije (kao što je primjerak iz uništenog groba). Datacija za najstarije tipove se kreće od IX–X do XII vijeka, a za bronzano liveno prstenje od kraja X do početka XII vijeka. Neki tipovi prstenja iz Mahovljana podjednako pripadaju ketlaškoj i bjelobrdskoj kulturnoj grupi. Prstenje je podjednako nošeno na desnoj ili lijevoj ruci. U grobu 3 jedan prsten je nađen kod lijevog uha, a tri ostala istovjetna kupasta prstena su bila na lijevoj i desnoj ruci. U grobu 66 prsten je nađen kod stopala. Prsteni nađeni na obje ruke (grobovi 5, 26, 28, 30, 60), više primjeraka na istoj ruci (grobovi 63 i 81), više primjeraka na istom prstu jedne ruke (grobovi 26, 40, 41, 58, 73, 81).²³⁷ Tomičić je prilikom naknadne analize nalaza sa Groblja Mahovljani izdvojio niz oblika koji su standardna pojava u bjelobrdskoj kulturi i to tipove 25, 27, 31, 32, 33, 34 i 38.²³⁸

U Gomjenici prstenje uz naušnice spada u najbrojnije nalaze. Nađeno je 150 prstenja u 79 grobova. Većina njih, 134 su od bronzane, samo 8 je srebrnih i 12 od legure bronzne i srebra ili bronzne i olova. Obično je bio po jedan u grobu. Izuzetak je šest prstenja u jednom grobnom nalazu. Samo je više primjeraka bilo u grobu 193 na nekropoli Ptuj Grad gdje je bilo 7 prstenja. Razlikuje se i broj prstenja na rukama. Prstonovi su uvijek nađeni na ruci, odnosno nije zabilježena pojava da su dio ogrlice kao što je na nekropoli Bijelo Brdo II i Ptuj Grad.²³⁹ Tomičić je, uzimajući u obzir horizontalno stratigrafsku analizu, zaključio da ovako veliki broj primjeraka pruža dovoljno podataka za relativno hronološko određenje nalaza i određivanje faza pokopavanja u groblju u Gomjenici, te uočio je dvanaest različitih oblika prstenja.²⁴⁰

Polazeći od analize nalaza prstenja koju su izvršili Miletić, Žeravica i Tomičić u radu je izvršena sinteza nalaza prstenja koji pripadaju bjelobrdskom kulturnom krugu na nekropolama u Bosni i Hercegovini.

Prstenje sa tankim limenim obručom ukrašen uzdužnim kanelurama (tip 21), prsten od bronzane šipke polukružnog ili trokutastog presjeka (tip 22), prstenje okruglog presjeka i tupih rastavljenih krajeva (tip 25), prstenje sa trokutastim presjekom (tip 31) i prsten sa umetnutim staklom (tip 38b) spada u rane oblike ukrasnih tvorevina bjelobrdske kulture.²⁴¹

---

²³⁷ MILETIĆ 1979, 156.

²³⁸ TOMIČIĆ 2010, 127.

²³⁹ MILETIĆ 1966/67, 133.

²⁴⁰ TOMIČIĆ 2007, 161.

²⁴¹ TOMIČIĆ 1991, 102.

Prstenje sa tankim limenim obručem koji je ukrašen uzdužnim kanelurama, poklopljenih krajeva (tip 21) u Bagruši je evidentiran u grobnoj cjelini 12. U grobnim cjelinama 67, 45, 75, 79, 124 nađen je prsten od bronzane šipke polukružnog presjeka, sa krajevima koji se preklapaju (tip 22).²⁴² Grobne cjeline 12 i 67 pripadaju najstarijoj fazi pokopavnja u Bagruši, označenoj kao Bagruša I.²⁴³

Prsten okruglog presjeka i tupih rastavljenih krajeva (tip 25) evidentiran je u Mahovljanima samo u grobnoj cjelini 15, u krajnjem zapadnom dijelu groblja. Uz prsten tipa 25 nađeni su karičice tipa I, karičice sa „S” petljom i jednom bikoničnom jagodom (tip III), ogrlica–đerđan (tip 39–40), ogrlica od praporaca (tip 42b) i nekompletan srcoliki privjesak (tip 9). Grobna cjelina 15 pripada ranoj fazi pokopavanja u groblju u Mahovljanima koja je istovremena sa ranom fazom I stepena bjelobrdske kulture.²⁴⁴

Prsten sa rastavljenim tupim krajevima i okruglog presjeka (tip 25) javlja se u ranoj fazi prvog stepena bjelobrdske kulture i dosta je rasprostranjen. Evidentiran je na prostoru između Save, Drave i Dunava, i to u Bijelom Brdu II, Vukovaru – Bijela bara, Svinjarevcu i u zapadnom dijelu u Velikom Bukovcu i groblju Ptuj – Grad. U Bačkoj, Banatu i Sremu nije evidentiran nijedan primjerak. Na prostoru Transdanubije prstenje tipa 25 veoma je prisutno, kako na velikim grobljima Halimba Cseres, Frad– Kerpuszta, Pecs-Vasas, Ellend-Nagygodor, Majs Udvar, tako i u manjim Bermend i Kozarmislevey. U grobljima Bijelo Brdo II i Vukovar – Lijeva bara prstenje tipa 25 javlja se u ranoj fazi pokopavanja, što odgovara prvoj fazi bjelobrdske kulture. U groblju Ptuj – Grad prstenje tipa 25 javlja se u sve tri faze pokopavanja, odnosno do drugog stepena bjelobrdske kulture.²⁴⁵

U Mađarskoj, u groblju Majs Udvar javlja se u grobnim cjelinama 1103, 1107, 134, 221, 349. U grobnim cjelinama 1103 i 1107 pojavljuje se uz srebrne denare prvog mađarskog kralja Stjepana I Svetog (997.–1038.). U grobnoj cjelini 134 nađen je uz novac mađarskog kneza, kasnije kralja Petra (1038.–1046.). U grobnim cjelinama 221 i 349 je uz novac kralja Aba Samuela (1041.–1044.). Polazeći od uporedne analize pojave prstenja tipa 25 može se zaključiti da se javlja u prvoj fazi bjelobrdske kulture (965.–995/1000.), a negdje je u upotrebi i do prve polovine XI vijeka.²⁴⁶

---

²⁴² ŽERAVICA 1985/86, 131–153.

²⁴³ TOMIČIĆ 2010, 86.

²⁴⁴ TOMIČIĆ 2000, 34.

²⁴⁵ TOMIČIĆ 1999, 295

²⁴⁶ TOMIČIĆ 1999, 295.

Lijevano prstenje polukružnog ili trokutastog presjeka (tip 31) evidentirano je u Bagruši, Mahovljanima, Gomjenici i Junuzovcima.

U Bagruši je evidentirano 6 primjeraka lijevanog prstenja polukružnog ili trokutastog presjeka (tip 31) u grobnim cjelinama 11, 21, 77, 81, 79, 157 koje pripadaju najstarijoj fazi pokopavanja označenoj kao Bagruša I koja se datira u ranu fazu I stepena bjelobrdске kulture.²⁴⁷

Ovaj tip prstena u Mahovljanima je evidentiran u dvadeset grobnih cjelina, u većem broju u istočnom i zapadnom dijelu groblja. Istočnu grupu čine područje omeđeno nalazima iz grobnih cjelina 6, 3, 86, 7, 73, 81 i 63. Zapadnu grupu čine nalazi sa dijela okruženog grobnim cjelinama 24, 25, 43, 41, 40, 30, 31 i 28. Nalazi iz grobnih cjelina 49 i 93 su izdvojeni. Prstenje tipa 31 u Mahovljanima se javlja u toku obje faze pokopavanja (Mahovljani I i II) koje su istovremene sa ranom fazom I stepena bjelobrdске kulture. Prsten tipa 31 je evidentiran na 14 nalazišta međurječja i najrašireniji je oblik. Na ovim nalazištima javlja se od rane faze I stepena do početka II stepena bjelobrdске kulture.²⁴⁸

Na Junuzovcima je evidentiran jedan prsten od bronzе ili bakra sa presjekom u obliku trokuta kome se ne može tačno utvrditi tip. Tomičić pretpostavlja da se radi o prstenu tipa 31.²⁴⁹

Prstenje polukružnog ili trougaonog presjeka (tip 31) se izdvaja po brojnosti na nekropoli u Gomjenici. Prilikom naknadne obrade materijala sa Gomjenica Tomičić kod analize odvajе oblike sa polukružnim (tip 31a) i sa trouglastim presjekom (tip 31b). Prstenje polukružnog presjeka (tip 31a) evidentirano je u Gomjenici u 25 slučajeva, od čega u 12 grobnih cjelina zajedno sa oblikom 31b. U zoni koju okružuju grobne cjeline broj 76, 154, 163, 169, 178, 196, 198, 204, 205 i 224 javljaju se kao pojedinačni nalazi. Ova zona obuhvata južni i zapadni sektor groblja. Dvanaest grobnih cjelina gdje se javljaju zajedno tip 31a i 31b nalazi se u zapadnom sektoru groblja koje je omeđeno grobnim cjelinama broj 15, 23, 44, 73, 96, 101, 146, 156, 167, 177 i 184. Uglavnom je u pitanju prstenje izrađeno od bronzе, osim grobnih cjelina iz sjeverozapadnog dijela groblja (15, 23, 73 i 96) gdje su evidentirani i srebrni primjerci. Posebnu pojavu predstavlja nalaz iz grobne cjeline 44 gdje je uz prsten tipa 31a evidentiran prsten tipa 33, kao iz grobne cjeline 73 i 188 gdje je u kombinaciji sa prstenom

---

²⁴⁷ ŽERAVICA 1985/86, 131–153.

²⁴⁸ TOMIČIĆ 2000, 34.

²⁴⁹ TOMIČIĆ 2012, 44.

tipa 36.²⁵⁰ Prstenje sa trougaonim presjekom (tip 31b) u Gomjenici je registrovano u 44 slučaja u južnom dijelu groblja, odnosno prema jugu od dijela koji čine grobne cjeline broj 125, 173, 177, 180, 184 i 187. U grobnim cjelinama broj 9 i 86 nađeni su srebrni primjerci, a ostali su izrađeni u bronzi. Srebrni primjerci nađeni su isključivo u sjevernom dijelu groblja. Prsten tipa 31b javlja se uz prsten tipa 31a, a u grobnim cjelinama broj 30, 46 i 108 uz prsten tipa 34b. U grobnoj cjelini broj 59 zajedno je sa prstenom tipa 26, a u grobnoj cjelini broj 69 sa prstenom tipa 35.²⁵¹

Prstenje sa obručom trougaonog presjeka je veoma rašireno na slavenskim nekropolama IX–XII vijeka koje su pripadale bjelobrdskoj i ketlaškoj kulturnoj grupi. Na jugoistočnom dijelu nekropole nije nađen nijedan primjerak prstena sa trougaonim presjekom.²⁵² Prsten tipa 31 u Gomjenici pripada najranijoj fazi ukopavanja označenoj kao Gomjenica I koja je sinhrona ranoj fazi I stepena bjelobrdske kulture.²⁵³

Prsten sa vrpičastim presjekom obruča, ukrašen u tehnici granulacije i filigrana, gdje je na traku aplicirana kruna s umetkom od staklene paste (tipa 38b) u Gomjenici je evidentiran u četiri slučaja, u grobnim cjelinama 64, 153, 154 i 159 koje se nalaze u srednjem i jugoistočnom graničnom dijelu groblja. Dva primjerka su bronzana, primjerak iz groba 64 je izrađen u srebru, a iz groba broj 154 je pozlaćen. Samo u grobnoj cjelini 154 prsten ovog tipa je u kombinaciji sa prstenom tipa 31a, a u ostala tri slučaja javlja se samostalno.²⁵⁴

Miletić izdvaja prsten iz groba broj 64 izrađen od srebra čiji je obruč izrađen u imitaciji filigrana i granulacije, na koji je aplicirana okrugla kruna ukrašena ulošcima od crne staklene paste. Navodi da je ovaj tip prstenja nađen na više lokaliteta – Bijelo Brdo II, Kloštar, Svinjarevci, Lijeva Bara, Mihaljevići, Majdan, Szob-Koliba, ali se ovaj primjerak iz Gomjenice ističe po kruni. Primjerak iz groba 159 u Gomjenici je liven u bronzi, ima kanelure duž obruča koje imitiraju filigran, kruna nedostaje i grublja je kopija ovog luksuznijeg iz groba 64. Primjerak iz groba broj 154 je izrađen u bronzi sa tragovima pozlate, obruč je sastavljen od tri niti između kojih su umetnute dvije žice koje imitiraju filigran. Sferična kruna je aplicirana na sastavu krajeva, a vrh krune je naglašen granulom. Kruna ima ukras u vidu četiri kružnice od filigrane niti, a takva nit ukrašava i rub krune. Za ovaj primjerak

---

²⁵⁰ TOMIČIĆ 2007, 161.

²⁵¹ TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁵² MILETIĆ 1966/67, 133.

²⁵³ TOMIČIĆ 2007, 164.

²⁵⁴ TOMIČIĆ 2007, 162.

Miletić ne navodi direktnu analogiju, samo navodi sličnost sa dva prstena sa Crkvine u Biskupiji.²⁵⁵ U grobu 153 nađen jedan bronzani primjerak sa koga je kruna otpala.²⁵⁶

U Mihaljevićima u grobu 71 nađen je srebrni prsten sa krunom i kamenim ulošcima, koja se na ovom tipu pretvara u kupastu glavicu ukrašenu filigranom i granulacijom. Ovaj oblik je poznat kod svih Slavena,²⁵⁷ posebno na nekropolama izrazito bjelobrdskog karaktera – Ptuj Grad, Svinjarevci.²⁵⁸

Tomičić na osnovu svojih i Gieslerovih hronologijskih istraživanja prstenje tipa 31a, 31b i 38b u ranu fazu I stepena bjelobrdske kulture na osnovu čega se hronološki određuje period korištenja groblja u Gomjenici.²⁵⁹

Kupasto prstenje može se uvrstiti među oblike srodne tipu 38b. U Mahovljanima su evidentirani u grobnim cjelinama 3 i 27. Javljaju se u toku prve faze pokopavanja u groblju (Mahovljani I) koja odgovara trajanju rane faze I stepena bjelobrdske kulture, a ponegdje se javlja i u prelaznoj fazi prema bjelobrdskoj kulturi. Javljaju se uz lijevane naušnice tipa 16b, prstena tipa 31, karičice sa „S” petljom (tip I i II), ogrlice đerdane (tip 39–40), dvodjelne privjeske (tip 9), perforirane rimske novčiće (tip 44a), naušnice sljepoočničarke s jednom šupljom bikoničnom jagodom (tip IIIb). U Mahovljanima se prsten tipa 38b vrlo rano javio.²⁶⁰

U Junuzovcima je evidentiran jedan primjerak prstena koji je ukrašen granulacijom na proširenim rastavljenim krajevima bez kamena u ležištu (tip 38b).²⁶¹

U Bagruši u grobnoj cjelini 132 evidentirana su dva bronzana prstena od širokog obruča (tip 38b) koji je na krajevima stanjen iskucavanjem da bi se dobila pločica za prihvatanje krune s ovalnim uloškom od staklene paste. Tri granule su ravnomjerno raspoređene.²⁶² Grobna cjelina pripada dijelu groblja sa ranom fazom pokopavanja označenu kao Bagrša I.²⁶³

Prstenje tipa 38a i 38b sa prostora međurječja Drave, Dunava i Save evidentirano je na 13 nalazišta. Prsten tipa 38 registrovan je na tri nalazišta u istočnom dijelu međurječja i na četiri u zapadnom dijelu i to na tri nalazišta u bosanskom dijelu Posavine, u Potkozarju. Prsten

---

²⁵⁵ MILETIĆ 1966/67, 136.

²⁵⁶ MILETIĆ 1966/67, 100.

²⁵⁷ MILETIĆ 1956, 30.

²⁵⁸ MILETIĆ 1963, 162.

²⁵⁹ TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁶⁰ TOMIČIĆ 2000, 35.

²⁶¹ TOMIČIĆ 2012, 44.

²⁶² ŽERAVICA 1985/86, 131–153.

²⁶³ TOMIČIĆ 2010, 132.

38b evidentiran je u Bijelom Brdu II, a prsten tipa 38a u Vukovaru–Lijeva bara i Svinjarevcima (istok međurječja). Prstenje tipa 38a i tipa 38b na zapadu međurječja evidentirani su u Zvonimirovu–Veliko polje, Kloštru Podravskom, Sisku i Ptuj–Gradu. Na prostoru BiH prstenje tipa 38 registrovano je u grobljima u Gomjenici, Mahovljanima i Bagruša–Petoševci. Prstenje tipa 38 evidentirano je i na hrvatskim ranosrednjovjekovnim grobljima u Dalmaciji na nalazištima Biskupija–Crkvine, Trilj i Biljane Donje–Begovače. Prstenje tipa 38 evidentirano je i u Mađarskoj na nalazištima Halimba–Cseres, Fiad-Kerpuzta, Pecs–Vasas, Ellend–Nagygodor i Majs Udvar.²⁶⁴

Giesler prsten tip 38 datira u vremenski raspon prvog stepena bjelobrdske kulture, odnosno od oko 950. godine do 1060. godine.²⁶⁵ Na prostoru Transdanubije ako se uzme analiza iz Halimbe Cseres javljaju se relativno kasno. U grobnoj cjelini 359 groblja Halimba-Cseres prsten tipa 38a se može datirati prema srebrnom denaru ugarskog kralja Andrije I (1046–1061). U okviru groblja Bijelo Brdo II i Vukovar – Lijeva bara javlja se u toku čitavog prvog stepena bjelobrdske kulture. Prstenje tipa 38a evidentirano je u grobnim cjelinama 5 i 33 u groblju Bogojevo u Bačkoj na položaju Biboja ulica.²⁶⁶

Luksuzni oblici tipa 38a su rađeni u tehnici granulacije i filigrana i predstavljaju prototipove iz kojih se izdvojilo prstenje tipa 38b pojednostavljenih oblika.²⁶⁷

Prsten tipa 38b je skromniji oblik u odnosu na prsten od savijenog lima ukrašenog u tehnici granulacije i filigrana sa kamenom u posebnom ležištu (tip 38a). Na osnovu analize ukupnog broja i rasprostranjenosti prstenja tipa 38 Giesler je sačinio statistiku i izveo zaključak da je veća koncentracija na grobljima sa prostora bivše Jugoslavije, a u manjem broju su na drugim prostorima Karpatske kotline. Učestali su na prostoru Balkana u istočnom dijelu bivše Jugoslavije, u Rumuniji, Bugarskoj, na području Ukrajine u ostavama u Guščino i Kopijevka. Nalaze se i na prostoru velikomoravskog kulturnog kruga.²⁶⁸

Lijevani prsten kvadratnog presjeka (tip 32), lijevani prsten kanelirane i urezane površine (tip 33) i lijevano prstenje sa profilisanim istaknutim srednjim rebrom (tip 34) i lijevani prsten sa graviranom pločicom (tip 36) javlja se u kasnoj fazi I stepena bjelobrdske kulture.²⁶⁹

---

²⁶⁴ TOMIČIĆ 2003, 552.

²⁶⁵ TOMIČIĆ 2003, 555.

²⁶⁶ TOMIČIĆ 2003, 554.

²⁶⁷ TOMIČIĆ 2003, 555.

²⁶⁸ TOMIČIĆ 2003, 554.

²⁶⁹ TOMIČIĆ 2007, 162.

Lijevani prsten kvadratnog presjeka i pomalo uglastog oblika (tip 32) u Mahovljanima je evidentiran samo u grobnoj cjelini 68 zajedno sa prstenima tipa 31 i 34, naušnicama tipa 15c, karičicama sa bikoničnom jagodom (tip III), ogrlicama tipa 40 i 42a i šupljim lijevanim praporcima (tip 10). Grobna cjelina 68 pripada fazi Mahovljani II koja je na prijelazu iz rane u kasnu fazu I stepena bjelobrdске kulture.²⁷⁰ U Gomjenici prsten tipa 32 evidentiran je samo u grobnoj cjelini 103.²⁷¹

Prsten kanelirane i urezane površine (tip 33) evidentiran je u Gomjenici u sedam slučajeva unutar zone omeđene nalazima u grobnim cjelinama 10, 30, 46, 108 i 119. Na istočnom dijelu su nađena dva primjerka izrađena u srebru, a ostali primjerci su od bronce.²⁷² U Mahovljanima je ovaj tip prstena (tip 33) evidentiran u tri slučaja. U grobnoj cjelini 26, u zapadnom dijelu groblja, evidentiran je jedan primjerak, a u istočnom dijelu, u grobnim cjelinama 63 i 74 ostala dva primjerka. Sve tri grobne cjeline pripadaju fazi Mahovljani II odnosno pred kraj I stepena bjelobrdске kulture. Prsten 33 evidentiran je na šest nalazišta u međurječju i datirani su u kasnu fazu I stepena bjelobrdске kulture.²⁷³

Prstenje sa različitim oblicima ukrasa na obruču iz skupine tipa 34 u Gomjenici je evidentirano u 12 slučajeva. Tip 34a u osam slučajeva, lijevani prsten s profiliranim istaknutim srednjim rebrom između dvije glatke površine (34b) u tri slučaja, lijevani prsten uglastog oblika kome je i obod ukrašen urezima koji tvore neobična polja (tip 34c) samo u grobnoj cjelini broj 30. Prsten 34a evidentiran je u Gomjenici unutar sjeveroistočnog dijela groblja omeđenog grobnim cjelinama 35, 44, 104, 124 i 120. U grobnim cjelinama 35 i 86 evidentirani su primjerci od srebra, a ostali su bronzani. Po jedan primjerak je na zapadnom kraju (grob 131) i na južnom dijelu (grob 216). U grobnoj cjelini broj 3 javlja se uz prsten tipa 27, u grobnim cjelinama 44, 86 i 131 je zajedno sa prstenom tipa 31b. U grobnoj cjelini 44 su zajedno prsten tipa 31a i 33.

Lijevano prstenje s profiliranim istaknutim srednjim rebrom između dvije glatke površine (tipa 34b). U Gomjenici je evidentirano u grobnim cjelinama 38, 65 i 132 u sjeveroistočnom i na krajnjem zapadnom rubu groblja. U grobnim cjelinama 65 i 32 evidentiran je zajedno sa prstenom tipa 31b.²⁷⁴ Prstenje tipa 34b u Mahovljanima je evidentirano u zapadnom dijelu groblja u grobnoj cjelini 26, a u istočnom dijelu u četiri grobne cjeline broj 58, 68, 73 i 92.

---

²⁷⁰ TOMIČIĆ 2000, 34.

²⁷¹ TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁷² TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁷³ TOMIČIĆ 2000, 35.

²⁷⁴ TOMIČIĆ 2007, 162.

Ove grobne cjeline pripadaju u drugu fazu pokopavanja (Mahovljani II) koja je istovremena sa krajem I stepena bjelobrdске kulture.²⁷⁵ Prsten tipa 34c evidentiran je samo jednom i to u Gomjenici u grobnoj cjelini 30 zajedno sa prstenima tipa 31b i tipa 33.²⁷⁶ Prstenje tipa 34 je u Karpatskoj kotlini manje zastupljeno. Evidentirano je u mađarskom Potisju (Alpar, Csongrad), područje zajedno od Blatnog jezera (Zalavar-ko, Halimba Cseres), u mađarskom dijelu Baranje (Pecs–Vasas, Majs Udvar, Ellendnagygodor) i Bačkoj (Bač, Bogojevo, Ruski Krstur). Najveća koncentracija prstenja tipa 34 je u međurječju Drave, Dunava i Save.²⁷⁷

Lijevani bronzani prsten sa pločicom (tip 36) evidentiran je u Bagruši u grobnoj cjelini broj 6. Prsten je ukrašen urezivanjem i ubadanjem, ima presjek u obliku trougla i ravnu glavu oko koje se sa svake strane nalaze tri polja koja su stepenasto raspoređena. Na ravnoj površini glave je urezan pentagram, a ostala polja ukrašena su tačkastim ubadanjem. Žeravica je ovaj oblik prstena smjestio u bjelobrdski kulturni krug. Datacija je izvršena na osnovu analogije i to u period od IX do X vijek, pa do u XI vijek. Prema Giesleru prsten pripada tipu 36 koji se svrstava u vremenski raspon od rane faze I stepena do početka II stepena bjelobrdске kulture. Ovom hronološkom okviru pripadaju i srodni oblici nađeni na nalazištima bjelobrdskog kulturnog kruga od Ptuj Grada, eponimskog Bijelog Brda II (grobovi 62 i 156) pa do Mačvanske Mitrovice.²⁷⁸

Prsten tipa 36 evidentiran je u Gomjenici u četiri slučaja u južnom, središnjem i zapadnom dijelu groblja.²⁷⁹ Prsten iz groba 73 je izrađen u bronzi, trougaonog presjeka koji je na prednjem dijelu proširen u pravougaonu pločicu ukrašenu punktiranim krugovima i tačkicama.²⁸⁰ Miletić navodi da je ovaj tip prstena dosta čest nalaz bjelobrdске kulture i da su nađeni u Bijelom Brdu II, Ptujskom Gradu, Pilinu I, Szent-Laszlo I, Halimba Cseres i Szob-Kolibi, kao i Slovačkoj na lokalitetima Nitra, Bešenova i Mlynarca. Za sve je karakteristično da imaju ubode duž pločica što ukazuje na istu radionicu u Karpatskom bazenu. Miletić se poziva da je Z. Vana svrstao ovaj prsten u bjelobrdski kulturni krug bez navođenja analogije.²⁸¹ U grobu 188 nađen je prsten plosnatog obruča, sa proširenom pločicom koja je

---

²⁷⁵ TOMIČIĆ 2000, 35.

²⁷⁶ TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁷⁷ TOMIČIĆ 2000, 35.

²⁷⁸ TOMIČIĆ 2010, 128.

²⁷⁹ TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁸⁰ MILETIĆ 1966/67, 83–109.

²⁸¹ MILETIĆ 1966/67, 135.

ukrašena ugraviranim krugom ispunjenim krstom i punktiranim kružnicama. Prsten iz groba 231 ima pločicu proširenu u obliku romba i ukrašenu ornamentom složenije izrade.²⁸²

Prsten rastavljenih suženih krajeva koji prelaze jedan preko drugog (tip 26), lijevani prsten romboičnog presjeka (tip 27) i tordirani prsten (tip 29) pripada ranoj fazi II stepena bjelobrdске kulture.²⁸³ Prstenje tipa evidentirano je u sjeveroistočnom i sjeverozapadnom dijelu groblja.²⁸⁴

Grupa prstenja tipa 26, 27 i 29 u Gomjenici je evidentirana u sjeveroistočnom i sjeverozapadnom dijelu groblja. U grobnoj cjelini 59 evidentiran je prsten tipa 26, a u grobnoj cjelini 35 evidentiran je prsten tipa 27. Prsten sa tordiranim obručem (tip 29) evidentiran je u grobnim cjelinama 8, 10 i 79 koji se nalazi u sjeveroistočnom dijelu groblja.²⁸⁵ Obruč je tordiran ili je imitirano tordiranje kosim urezima. Nađena su tri prstena i to dva srebrna i jedan bronzani. Ovaj tip je veoma čest u slovenskim nekropolama u Hrvatskoj, Bosni i cijelom karpatskom bazenu.²⁸⁶ Prsten sa rastavljenim suženim krajevima koji prelaze jedan preko drugog, a okruglog su presjeka (tip 26) evidentirani su u grobljima Bijelo Brdo II, Vukovar – Bijela bara, Svinjevac, Ptuj – Grad i Majs Udvar. Prsten tipa 26 evidentiran je na cijelom području srednjeg Podunavlja, odnosno Karpatske kotline od austrijskih nalazišta, Slovačke i Dinaintula, do Potisja. U groblju Majs Udvar uz prsten tipa 26 javlja se u grobu broj 593 i 1077 denar kralja Andrije I (1046.–1061.). Na osnovu ovog nalaza prsten tipa 26 se datira u sredinu XI vijeka odnosno na početak II stepena bjelobrdске kulture.²⁸⁷

Prsten rastavljenih krajeva romboičnog presjeka (tip 27) evidentiran je u Mahovljanima u grobnoj cjelini 81. Nađena su dva primjerka. Pojava prstena tipa 27 označava pojavu rane faze II stepena bjelobrdске kulture. Grobna cjelina 81 se nalazi na krajnjem jugoistočnom obodu groblja i najvjerojatnije je kraj pokopavanja u rodovskom kosturnom groblju u Mahovljanima. Tip 27 je evidentiran na desetak nalazišta u međurječju. Hronologijski tip 27 se javlja na prelazu od kraja I na početak II stepena bjelobrdске kulture.²⁸⁸

U Gomjenici je prsten izrađen od dvije pletene tordirane žice rastavljenih krajeva (tip 29) evidentiran zajedno sa velikomoravskim srebrnim karikama sa „S” petljom (tip I), prstenom

---

²⁸² MILETIĆ 1966/67, 83–109.

²⁸³ TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁸⁴ TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁸⁵ TOMIČIĆ 2007, 162.

²⁸⁶ MILETIĆ 1966/67, 135.

²⁸⁷ TOMIČIĆ 2007, 163.

²⁸⁸ TOMIČIĆ 2000, 35.

sa kanelurama (tip 34). U grobnoj cjelini broj 35 uz prsten tipa 27 nađen je prsten tipa 34a izrađen od srebra lošeg kvaliteta. Za relativnu hronologiju groblja u Gomjenici posebno su vezani nalazi prstenja tipa 26, 27 i 29.²⁸⁹

Prsten sa plosnatim obručom (tip 35) datiran je isključivo u kasnu fazu II stepena bjelobrdske kulture. U groblju u Gomjenici evidentiran je u tri slučaja, u grobnim cjelinama 69, 202 i 223. U grobnoj cjelini 69, u sjevernom dijelu groblja prsten tipa 35 je zajedno sa ogrlicom od dvodjelnih privjesaka (tip 42a), bronzanim karičicama–sljepoočničarkama s dvije petlje i bikoničnom šupljom jagodom (tip IIIb) i prstenom tipa 31b.²⁹⁰ Druga dva primjerka su na krajnjem rubnom dijelu groblja u grobnim cjelinama 202 i 223. U grobnoj cjelini 202 prsten tipa 35 javlja se zajedno s rustikalnom volijinskom naušnicom tipa 17b i maloformatnom karikom sa „S” petljom (tip II, 4–4). Na južnom kraju groblja prsten tipa 35 zajedno je sa bronzanim karičicama s tri odebljanja. Prsten tipa 35 ima zatvoreni tanki trakasti obruč i koji je sa vanjske strane ukrašen. Evidentiran je na osam nalazišta međurječja Drave, Dunava i Save gdje se javlja u posljednjoj fazi pokopavanja u groblju koje relativno hronološki odgovara kasnoj fazi II stepena bjelobrdske kulture. Prema Giesleru datira se u doba vladavine ugarskog kralja Salamona (1063–1074) i tokom vladavine ugarsko–hrvatskog kralja Ladislava I (1077–1095). Giesler je datiranje izvršio na osnovu analize nalaza groblja Halimba Cseres i Fiad –Kerpuszta.²⁹¹

Kao pojedinačni nakit iz bjelobrdske kulturne grupe prstenje je evidentirano u Makljenovcu (Doboj), Čipuljiću (Bugojno), Grborezima (Livno), Mihaljevićima (Rajlovac) i Mogorjelo (Čapljina).²⁹² U Makljenovcu, u grobu 5 gdje je pokopan muškarac nađen je prsten grube izrade. Krajevi obruča se poklapaju, a obruč se sa prednje strane širi u pločicu. Na pločici je urezan romb sa vrlo zaobljenim uglovima. Na pločici, u okviru urezan je prikaz četvoronožne životinje sa dugim uzdignutim repom. Dijelovi obruča koji se širi prema pločici ukrašeni su ugraviranom ornamentikom. Basler nalaz datira u period od X do XI vijeka.²⁹³

Srebrni prsten iz Grboreza (grob 112) ima na proširenom prednjem dijelu urezan geometrijski ornament. Datiran je u razdoblje od od X do XV vijeka.²⁹⁴

---

²⁸⁹ TOMIČIĆ 2007, 163.

²⁹⁰ TOMIČIĆ 2007, 163.

²⁹¹ TOMIČIĆ 2007, 163.

²⁹² MILETIĆ 1963, 162.

²⁹³ BASLER 1969, 85.

²⁹⁴ MILETIĆ 1963, 162.

3.3 OGRVICE I NARUKVICE

U ranoslavenskim nekropolama bile su zastupljene dvije vrste ogrlica. Prvoj grupi su pripadale niske od školjki i zrna od stakla ili paste, a ponekad niske metalnih zrna i privjesaka. Drugoj grupi su pripadali čvrsti metalni obruči koji su bili različito urađeni i ukrašeni.

Ogrlice od školjki i zrna od stakla ili paste su najrasprostranjenije i susreću se na zapadu, sjeveru i istoku slavenskog svijeta. Zrna od stakla ili paste koja potiču iz XI vijeka su jednobojna ili u raznobojnim slojevima ili okcima. Sama okca imaju različite oblike. Mogu da budu okrugla, brušena, nebrušena, u obliku kocki, u obliku prizmi, bačvica, cjevčica i sudića obložena zlatom ili srebrom. Zrna su vodila porijeklo iz radionica Sirije i Egipta.²⁹⁵ Staklena zrna sa ogrlica su uglavnom žućkasto smeđe ili bjeličaste boje, lošijeg kvaliteta. Zrna su se pravila tako što su se duže staklene šipke rezale na sitne komade koji su ponekad ostajali sastavljeni. Staklo je bilo lošeg kvaliteta i vremenom je izgubilo čvrstinu. U manjem broju slučajeva su nađena zrna sa uložnim emajlom, glatka ili sa nastavljenim kvržicama, jednobojna zrna poliedričnog oblika.²⁹⁶ Školjke su importovane sa obala Crvenog mora i Indijskog okeana. Radi se o dvije vrste kauri školjki (*Cypraea Ilopela*, *Cypraea racheta*).²⁹⁷

Ogrlice kao metalni obruči – grivne nije poznat u češko-moravskim nalazima, a u Poljskoj i u istočnoj Njemačkoj se dosta rijetko sreće. Na jugu, u ugarskim i hrvatskim grobovima grivna se javlja zajedno sa „S” naušnicama. U Rusiji je bio dosta raširen običaj da se nosi kruta ogrlica.²⁹⁸

Pletena grivna je u obliku pletenog obruča od srebrne žice. Dvostruka ili višestruka žica je upletena, a krajevi su uvijeni na jednoj strani u omču, a na drugoj u kukicu. Dio je svih orijentalnih i vizantijskih ostava iz XI i XII vijeka. Na osnovu raskošnih oblika importovanih sa Orijenta kod Slavena su se razvile domaće jednostavne forme od jedne ili dvije presavijene žice. Ovaj tip ogrlica se javlja uz pletene narukvice u grobovima u Bijelom Brdu, Kloštru, Pilinu, Sarvašu, Horgošu, Varaždinu, Valpovu kod Beograda. Uz njih se javljaju i „S” naušnice. Ovi jednostavni oblici kasnije prerastaju u složenije višestruke i isprepletane žice.²⁹⁹

---

²⁹⁵ NIDERLE 1954, 198.

²⁹⁶ BRUNŠMID 1903/4, 43.

²⁹⁷ NIDERLE 1954, 198.

²⁹⁸ NIDERLE 1954, 205.

²⁹⁹ NIDERLE 1954, 206.

Analiza pokretnih nalaza iz groblja bjelobrdske kulture u međurječju Save, Drave i Dunava je pokazala da postoje određeni specifični oblici ogrlica u odnosu na vrstu privjeska. Tomičić je u cilju da izdvoji i označi ovaj oblik ogrlice uveo novi broj na Gieslerovoj tipologijskoj šemi bjelobrdskih nakitnih grupa. Prema Giesleru posljednji broj u njegovoj šemi je tip 41 koji su označene ogrlice od facetiranih perforiranih fluoritnih ili ametistnih perli.³⁰⁰ Ogrlice od lijevanih dvodjelnih privjesaka, ogrlice od lijevanih šupljih praporaca i ogrlice od lijevanih lunulastih privjesaka Tomičić je označio kao tip 42. Dalju podjelu je izvršio na osnovu vrste i oblika privjeska. Kao tip 42a je označio ogrlice s lijevanim dvodjelnim privjescima, kao tip 42b ogrlice s lijevanim šupljim praporcima i kao tip 42c ogrlice s lijevanim lunulastim privjescima.³⁰¹ Pojedinačni nalazi privjesaka nose Gieslerovu oznaku odnosno dvodjelni privjesci (tip 9), šuplji lijevani praporci (tip 10) i lijevani lunulasti privjesci (tip 12).³⁰²

Na ranoslavenskim grobljima u Bosni i Hercegovini evidentirana su tri tipa ogrlica: ogrlice-niske od raznobojnih jednostavnih ili višečlanih perlica (tip 39-40), niske sastavljene od bronzanih dvodjelnih privjesaka (tip 42a), ogrlice od bronzanih privjesaka praporaca (tip 42b), ogrlice od lunulastih lijevanih privjesaka (tip 42c) i ogrlice torkvesi od upletene žice (tip 1a, 1b i 1c).

Na groblju u Bagruši nađeni su kao dijelovi ogrlica perle od staklene paste u četiri groba i privjesci u obliku praporca u tri groba,³⁰³ a nisu nađeni tipični dvodjelni privjesci koji su nađeni na susjednim nekropolama.³⁰⁴

U Mahovljanima je evidentirano dvanaest ogrlica u osam grobova.³⁰⁵ U Gomjenici dvanaest ogrlica, a u Junuzovcima jedna ogrlica torkves.

Kao pojedinačni nalaz u Višićima kod Čapljine na ostacima rimske vile, u grobu C 8 otkrivena su dva bronzana torkvesa, romboičnog presjeka i stanjenih krajeva, a krajevi su pričvršćeni pomoću petlje i kvačice. Pronađena je i ogrlica iz groba C, sastavljena od dva zrna

---

³⁰⁰ NIDERLE 1954, 206.

³⁰¹ NIDERLE 1954, 206.

³⁰² TOMIČIĆ 2000, 32.

³⁰³ ŽERAVICA 1985/86, 178.

³⁰⁴ ŽERAVICA 1985/86, 185.

³⁰⁵ TOMIČIĆ 2000, 33.

izrađena u tehnici mile fiori i devet zlatnih jagodica, ukrašenih uzorkom zrnastih trokutića i apliciranim polukružnicama od filigranske žice.³⁰⁶

3.3.1. Ogrlice đerdani od raznobojnih perlica (tip 39-40)

Ogrlice đerdni od raznobojnih perlica (tip 39-40) karakterističan su nakit bjelobrdskog kulturnog kruga. Na groblju u Mahovljanima javljaju se u šest slučajeva i to na istoku u četiri grobne cjeline (3, 4, 68, 78) i na zapadu u dvije (15, 30).³⁰⁷ Perlice su višečlane i raznobojne a ima i nekoliko pozlaćenih. Broj perlica varira od 35 do 170. U grobovima 4 i 15, od kojih je jedan dječiji, pronađeni su među perlicama usamljeni primjerci kauri školjke.³⁰⁸

Ogrlice đerdani od raznolikih perli od staklene paste (tip 39–40) evidentirane su u Gomjenici u sjevernom dijelu groblja, u grobnim cjelinama broj 40 i 46. Javljaju se zajedno sa velikoformatnim karikama sa „S” petljom (tip I), prstenjem tipa 31 i 34a, karikama sljepoočnicarkama s petljom i bikoničnom jagodom (tip IIIa) i s jednim primjerkom lijevanog puceta (tip 11b).³⁰⁹ Sitne perle se u Gomjenici u javljaju samo u pet grobova u malom broju, svega 25 komada. U grobu 40 nađeno je 12 zrna od žućkaste, crne i zelene staklene paste, u grobu 46 su nađene četiri perle od bjeličasto žućkaste staklene paste, a u grobu 125 samo dvije od žućkaste paste. U grobu 43 su raznovrsnije pa se pored tri sitne perlice i pet dvočlanih perlica od žućkaste paste javlja i valjkasta perlica od žućkaste paste kao i jedna perlica poliedričnog oblika od tamnoplave staklene paste. U grobu 40, gdje je sahranjeno dijete pored perlica nađena je i jedna kauri školjka (*Cyprea moneta*).³¹⁰ Ovoj grupi ogrlica pridružuje se i ogrlica đerdan od raznobojnih perlica sa nekropole u Mihaljevićima.³¹¹ U ženskom grobu (grob 112) evidentirana je ogrlica sa oko 1000 zrna staklene paste. Zrna su različitih dimenzija, oblika i boja - bjeličasta, žućkasta, jasno žuta, plava, modro ljubičasta. Perlice su jednostavne, sitnije i krupnije, dvočlane i tročlane izrađene od staklene paste. Ističe se jedna dvočlana perlica izrađena od plavog stakla i jedna perlica izduženog valjkastog oblika, ukrašena uskim plavim, žutim, i crvenim pojasevima koji dijele dva polja široko popunjena spajanjem kružnih željeznih polja i koja čine ukras u obliku četverolisne crvene

---

³⁰⁶ ČREMOŠNIK 1965. Irma Čremošnik, „Rimska vila u Višićima“, *GZM n.s.* XX, Sarajevo, 1965, 202-203.

³⁰⁷ TOMIČIĆ 2000, 32.

³⁰⁸ MILETIĆ 1979, 154.

³⁰⁹ TOMIČIĆ 2007, 160.

³¹⁰ MILETIĆ 1966/67, 83–109.

³¹¹ MILETIĆ 1956, 20.

rozetne. Ornament je inkrustriran u osnovu plave staklene mase. Na ogrlici se kao privjesak nalazila lunula od srebra pomiješanog sa bakrom, sa naglašenim zubom, ukrašenim sitnim urezima (inkrustracija filigrana) na prednjoj strani, na zadnjoj strani donja ivica nije naglašena. Na gornjem luku je luksuznija masivna petljica.³¹² Ova ogrlica je značajna jer predstavlja najduži primjerak ovog tipa na prostoru BiH. Ogrlica od staklene paste evidentirana je i u Grborezima.³¹³

U Bagruši je nađeno 18 perli od staklene paste u samo četiri groba. Perle su bile različitih dimenzija, oblika i boja. U grobu 8 sa bogatim inventarom bilo je jedanaest perli. Dvije perle cjevastog oblika sa rebrastim perforacijama nađene su ispod brade pokojnika u grobu 57, četiri vrlo male perle su dio đerdana iz groba 83 u grobu a u grobu 84 nađena je samo jedna perla.³¹⁴

3.3.2. Ogrlice od dvodjelnih privjesaka (tip 42a)

Ogrlice od dvodjelnih privjesaka (tip 42a) su pored naušnica obilježje bjelobrdske kulturnog kruga. Dvodjelni privjesci iz bjelobrdske kulturnog kruga sastavljeni su od gornjeg dijela u obliku okruglog dugmeta i donjeg dijela, u obliku lista ili srca. Privjesci su imali više namjena, pa su korišteni kao ukrasni porub odjeće, uglavnom na vratu, rjeđe na prsima i sasvim rijetko na nogama kao ukrasni porub čizama. Manji broj privjesaka pronađen je kao dio ogrlice od staklenih perli ili kao samostalni dio ogrlice našiven na končanu ili neku širu tekstilnu podlogu. U ostavštini zapadnih i istočnih Slavena nije zabilježena ova vrsta nakita. Najviše ih ima u Karpatskoj kotlini, u arealu bjelobrdske kulture. Zabilježeni su uglavnom u ženskim grobovima na nekropolama X i XI vijeka, tačnije u periodu od polovine X zaključno sa prvom trećinom XI vijeka. Najjužnije evidentirani nalazi su u Matičanima na Kosovu, dok su evidentirani i pojedini nalazi u dalmatinskoj Hrvatskoj. Dvodjelni privjesci su evidentirani na 26 (+3) lokaliteta sa prostora bivše SFRJ.³¹⁵ Na području međurječja evidentirani su na 16 nalazišta. U istočnom dijelu Slavonije i Srema, na devet nalazišta, u

---

³¹² MILETIĆ 1956, 20.

³¹³ MILETIĆ 1963, 166.

³¹⁴ ŽERAVICA 1985/86, 177.

³¹⁵ DEMO 1983, Željko Demo, „Bjelobrdski privjesci u Jugoslaviji“ (u povodu nalaza s lokaliteta Delekovec – Gornji Batijan I), *Podravski zbornik* br. 18, Koprivnica, 1983, 271.

zapadnom dijelu međurječja Drave i Save na sedam nalazišta i na četiri nalazišta u sjevernoj Bosni i Hercegovini. Uočava se da su ravnomjerno rasprostranjeni.³¹⁶

Bjelobrdski dvodjelni privjesci nastali su na podlozi staromađarskih privjesaka koji su se nosili obješeni na žičane lance i koji su bili u obliku lista ili srca. Ukrašen je bio u obliku stilizovanih vegetabilnih, zoomornih i antropomornih formi. Kod bjelobrdskih privjesaka novi element je gornji dio privjeska. Gornji dio je u obliku konkavno ispupčene okrugle pločice sa dvije alke za našivanje sa zadnje strane. Donji dio ovog drugog dijela se završava izduženom alkom o koju se pridržava donji dio dvodijelnog privjeska. Ukrasi na gornjem dijelu su dosta skromni i obično su kao konkavno udubljenje u središnjem dijelu ukrasne pločice, koncentrični nizovi zaobljenih traka, vegetabilni ili zoomorfni motivi. Zakačka za vješanje je kod starijih modela položena na horizontalni žičani nosač, uvučen i smješten ispod gornje linije donjeg dijela dvodijelnog privjeska, a kasnije četvtasti prema gore izvučena i najzad zaobljene i uzdignute zakačke iznad gornjeg dijela donjeg privjeska.³¹⁷

J. Hampel je bjelobrdske dvodjelne privjeske svrstao u IV, odnosno IVb i IVc grupu njegove klasifikacije. Zdenek Vana je izvršio hronološku podjelu na dvije grupe. U stariju grupu spadaju privjesci većih dimenzija koji se datiraju u cijelu drugu polovinu X i prvu deceniju XI vijeka. Mlađu grupu čine privjesci malih dimenzija koji su datirani na kraj X i početak XI vijeka, ali traju do druge polovine XI vijeka. Na osnovu datacije koju je dao Vana dvodjelni privjesci pripadaju starijoj (975–1025. g.) i srednjoj fazi bjelobrdske kulture.³¹⁸

J. Giesler je dvodjelne privjeske, bez tipološke analize, u okviru klasifikacije bjelobrdskog materijala svrstao u tri osnovne grupe (C, 9a i 9b). Grupe C i 9a svrstava u staromađarski horizont, a tip 9b stavlja u ranu ili Bijelo Brdo prvu fazu i datira ih od druge polovine X do treće decenije XI vijeka.³¹⁹

Dvodjelni privjesci javljaju se kao pojedinačni primjerci, u ukrasnim garniturama od 2 do 5 komada, u kompletima sastavljenim od 6 do 14 komada, a ponegdje u kompletima do 15 komada, a najviše 20 komada.³²⁰

U Mahovljanima su niske sastavljene od bronzanih dvodjelnih privjesaka evidentirane u četiri groba (grobovi 68, 77, 78 i uništen grob) od kojih su dva dječija. Broj privjesaka na

---

³¹⁶ TOMIČIĆ 2000, 33.

³¹⁷ DEMO 1983, 276.

³¹⁸ DEMO 1983, 275.

³¹⁹ DEMO 1983, 275.

³²⁰ DEMO 1983, 276.

ogrlicama varira od 8 do 12 primjeraka. Privjesci su plastično ukrašeni, stilizovanim vegetabilnim ili zoomorfnim motivom. Evidentirano je 39 privjesaka. U dva slučaja ovaj tip ogrlice u Mahovljanima se javlja zajedno sa ogrlicama od perli. Miletić ih datira od X do XII vijeka.³²¹ U određenim slučajevima privjesci čine poseban dio nakita uz ostale nalaze. Takav je slučaj sa grobnom cjelinom 3 u kojoj je evidentiran fragmentirani bronzani donji dio dvočlanog privjeska ukrašen stiliziranom životinjskom glavom. U grobnoj cjelini 15 nađena je jedna bronzana okrugla pločica dvodjelnog privjeska. U grobnim cjelinama 68, 77 i 78 dvodjelni privjesci su dio ogrlice. U grobu 68 evidentirano je 11 bronzanih dvodjelnih privjesaka, od kojih su četiri jednostavnijeg oblika, s listolikim donjim dijelom ukrašenim stilizovanom palmetom, dok je pločica ostalih sedam sferično oblikovana i u donjem dijelu ukrašena stilizovanom životinjskom glavom. U grobnoj cjelini 77 duž lijeve strane glave i nešto iznad nje osam bronzanih dvodjelnih privjesaka sa sferično formiranom gornjom pločicom i listolikom donjom, ukrašenom, stilizovanom palmetom. U grobnoj cjelini 78 evidentirano je pod vratom i kod lijeve lopatice osam bronzanih dvodjelnih privjesaka sa pločicom koja je sferično formirana i donjim dijelom ukrašenim stilizovanim životinjskim motivom.³²² Dvodjelni zoomorfni oblik (tip 6) u Mahovljanima pripada 18 primjeraka iz grobnih cjelina 3, 68 i 78 kao i primjerci iz uništenih grobova. Dvodjelni privjesci kod kojih ukrasi nalikuju stilizovanim ptičijim glavama (tip 10) evidentirani su u grobnoj cjelini 68. Na oblik grčkog slova omega nalikuju 17 privjesaka iz grobne cjeline 77 i primjerci iz uništenih grobnih cjelina.³²³

U Gomjenici ogrlice formirane od dvodjelnih privjesaka su nađene u osam grobova od kojih su tri dječija. Ukupno su evidentirana 73 privjeska. Različit je broj privjesaka na ogrlicama, a ostaci tekstila ukazuju da su gornje kružne pločice bile povezane trakom, a zatim pričvršćene na širu tekstilnu traku što pokazuje ogrlica iz groba 192.³²⁴ Samo u tri groba nađene su ogrlice sastavljene od istovjetnih primjeraka, pa su tako u grobu br. 44 bili privjesci sa zoomorfnim motivom, u grobu br. 161 privjesci sa motivom stilizirane palmete i u grobu br. 156 sa srcolikim ornamentom.³²⁵

---

³²¹ MILETIĆ 1979, 155.

³²² MILETIĆ 1979, 138–139, 144–145.

³²³ TOMIČIĆ 2000, 32.

³²⁴ MILETIĆ 1966/67, 130.

³²⁵ MILETIĆ 1966/67, 131.

Ogrlice su se nalazile na svim dijelovima nekropole, ali nešto više u sjeverozapadnom dijelu.³²⁶ Na zapadnom dijelu groblja javljaju se u grobnim cjelinama 100, 156 i 161, na istoku u grobnim cjelinama 125, 129 i 192 i u sjevernom dijelu groblja u grobnim cjelinama 44 i 69.³²⁷

Ogrlice 42a evidentirane su u kombinaciji sa naušnicama tipa 14a, 15c, 16a, 16b, 17b, karikama sljepoočničarkama s jednom bikoničnom šupljom jagodom (tip III) ili sa tri bikonične šuplje jagode (tip IV), sa velikoformatnim (tip I), maloformatnim (tip II,4–5), praporcima tipa 10a i prstenjem tipa 31 i 33. Ogrlice 42a javljaju se isključivo u sjevernom dijelu groblja, dok ih uopšte nema u središnjem i južnom dijelu groblja.³²⁸ Ogrlice tipa 42a u Gomjenici se javljaju tokom prve i druge faze pokopavanja u groblju odnosno faze Gomjenica I i Gomjenica II. Ogrlice tipa 42a se u fazi Gomjenica I javljaju zajedno s lijevanim naušnicama tipa 15a, 1c, 1b, odnosno s naušnicama s jednom (tip III) ili tri šuplje bikonične limene jagode (tip IV). Ogrlice 42a u toku faze Gomjenica II javljaju se zajedno samo uz prstenje tipa 31, lijevanom rustikalnom tzv. volinjskom naušnicom (tip 17b) i naušnicama s jednom (tip III) ili tri bikonične lijevane šuplje jagode (tip IV). Faza Gomjenica I istovremena je sa ranom fazom I stepena bjelobrdske kulture, a Gomjenica II istovremena je sa krajem I stepena bjelobrdske kulture.³²⁹

U groblju u Junuzovcima evidentirano je 8 primjeraka dvodjelnih privjesaka koji se mogu razvrstati u tri različita oblika. Prvi oblik su dvodjelni privjesci s okruhim gornjim dijelom – rozetom koja je ukrašena prepletom i privjeskom sa donje strane u obliku ptice. Evidentirana su četiri primjerka ovog oblika. Drugi oblik je sa malim ispupčenjem na gornjem okruglom dijelu. Donji dio je u obliku lista. Evidentiran je samo jedan primjerak ovog oblika. Treći oblik ima četvrtast gornji dio, donji dio je u obliku lista koji ima sroliki završetak. Evidentirana su tri primjerka ovog oblika. Dva primjerka su nepotpuna i imaju sačuvan samo donji dio.³³⁰

Željko Demo je izvršio analizu dvodjelnih bjelobrdskih privjesaka sa prostora bivše Jugoslavije te izdvojio 18 tipova te označio brojevima od 1 do 18.³³¹

---

³²⁶ MILETIĆ 1966/67, 132.

³²⁷ TOMIČIĆ 2007, 160.

³²⁸ TOMIČIĆ 2007, 160.

³²⁹ TOMIČIĆ 2000, 33.

³³⁰ TOMIČIĆ 2012, 42.

³³¹ DEMO 1983, 281.

Najbrojnija grupa privjesaka na tlu bivše Jugoslavije pripada tipu 6. Donja pločica je izrazito reljefna i ima ili zoomorfan oblik ili oblik ptičije glave, u gornjem dijelu su dva koncentrisana kruga a donja strana je sužena. Bogato je ukrašena pseudogranuliranjem. Gornji dio privjeska je u obliku okrugle pločice koja je ukrašena pseudogranuliranim koncentričnim krugovima oko središnjeg ispučenog dijela, a vanjski dio je trakasto oblikovan. Evidentirana su 82 privjeska na osam lokaliteta i jedan slučajni nalaz u Sloveniji. Lokaliteti su u predalpskom slavenskom prostoru, Podravini, Bosanskoj Posavini, Bosanskoj Krajini i nešto u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji.³³² Na prostoru Bosne i Hercegovine ukupno su evidentirana 62 primjerka tipa 6 od čega u Gomjenici 40 komada, u u Mahovljanima 18 a u Junuzovcima 4 komada.³³³

Privjesci tipa 10 na donjem dijelu imaju motiv stilizovane ptičije glave kako uopšteno određuje J. Hampel ili sovine glave kako konkretno opisuje Brunšmid. Izvorni tip 10 posjeduje borduru izvedenu od niza poprečnih kanelura, uz obavezni kapljičasti dodatak u donjem dijelu privjeska. Na tlu bivše Jugoslavije ukupno je evidentirano 38 komada na deset lokaliteta i dva komada bez tačnog porijekla. Rasprostiru se u slavenskom predalpskom prostoru (Ptuj, Kranj), Međimurju i Podravini (Šenkovac, Kloštar Podravski), Slavoniji (Dalj), Sremu (Novi Banovci), u bosanskoj Posavini i Bosanskoj Krajini (Mahovljani i Gomjenica) a zabilježeni su i izvan bjelobrdskog areala u srednjoj Dalmaciji (Gardun, Knin–Brdo Grad).³³⁴

Privjesci tipa 10 datirani su prema primjerku novca ugarskog kralja Stjepana (1000.–1037. g) iz groba broj 5 nekropole Csongrad-Mama i to u prve decenije XI vijeka.³³⁵ Privjesci tipa 10 javljaju se u manjim garniturama. Privjesci tipa 10 najčešće se javljaju u kombinaciji s privjescima tipa 6 u manjim garniturama.³³⁶

Nađena su ukupno 23 komada privjesaka tipa 10 na prostoru Bosne i Hercegovine i to u Gomjenici 19 komada i u Mahovljani 4 komada.³³⁷

Kod tipa 11 i 12 osnovni motiv ukrasnog polja čine dvije reljefno izvedene volute u gornjem dijelu spojene tako da daju izgled stiliziranog grčkog slova omega. U donjem dijelu reljefno zaobljene trake tvore romboidno udubljenje. Ukrasni motiv slova omega okružen je

---

³³² DEMO 1983, 282.

³³³ DEMO 1983, 283.

³³⁴ DEMO 1983, 286.

³³⁵ DEMO 1983, 286.

³³⁶ DEMO 1983, 286.

³³⁷ DEMO 1983, 286.

bordurama u pseudogranuliranom uzorku, a ima i primjeraka sa kanuliranim i zaobljenim trakama. Svi primjerci ova dva tipa imaju na donjem dijelu ukras u obliku kapljice. Za tip 11 karakteristično je da ima shematiziranu izradu ukrasnog elementa koji podsjeća na negative otiska prednje strane primjerka tipa 12.³³⁸ Privjesci tipa 11 evidentirani su jedino u grobu 65 nekropole u Kranju, a tip 12 je karakterističan za istočne i južne dijelove bjelobrdskog kulturnog kompleksa i neki pojedinačni nalazi u županijama zapadno od Dunava.³³⁹ Tip 12 javlja se kao samostalni ukrasni element ili kao samostalni ukrasni element garniture sastavljenih od 2 komada i više komada. Javlja se i u kombinaciji privjescima tipa 6 u garniturama sastavljenim od 2 i više komada. Datacija je izvršena prema grobnim nalazima nekropole Sarud–Bab (županija Heves) novcem ugarskog kralja Stjepana I (1000.–1037.) i Samuela (1041.–1044.) u drugu četvrtinu i kraj prve polovine XI vijeka. Tip 11 nije zabilježen na prostoru BiH, a tip 12 evidentiran je u dva slučaja i to u Gomjenici jedan komad i Mahovljanima 17 komada,³⁴⁰ u grobnoj cjelini 77.³⁴¹

Privjesci tipa 13 imaju uzdignutu oblu zakačku i dodatak u obliku kapljice u donjem dijelu. Veliko središnje polje je ukrašeno ornamentalno pseudogranulatima. Ukrasno polje je podijeljeno na dva dijela koja su simetrična. Svaki dio je sačinjen od lučno oblikovanih pseudogranuliranih linija koje su postavljene oko vertikalnog elementa u sredini ukrasne kompozicije. Gornji dio privjeska je okrugao i ukrašen je koncentričnim zaobljenim trakama i uvijek je sa ispupčenjem u centralnom dijelu. Privjesci tipa 13 kao tipološka bjelobrdska grupa geografski su najrasprotranjeniji i evidentirani su na 17 lokaliteta i to na 4 lokaliteta u bivšoj Jugoslaviji, na tri lokaliteta u Donjoj Austriji, na 4 lokaliteta u južnoj i jugoistočnoj Slovačkoj i 8 lokaliteta u sjevernoj, sjeveroistočnoj i istočnoj Mađarskoj iz čega se vidi da pripadaju graničnim područjima bjelobrdske kulture. Datirani su na osnovu nalaza iz konjaničkog groba 2 iz Dobiča u jugoistočnoj Slovačkoj, arapskim novcem (913/914.–942/943. godina) što početak cijele grupe stavlja pred kraj prve polovine X vijeka. Javljaju se kao pojedinačni privjesci ili u manjim garniturama sastavljenim od po 2, 3, 4 i 5 komada. U nalazima u Mađarskoj i bivšoj Jugoslaviji su u kombinaciji sa drugim tipovima. Na prostoru

---

³³⁸ DEMO 1983, 286.

³³⁹ DEMO 1983, 287.

³⁴⁰ DEMO 1983, 288.

³⁴¹ TOMIČIĆ 2000, 32.

Bosne i Hercegovine u Junuzovcima su evidentirana dva komada, a u Gomjenici jedan komad.³⁴²

Tipovi 14 i 15 izdvajaju se po bogatom radu. Za tip 14 je karakteristično da je forma u obliku lista ili srca pokrivena dubokim reljefnim vegetabilnim ornamentom. Kod tipa 15 ovaj ornament ima oblik pletenice. Donji dio privjeska završava se vegetabilnim trodjelnim dodatkom. U donjem dijelu privjeska nalazi se zakačka koja je uzdignuta. Datirani su na osnovu novca ugarskog kralja Stjepana I (1000–1037.) iz groba broj 5 Csongrad-Mama u prvu trećinu XI vijeka. Na prostoru Bosne i Hercegovine tip 15 jedino je evidentiran u Gomjenici i to jedan komad.³⁴³

Kod tipa 16 ukrasno polje je sa stilizovanim biljnim elementima, i dvije zadebljale trake, koje su sa gornje strane zaobljene i na taj način čine oblik srca. Na prostoru bivše Jugoslavije zastupljeni su s 25 primjeraka u dva grobna nalaza i kao jedan slučajni nalaz iz Dalmacije. Privjesci tipa 16 evidentirani su garniturama od deset ili 19 komada i u kombinaciji sa privjescima tipa 6 i 13 ili kao samostalni elemenat ukrasne garniture. U Junuzovcima su evidentirana četiri komada.³⁴⁴

Tip 17 je izrazito specifične izrade i pripada lokalnoj varijanti bjelobrdskih privjesaka. Na donjem dijelu korišten je jedinstven ukrasni elemenat. Urezani mrežasti ukras ima vegetabilni oblik. Evidentiran je samo jedan primjerak u garnituri od 6 ili 7 primjeraka (6 dvodjelnih privjesaka + jedan gornji dio privjeska) u Gomjenici.³⁴⁵

Tipu 18 pripada jedan primjerak iz grobnog nalaza u Bugojno–Grudine (Čipuljić). Nađeni su mali privjesci (jedan dvodjelni privjesak i jedan donji dio dvodjelnog privjeska). Privjesak ima centralni ukras okruglog oblika što ga izdvaja od drugih primjeraka i nema analogiju u materijalu iz bjelobrdske kruga. Donji dio privjeska ima tri rupice za našivanje što predstavlja aplikaciju za odjeću.³⁴⁶

---

³⁴² DEMO 1983, 288.

³⁴³ DEMO 1983, 288.

³⁴⁴ DEMO 1983, 288.

³⁴⁵ DEMO 1983, 289.

³⁴⁶ DEMO 1983, 289.

3.3.3. Ogrlice (tip 42b) od lijevanih šupljih praporaca (tip 10)

Ogrlice od lijevanih šupljih praporaca (tip 42b) evidentirane su u Mahovljanima i Gomjenici. Privjesci u obliku praporaca koji čine dio ogrlice javljaju se u Bagruši i Junuzovcima.³⁴⁷

Praporci su izliveni od bronzane ili željezne ili u jednom dijelu ili dvije iste polovine koje su se potom vezivale ili slotovale. U unutrašnjost je stavljan kamen koji je proizvodio zvuk. Praporci su bili ili u obliku kruške ili okrugli, a na vrhu su imali rupicu za kačenje. Ukrašeni su jednostavnim ornamentima.³⁴⁸

U Bagruši je nađeno 13 praporaca u samo tri groba. U grobu 67 je samo jedan veći praporac uz tri prstena i privjeskom-dugmetom, a u grobu 138 je jedini nalaz. U grobu 9 evidentirano je jedanaest privjesaka praporaca uz tri lunulasta privjeska iz čega se može zaključiti da je tu bila vrlo bogata ogrlica.³⁴⁹

U malobrojnim nalazima sa Junuzovaca su i dva bronzana praporca.³⁵⁰

Ogrlice od šupljih praporaca (tip 42b) evidentirana je u Gomjenici u grobu 43, u sjevernom dijelu groblja. Na ogrlicu je kao privjesci prikačeno 9 lijevanih šupljih praporaca i dva dvodjelna privjeska (tip 9) uz jedva primjetne tragove tekstila. Ovaj tip ogrlice evidentiran je u groblju u Mahovljanima i u Kloštru Podravskom.³⁵¹ Pored ovog nalaza kao dijela ogrlice, pojedinačno je nađeno još 28 praporaca u 11 grobova. Nađeni su po jedan ili dva kod glave, kod uha ili pod vratom. Jedan je nađen u kožnoj futroli na pojasu.³⁵²

U Mahovljanima se ogrlice (tip 42b) od bronzanih privjesaka praporaca (tip 10) javljaju u dva groba (15 i 30), u kombinaciji sa niskama perli.³⁵³ U ova dva groba se javljaju u većem broju, pa je tako u grobu 15 nađeno šest, u grobu 30 nađeno je osam bronzanih praporaca. Svi primjerci su bili krstoliko zasječeni i nalazili su se pored desnog uha i pod vratom. U grobu 68 nađen je samo jedan bronzani privjesak praporac, krstoliko perforiran u donjem dijelu. U sve tri grobne cjeline sahranjene su ženske osobe.³⁵⁴

---

³⁴⁷ TOMIČIĆ 2012, 44.

³⁴⁸ BRUNŠMID 1903/4, 51.

³⁴⁹ ŽERAVICA 1985/86, 178.

³⁵⁰ TOMIČIĆ 2012, 43.

³⁵¹ TOMIČIĆ 2007, 160.

³⁵² MILETIĆ 1966/67, 132.

³⁵³ MILETIĆ 1979, 155.

³⁵⁴ MILETIĆ 1979, 138–148.

Ogrlica (tip 42b) od lijevanih šupljih praporaca (tip 10a) javlja se u ranoj fazi prvog stepena bjelobrdске kulture. Pojava ogrlice od praporaca evidentirana u početnoj fazi pokopavanja u groblju Gomjenici i Mahovljanima. U Mahovljanima u grobovima 15 i 30 ogrlica 42b javlja se zajedno sa ranim oblicima lijevanih naušnica i drugih oblika iz rane faze I stepena bjelobrdске kulture. U kasnijim fazama razvoja ovaj oblik nakita kao poseban oblik nije u upotrebi na prostoru između tri rijeke u periodu bjelobrdске kulture.³⁵⁵ Analiza rasprostranjenosti praporaca (tip 10) u groblju u Gomjenici je pokazala da su kao jedini ukrasni element evidentirani su u grobnim cjelinama 19, 37 i 98. U ostalim slučajevima javljaju se zajedno sa velikoformatnim karikama sa „S“ petljom (tip I), prstenjem tipa 31, 33 i 34d, naušnicama tipa 15a, 15c, 16a, 16b i 17b, karičicama –sljepoočničarkama s tri šuplje bikonične jagode (tip IV), karičicama sljepoočničarkama s jednom šupljom bikoničnom jagodom (tip III), naušnicama s ovoidnom jagodom, a u grobnoj cjelini 109 sa koštanim iglenikom, iglom i najvjerojatnije novčićem.³⁵⁶

Lijevani šuplji praporci (tip 10) evidentirani su u dvadesetak nalazišta na području međurječja Mure, Drave, Dunava i Save i sjeverozapadnog dijela Bosanske Posavine. Datirani su u ranu fazu I stepena bjelobrdске kulture.³⁵⁷

3.3.4 Ogrlica (42c) od lunulastih privjesaka (tip 12)

Ogrlice tip 42b otkrivene su zasad samo u Gomjenici I i Mahovljanima, a ogrlice od praporaca i lunulastih privjesaka (tip 42c) pronađena je u groblju Bagruša kraj Petoševaca. Ogrlica u Bagruši je nađena u grobnoj cjelini 141 i koja pripada fazi Bagruša II koja je istovremena sa ranom fazom I stepena bjelobrdске kulture. Tomičić smatra da se radi o lokalnoj proizvodnji na koju je utjecala blizina rudnog bogatstva jadranskog područja.³⁵⁸

3.3.5 Ogrlica od tordirane žice (1a,1b i 1c)

Ogrlica tordirana od četiri masivne žice u Gomjenici je evidentirana samo u grobu 23 gdje je sahranjeno dijete. Ogrlica je tordirana sa četiri masivne žice, u žlijebove je upletena

---

³⁵⁵ TOMIČIĆ 1999, 295.

³⁵⁶ TOMIČIĆ 2007, 160.

³⁵⁷ TOMIČIĆ 2012, 43.

³⁵⁸ TOMIČIĆ 2000, 34.

filigrana nit i zatvorena je krupnom petljom na jednom i kvačicom na drugom kraju.³⁵⁹ Kao i u Gomjenici i u Junuzovcima je evidentirana samo jedna ogrlica-torkves sa upletene četiri žice kod koje jedan kraj predstavlja kvačicu udjenutu u ušicu.³⁶⁰

Tordirane ogrlice zajedno sa naušnicama čine najtipičnije nalaze u materijalu bjelobrdске kulture. Ovaj pojedinačni nalaz je specifičan za Gomjenicu u odnosu na ostale bjelobrdске nekropole gdje javlja u većem broju. Na nekropoli Bijelo Brdo evidentirana su 22 primjerka, u Ptujskom Gradu 22, u Kloštru dva primjerka. Nalaz iz Gomjenice je rjeđi tip jer je ukrašen filigranom niti i takvi primjerci nađeni su na Bijelom Brdu II, Kloštru i Ptujskom Gradu, ali i na nekropolama u Mađarskoj: Kaba, Szekesfejervar, Budimpešta, Fabiansevestyén, Gerendas, Szeged, Csongrad i dr. Z. Vana ovaj tip ogrlice datira u prvu polovinu XI vijeka u srednju fazu svoje hronološke podjele, a nalaze s ovakvim ogrlicama svrstava u srednju fazu svoje hronološke podjele, tj. u period 1025–1075.³⁶¹ Groblje Ptuj Grad je nalazište gdje je evidentiran najveći broj ogrlica torkvesa sa četiri upletene žice u zapadnom dijelu međurječja Drave, Save i Dunava.³⁶² Giesler je ogrlice od tordirane žice podijelio prema broju upletenih žica na tip 1a, 1b i 1c i datirao ih prema svojoj hronologiji bjelobrdске kulture od sredine X vijeka odnosno oko 970. godine do završetka I stepena bjelobrdске kulture odnosno do oko sredine XI vijeka. Po Giesleru ogrlice–torkvesi tip 1 prisutne su na cijelom području bjelobrdске kulture.³⁶³

Ogrlice torkvesi evidentirane su u Bosanskoj Posavini (Junuzovci), u južnom dijelu Potkozarja (Gomjenica), u Bačkoj, u mađarskom dijelu Baranje, Sremu (Surduk), hrvatskom dijelu Podunavlja (Vukovar –Lijeva bara, Svinjarevac, Bijelo Brdo II), Podravini (Kloštar Podravski–Pijesci), Međimurju (Čakovec–Šenkovec) i uz rijeku Dravu u Sloveniji (Ptuj–Grad, Središče ob Dravi). Horizontalno-stratigrafska analiza desetak nalazišta na kojima su nađene ogrlice–torkvesi pokazala je da se ovaj oblik nakita javlja u ranoj fazi I stepena, a negdje i početkom II stepena bjelobrdске kulture.³⁶⁴

Poseban tip ogrlice koja je bila sačinjena a od perlica izrađenih od žućkaste staklene paste, probušenih rimskih novčića, šupljih praporaca (tip 10a), lijevanog bronzanog puceta (tip 11b) i četiri primjerka lunulastih lijevanih privjeska (tip 12) evidentirana je u grobnoj

---

³⁵⁹ MILETIĆ 1966/67, 130.

³⁶⁰ TOMIČIĆ 2012, 41.

³⁶¹ MILETIĆ 1966/67, 130.

³⁶² TOMIČIĆ 2012, 41.

³⁶³ TOMIČIĆ 2012, 41.

³⁶⁴ TOMIČIĆ 2012, 41.

cjelini 23, u kojoj je pokopana mlađa ženska osoba, na krajnjem sjevernom dijelu groblja u Gomjenici. Tomičić predlaže da se ovaj tip ogrlice sa lunulastim lijevanim privjescima označi kao tip 42 umjesto tip 12 koji je koristio Giesler. Bogati nalaz iz ove grobne cjeline pored ogrlice čine ogrlica torkves (tip1c), karike s ovoidnom jagodom, karike s ovoidnom jagodom omeđene ažuriranim rozetama, velikoformatne karike sa „S” petljom (tip I) i prsten tipa 31, polukružnog i trougaonog presjeka.³⁶⁵

U grobnoj cjelini koja pripada fazi Gomjenica I evidentirana je ogrlica sa šupljim lijevanim praporcima (tip 42b). U groblju u Mahovljanima – Kužno groblje evidentirane su u četiri grobne cjeline ogrlice tipa 42, a ogrlice od lijevanih šupljih praporaca tipa 42b u dvije grobne cjeline. U groblju Ptuj Grad ogrlice tipa 42a evidentirane su u dvije grobne cjeline (181, 208). Grobna cjelina 181 pripada fazi Ptuj III koja je istovremena sa početkom II stepena bjelobrdске kulture. U groblju Tučić (Kočićevo) evidentirana je ogrlica tipa 42a za koju nije moguća datacija.³⁶⁶

3.4 NARUKVICE

U bjelobrdskom kulturnom krugu postoji više tipova narukvica. Jedan oblik su narukvice u obliku velikih obruča rastavljenih krajeva. Drugi oblik su narukvice od upletene žice kod kojih su se tri ili četiri bronzane žice upletale na jednu stranu (torzija), a na svakom kraju ostajala je samo po jedna petlja. Petlja se na jednom kraju savijala u kvržicu. Ostatak žice se ili rezao ili obmotavao oko ogrlice.³⁶⁷ Treći oblik su obične jednostavne narukvice bez ukrasa. Ovaj tip narukvica pravio se od deblje ili tanje bronzane šipke. Šipke su bile okruglog, trostrukog ili četvorouglog prereza. Krajevi su bili tanje iskovani i nisu se doticali. Četvrti oblik su bile narukvice izrađene tehnikom livenja kod kojih su se dva oblika spajala u jedan. Na krajevima su ukrasi u životinjskom obliku, okrenuti jedan prema drugom otvorenih čeljusti. Ne može se odrediti da li je u pitanju zmija ili zmaj.³⁶⁸

Na prostoru Bosne i Hercegovine evidentiran je mali broj narukvica iz bjelobrdskog kulturnog kruga.

---

³⁶⁵ TOMIČIĆ 2007, 160.

³⁶⁶ TOMIČIĆ 2000, 33.

³⁶⁷ BRUNŠMID 1903/4, 47.

³⁶⁸ BRUNŠMID 1903/4, 48.

Narukvica iz groblja u Junuzovcima izlivena je od četiri debele tordirane bronzane žice koje liče na uvijenu žicu. Na krajevima su dvije zmijske glave okrenute jedna prema drugoj i sastavljene. Ovaj tip narukvice evidentiran je i u eponimskom groblju Bijelo Brdo II, ali i u drugim nalazištima bjelobrdske kompleksa. Giesler je narukvice sa zvjerolikim ili zmijolikim završetkom označio kao tip 8. Narukvice tip 8 evidentirane su u pet nalazišta hrvatskog Podunavlja, u bosanskom dijelu Posavine (Junuzovci) i na krajnjem zapadu međurječja Drave i Save (groblje Slovenj Gradec). Pojava narukvica tip 8 datira se u period trajanja I stepena bjelobrdske kulture. Korijeni u izradi ovog tipa su u kasnoantičkim uzorima.³⁶⁹

Bronzana narukvica otvorenih krajeva od upletene žice koja je kombinovana sa filigranom potiče s nepoznatog lokaliteta u Bosni i Hercegovini. Ovaj oblik narukvice vrlo rijetko se javlja u zapadnim krajevima, dok je veći broj zabilježen u krajevima prema jugu. Na lokalitetu Demi Kapija kod Ohrida, Sjeverna Makedonija, nađeno je više primjeraka.³⁷⁰

U Bagruši, u grobnoj cjelini 11 nađena je narukvica koja je bila napravljena od tri tanke uvijene bronzane žice. Jedan kraj je bio zatvoren u obliku petlje, a drugi podešen za zakopčavanje. Analogija narukvice nije pronađena. Izrada petlje ima svoju analogiju u ogrlici iz Rumenke kod Novog Sada koja je datirana u period X do prve polovine XI vijeka. Sličnu izradu imaju i kopče iz Bijelog Brda i Bogojeva.³⁷¹

3.5 OSTALI UKRASI

3.5.1. Zvonasti privjesci

U groblju u Mahovljanima evidentirana su u grobu 78 i tri zvonasta srebrna, perforirana i ukrašena privjeska. Ovi privjesci su činili jednu ogrlicu zajedno sa oko 90 perlica različitog oblika, bjeličaste i zelenkaste boje i jednom pozlaćenom perlicom. Miletić pronalazi analogiju u nalazima iz Drassburga u Austriji i datira ih na prelaz između X i XI vijeka. Pretpostavlja s obzirom na deformisani oblik da su ovdje imali sekundarnu upotrebu.³⁷²

---

³⁶⁹ TOMIČIĆ 2012, 42.

³⁷⁰ MILETIĆ 1963, 166.

³⁷¹ ŽERAVICA 1985/86, 184.

³⁷² MILETIĆ 1979, 155.

3.5.2. Lijevana bronzana puceta

Lijevana bronzana puceta s ušicom (tip 11) evidentirana su u dvije grobne cjeline (28, 43) u Mahovljanima. Pronađena su u visini lijeve ili desne lopatice i Tomičić pretpostavlja da su pripadali opremi pokojnika.³⁷³ U grobu 28 dugme–privjesak je nađeno sa tragovima tekstilnih niti. Bronzana dugmeta – privjesci pripadaju standardnim nalazima bjelobrdske kulture.³⁷⁴

U Junuzovcima su evidentirana dva bronzana puceta-privjeska.³⁷⁵

U Bagruši je nađeno šest lijevanih puceta – dugmadi u pet grobova (8, 29, 41, 87, 91, 138). Riječ je o dječijim grobovima. Privjesci su puno liveni, sa donjim dijelom u obliku polulopte ili bikonično formirani i gornjim dijelom koji je više ili manje izdužen, sa većom petljom na kraju. Žeravica analogiju pronalazi u Bogojevu, Bijelom Brdu II, Kloštaru, dok ih datira u odnosu na primjerke iz nekadašnje Čehoslovačke u razdoblje od IX do XI vijeka.³⁷⁶

Lijevana bronzana puceta (tip 11) su dio nakita kojim se ukrašavala odjeća i obično su u obliku žira. Evidentirana su u međurječju na 17 nalazišta, u Bosanskoj Posavini, u Bačkoj na nalazištima Bogojevo i Nosa, u Banatu na nalazištima Bočar i Jazovo. U mađarskom dijelu Baranje susreću se na lokalitetima Majs Udvar, Pecs-Vasas, Ellend–Nayigodor, Mohacs–Teglagyar i Siklosnagyszőlős. U groblju Halimba–Cseres evidentirano je samo jedno puce i to u grobnoj cjelini 859. Ovo puce datirano je novcem Huga od Provanse (926–945).³⁷⁷

Lijevani privjesci – puceta (tip 11) javljaju se u Bijelom Brdu II u periodu od rane faze prvog stepena bjelobrdske kulture do početnog razdoblja drugog stepena bjelobrdske kulture. Prema Giesleru lijevana puceta i privjesci javljaju se od oko 940. godine do posljednje četvrtine X vijeka - tip 11a, odnosno tip 11b do kraja prve trećine XI vijeka.³⁷⁸

3.5.3. Lunulasti privjesci

Lunule ili metalni privjesci javljaju se u više oblika, i to kao: lunula u obliku širokog mjesječevog srpa koji na spoljašnjem luku ima rupice za nizanje, zatvoreni oblici bez ukrasa, otvoreni oblici ukrašeni granulacijom u cik-cak linijama. Na osnovu novca koji ga prati može se datirati u period od X do XII vijeka. Veoma su rasprostranjene i sreću se u grobnom

---

³⁷³ TOMIČIĆ 2000, 34.

³⁷⁴ MILETIĆ 1979, 155.

³⁷⁵ TOMIČIĆ 2012, 43.

³⁷⁶ ŽERAVICA 1985/86, 178.

³⁷⁷ TOMIČIĆ 2003, 555.

³⁷⁸ TOMIČIĆ 1999, 295.

inventaru u svim slavenskim zemljama. Pored importovanih primjeraka postoje primjerci koji su rađeni u domaćim radionicama.³⁷⁹

U Gomjenici u grobu 23 nađene su četiri fragmentirane lunule, kao i sitni ostaci u grobu br. 100. Lunule su livene u leguri srebra i olova, ukrašene su linearnim ornamentom kombinovanim sa granulama uz kanelirani dio za vješanje. Među malobrojnim nalazima sa prostora Bosne ne može se uočiti sličnost. Lunule sa Baltinih bara prema svom obliku i vrstom ukrasa mogu se svrstati u tipove koji se javljaju u karpatskom bazenu i koji se datiraju na kraj X i početak XI vijeka.³⁸⁰

Lunulasti privjesak iz Junuzovaca liven je u bronzi i ukrašen sa pet plastičnih ispupčenja koja imitiraju tehniku granulacije i reljefa u obliku cik-cak linija. Donja strana privjeska je ravna. Ovi primjerci su vjerovatno bili prišiveni na traku ili na obrub okovratnika odjeće. Lunulasti, odnosno privjesci u obliku polumjeseca s tunulastom ušicom koji su liveni u jednodjelnom kalupu evidentirani su isključivo sjevernije od Save i nisu zastupljeni u hrvatskom kulturnom krugu.³⁸¹

U Bagruši, u dječijem grobu (grob 141) nađena su na prsima tri lunulasta lijevana bronzana privjeska, sa tunelastom kaneliranom petljom. Ornament je izrađen u vidu apliciranih plastičnih traka, a prostor između njih je ornamentiran gustim urezima. Uz privjeske je nađeno i jedanaest bronzanih lijevanih privjesaka u obliku praporaca koji su sa donje strane krstasto prosječeni i kanelirani.³⁸² Žeravica daje analogiju sa primjercima iz Bijelog Brda i primjerku iz Vacz u Mađarskoj, kao i primjerku iz Mikulčica koji je datiran u X vijek, te primjerke iz Bagruše datira u X vijek.³⁸³

U Mihaljevićima u grobu 112 kao dio ogrlice javlja se srebrna lunula jednostavnog oblika. Miletić je svrstava u starije oblike koje su zatvorenije i manje ukrašene i datira ih od IX do X vijeka pozivajući se na Korošeca i Niederlea.³⁸⁴ Po obliku i dimenzijama analogiju predstavlja lunula iz Olbija datirana u period od IX do XII vijeka i lunula iz Szob-Kalibe datirana od X do XI.³⁸⁵

---

³⁷⁹ NIDERLE 1954, 200.

³⁸⁰ MILETIĆ 1966/67, 133.

³⁸¹ TOMIČIĆ 2012, 37.

³⁸² ŽERAVICA 1985/86, 151.

³⁸³ ŽERAVICA 1985/86, 179.

³⁸⁴ MILETIĆ 1956, 32.

³⁸⁵ MILETIĆ 1963, 164.

U Mahovljanima u grobu 27 u kome je pokopano dijete evidentirana je fragmentirana bronzana lunula i ne omogućava precizniju tipološku analizu. Nalazila se na čelu.³⁸⁶ Uz privjesak je zajedno nađeno par bronzanih „S” karičica (tip I) i jedan bronzani prsten (tip 38b).³⁸⁷

Kao ovaj primjerak iz Mahovljana tako i oni iz Gomjenice i Junuzovaca spadaju u tipične bjelobrdske ukrasne detalje. A. Kralovanszki je na osnovu lunula sa ukrasom iz Karpatskog basena, koje datiraju iz X do XI vijeka, lunule odredio kao kultne predmete u kontekstu kulta plodnosti. Ove lunule nestaju početkom XI vijeka.³⁸⁸ Lunulasti privjesci se prema Vinskom javljaju još u praistoriji, a upotreba se nastavlja u vrijeme antike, seobe naroda i u srednjem vijeku na prostoru od Skandinavije do južne Rusije i na Balkanskom poluostrvu. Lunulasti privjesci se u okviru bjelobrdskog kulturnog kruga javljaju na nalazištima u srednjem Podunavlju, odnosno u Karpatskoj kotlini. Na području Panonije vremenski period trajanja određuje se na osnovu nalaza iz ostava gdje su pored ostalog nakita evidentirani i dirhemi. Datiraju se u kraj IX i u X vijek. Na groblju Pusztaszentlaszlo datiraju se na osnovu ugarskih denara u XII vijek. U groblju Ptuj Grad, u grobnoj cjelini 385 evidentirano je pet primjeraka lunulastih privjesaka zajedno sa ogrlicom torkvesom, praporcima i karičicama sa „S” petljom. Korošec je ovaj nalaz datirala na kraj X vijeka i u prvu polovinu XI vijeka. Na prostoru međurječja Drave, Dunava i Save i sjeverozapadne Bosne i Hercegovine lunulasti privjesci kao dijelovi nošnje evidentirani su na deset nalazišta i mogu se datirati u ranu fazu I stepena bjelobrdske kulture po Giesleru.³⁸⁹

3.6. OSTALI NALAZI

3.6.1. Novac

Tomičić je Gieslerovu tipologijsku šemu proširio sa oznakom tip 44 za novac. U odnosu na porijeklo uradio je dalju podjelu za antički novac (tip 44a), novac Arpadovića (44b), bizantski novac (44c) i zapadni novac (44c).³⁹⁰

---

³⁸⁶ MILETIĆ 1979, 155.

³⁸⁷ TOMIČIĆ 2000, 34.

³⁸⁸ MILETIĆ 1979, 155.

³⁸⁹ TOMIČIĆ 2012, 38.

³⁹⁰ TOMIČIĆ 2007, 161.

U Mahovljanima u dva groba (3 i 78), od kojih je jedan dječiji, evidentirana su dva probušena rimska novčića. Prilaganje rimskih novčića predstavlja rasprostranjeni običaj i modu ukrašavanja novcem naročito u X –XI vijeku.³⁹¹

U Gomjenici je nađeno sedam rimskih novčića. Tri su evidentirana u grobu (grob 23, 67 i 162) kao dio ogrlice pokojnika. Ostali su izvan groba. Svi novci potiču iz IV veka i svi su u sekundarnoj upotrebi.³⁹²

U Bagruši su nađena dva probušena rimska novčića u sekundarnoj upotrebi. Jedan je bio dio ogrlice koju čine i dva privjeska dugmeta, a drugi je nošen samostalno oko vrata.³⁹³

Antički novac označen kao tip 44a evidentiran je na devet nalazišta unutar međurječja Drave, Dunava i Save. Na području Bačke i Banata antički novac se javlja samo u ranoj fazi pokopavanja. Na groblju Majs Udvar perforirani antički novac (tip 44a) javlja se samo u toku najranije faze Majs I. U groblju Halimba Cseres u veoma malom broju grobnih cjelina evidentiran je antički novac i javlja se tokom početka pokopavanja i druge faze pokopavanja u groblju.³⁹⁴

3.6.2. Oružje i oruđe

U grobu 91, u Mahovljanima, u ženskom grobu evidentiran je samo jedan nož i radi se o ženskom grobu pa je i bilo najvjerojatnije u funkciji oruđa. Odsustvo oruđa i oružja ili rijetki primjerci su jedna od osnovnih karakteristika groblja u Bosni i Hercegovini iz ovog perioda. Analogija je primjerak nađen na nekropoli Na sedlu pod Bledskim gradom, Strančama i u Batujama.³⁹⁵

---

³⁹¹ MILETIĆ 1979, 156.

³⁹² MILETIĆ 1966/67, 139.

³⁹³ ŽERAVICA 1985/86, 180.

³⁹⁴ TOMIČIĆ 2000, 34.

³⁹⁵ MILETIĆ 1979, 157.

4. ZAKLJUČAK

Stručnim nazivom „Bjelobrdska kultura” su označeni predmeti koji imaju zajednička obilježja i koji potiču iz ranosrednjovjekovnih groblja južne i jugoistočne Slovačke, Mađarske, jugoistočne Austrije, sjeverne Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije, zapadne Rumunije i Vojvodine. Kultura je dobila naziv po eponimnom lokalitetu Bijelo Brdo II, koje se nalazi 20 km od Osijeka, u istočnoj Slavoniji, na putu Osijek–Dalj, u Republici Hrvatskoj. Lubor Niederle, poznati češki naučnik, prvi je u stručnu literaturu uveo termin bjelobrdska kultura kako bi označio arheološke predmete, pretežno grobne nalaze sa prostora srednjeg Podunavlja i sjevernih predjela jugoistočne Evrope, koji imaju slavensko porijeklo i koji se mogu datirati u period od X do XI vijeka, te na taj način ih izdvojio kao prepoznatljivu grupu u odnosu na ostale nalaze sa tog područja. Bjelobrdsku kulturu obilježavaju prostrana groblja na redove sa bogatim grobnim nalazima. Među grobnim nalazima je uglavnom nakit, rjeđe se susreću keramika i novac kao dio pogrebnog ritusa i malobrojni primjerci oruđa i oružja. Kod nakita najbrojnije su naušnice i prstenje, zatim ogrlice i narukvice, dvodjelni i lunulasti privjesci, šuplji praporci.

Izučavanje bjelobrdske kulture bilo je aktivnije i sistematičnije u toku pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog vijeka. Poseban doprinos u izučavanju dali su Zdenek Vana i Jochen Giesler. Zdenek Vana je razvrstao postojeću bjelobrdsku građu i odredio vremenski okvir trajanja kulture. Jochen Giesler je pored pored periodizacije kulture odredio i pouzdan hronološki sistem cjelokupnog arheološkog materijala i izradio hronologijsku tipologiju nalaza sa numeričkim oznakama od 1 do 41b. U drugoj polovini osamdesetih godina Željko Demo i Željko Tomičić su detaljno analizirali bjelobrdske nekropole i nalaze, te odredili vremenski okvir i glavne karakteristike.

Na prostoru Bosne i Hercegovine doprinos izučavanju ranoslavenskog perioda, a time i bjelobrdske kulture dali su Nada Miletić, Zdravko Žeravica, Irma Čeremošnik.

Prisustvo bjelobrdske kulturnog kruga na prostoru Bosne i Hercegovine uslovljeno je geografskim položajem. Bosna i Hercegovina pripada prostoru zapadnog Balkana. Središnji dio zemlje je planinski. Prema jugu se spušta ka Jadranskom moru i taj dio se kulturom i tradicijom oslanja na mediteranski kulturni krug. Prema sjeveru se spušta dolinama rijeka Drine, Bosne, Une i Vrbasa prema Savi. Posavina, plodna ravnica uz rijeku Savu je krajnji

južni obod Panonske nizije. Jezgro bjelobrskog kruga je međurječje Save, Drave i Dunava, a prema jugu se spušta u Posavinu.

Ranoslavenskom periodu u cjelosti pripadaju četiri nekropole na sjeveru – Gomjenica kod Prijedora, Mahovljani (Baltine bare – Kužno groblje) i Petoševci – Bagruša kod Laktaša, Junuzovci (Tučić – Kočićevo) kod Bosanske Gradiške i dvije na jugu zemlje – Cim kod Mostara i Višići kod Čapljine. Ranoslavenskom periodu pripada dio nekropole u Grborezima kod Livna, dio nekropole u Mihaljevićima kod Sarajeva i dio nekropole u Rogačićima kod Ilidže (Blažuj). U Grborezima (9) ranoslavenskom periodu pripada grupa grobova smještena u sjevernom dijelu središnjeg sektora, u Mihaljevićima (6) grupa grobova u krajnjem zapadnom dijelu nekropole koja je djelimično oštećena, u Rogačićima (6) grupa grobova u istočnom pojasu lokaliteta gdje je ukopavanje nastavljeno do u kasni srednji vijek.

Ranoslavenske nekropole na tlu Bosne i Hercegovine pripadaju tipu groblja na redove sa različitim brojem grobnih mjesta. Na Gomjenici su evidentirana 243 groba i tri uništena, na Bagruši je bilo oko 200 grobova, u Mahovljanima 95 sačuvanih u cjelosti i osam uništenih. Groblje u Junuzovcima je uništeno tako da se nije mogao odrediti broj. Na nekropolama koje su kontinuitet iz ranijeg perioda ranoslavenski grobovi određeni su prema grobnim nalazima.

Nalazi su nađeni u Bagruši u 56 grobova, u Mahovljanima u 43 groba i u Gomjenici u 126 grobova. Na osnovu izvršene analize istraživači su odredili da pripadaju dalmatinsko-hrvatskoj, bjelobrdskoj i ketlaškoj kulturnoj grupi.

Bjelobrdskoj kulturnoj grupi pripadaju: različiti oblici naušnica, ogrlice torkvesi (tip 16), ogrlice đerdani (tip 39–40), dvodjelni srcoliki privjesci (tip 9/42a), praporci (tip 10/42b), bronzana lijevana puceta (tip 11b), lunulasti privjesci (tip 12) i prstenje različitih oblika (tip 22, 31, 33 i 38b).

Najbrojniji oblik nakita su naušnice različitih oblika i tipova. Bjelobrdskoj grupi pripadaju „S” naušnice (tip I i II), obične karike rastavljenih krajeva (tip 13), lijevane grozdolike naušnice sa dva koljenca (tip 14), lunulasto-grozdolike naušnice (tip 15), grozdolike lijevane naušnice (tip 17), naušnice sa ukrasom u obliku spiralnog stošca (tip 19), lijevane naušnice sa tri ili četiri jagode (tip 16). Naušnice su izrađene u tehnici livenja, u nekim slučajevima u imitaciji filigrana i granulacije. Većinom su od bronzne, nešto manje u leguri od srebra i bronzne, a u manjem broju slučajeva u srebru, a sa groblja u Junuzovcima potiče primjerak izrađen u olovu. Smatra su da su rađene u domaćim radionicama pod vizantijskim utjecajem.

Po brojnosti prstenje spada u drugu grupu nakita na nekropolama u Bosni Hercegovini. U bjelobrdski kulturni krug spada prstenje sa tankim kaneliranim bronzanim obručem (tip 21), prstenje od bronzane šipke polukružnog ili trougaonog presjeka (tip 22), prstenje okruglog presjeka i tupih rastavljenih krajeva (tip 25), prstenje sa rastavljenim suženim krajevima koji prelaze jedan preko drugog (tip 26), prstenje sa romboičnim presjekom rastavljenih suženih krajeva (tip 27), prstenje sa tordiranim obručem (tip 29), lijevano prstenje polukružnog ili trouglastog presjeka (tip 31), lijevano prstenje kvadratnog presjeka i pomalo uglastog oblika (tip 32), lijevano prstenje kanelirane ili urezane površine (tip 33), lijevano prstenje s profiliranim istaknutim srednjim rebrom između dvije glatke površine (tip 34b), prstenje sa plosnatim obručem (tip 35), prstenje sa vrpičastim presjekom obruča, ukrašen u tehnici granulacije i filigrana, na traku je aplicirana kruna sa umetkom od staklene paste (tip 38b), lijevani bronzani prsten (tip 36). Većinom je izrađeno od bronzne, manje od srebra, legure bronzne i srebra ili bronzne i olova. Nađeni su uglavnom na ruci i to po jedan u grobu. Izuzetak predstavlja slučaj iz groblja u Gomjenici gdje je u jednom grobu nađeno šest primjeraka.

Na ranoslavenskim grobljima u Bosni i Hercegovini evidentirana su tri tipa ogrlica: ogrlice-niske od raznobojnih jednostavnih ili višečlanih perlica (tip 39-40), niske sastavljene od bronzanih dvodjelnih privjesaka (tip 42a), ogrlice od bronzanih privjesaka praporaca (tip 42b), ogrlice od lunulastih lijevanih privjesaka (tip 42c) i ogrlice torkvesi od upletene žice (tip 1a,1b i 1c). Ogrlice niske od raznobojnih perlica (tip 39-49) su karakterističan oblik bjelobrdskog nakita. Broj perlica varira, a posebno se ističe primjerak iz groblja u Mihaljevićima na kome je skoro hiljadu perlica. Ogrlice od dvodjelnih privjesaka su također specifičan oblik bjelobrdskog nakita. Dvodjelni privjesci su se koristili ili kao ukras na odjeći ili dio ogrlice. Imaju različite oblike i tipološki su podijeljeni u 18 grupa. Na prostoru Bosne i Hercegovine zastupljeno je osam oblika. Ogrlice od lijevanih šupljih praporaca (tip 42b) evidentirane su u Mahovljanima i Gomjenici, dok se privjesci u obliku praporaca koji čine dio ogrlice javljaju u Bagruši i Junuzovcima. Karakteristični su za ranu fazu prvog stepena bjelobrdske kulture. Ogrlica od praporaca i lunulastih privjesaka (tip 42c) pronađena je samo u groblju Bagruša kraj Petoševaca. Iako se na bjelobrdskim nekropolama ogrlice od tordirane žice javljaju u većem broju u Bosni i Hercegovini su evidentirana samo dva primjerka i to po jedan u Gomjenici i Junuzovcima.

Na prostoru Bosne i Hercegovine evidentirana su tri primjerka narukvica iz bjelobrdskeg kulturnog kruga. Po jedan primjerak potiče sa Bagruše i Junuzovaca i jedan sa nepoznatog lokaliteta.

Od ostalih ukrasa evidentirani su zvonasti privjesci, lijevana bronzana puceta i lunulasti privjesci. Od ostalih nalaza zabilježeni su primjerci nekoliko novčića, jednog noža i jedne strelice. Bjelobrdski nakit iz nekropola Bosne i Hercegovine je skromnijeg izgleda i nosili su ga stanovnici ruralnih krajeva.

Ranoslavske nekropole odražavaju izvorna kulturna obilježja slavenskog stanovništva, koje je došlo na ove prostore, ali i autohtone uticaje. Poseban izazov za analizu predstavlja činjenica da je u nekropolama evidentiran nakit iz tri kulturne grupe – dalmatinsko-hrvatska, ketlaška i bjelobrdska, koje su međusobno pomješane. U radu je predstavljena tipološka analiza nalaza koji su do sada evidentirani na prostoru Bosne i Hercegovine. Arheološke kulture kao što su u ovom slučaju Bjelobrdska kultura, nisu istražene u dovoljnoj mjeri u kakvoj bi mogli. Zbog činjenice da su ranosrednjovjekovne nekropole jako bogate nalazima, koji su dokaz postojanja različitih kultura na ovim prostorima, otvaraju mogućnosti za dalja istraživanja.

5. TABLE

TABLA I

	TIP naušnice	Bagruša	Mahovljani	Gomjenica	Junuzovci
1	GIESLER TIP 13 jednostavne karičice rastavljenih krajeva	33	26 (9 grobova)		
2	GIESLER TIP 14 grozdolike naušnice sa dva koljenca	25		10	2
3	GIESLER TIP 15c lunulaste (lijevane perforirane lunulaste naušnice sa grozdomskim privjescima)		23 (7 grobova)	26	
4	GIESLER TIP 16 lijevane grozdolike naušnice	2	5	6	1
5	GIESLER TIP 17a luksuzne inačice sa četiri koljena grozdolike naušnice	4			
6	GIESLER TIP 17b grozdolike rustikalne lijevane naušnice (volinjsko-pilinski tip)	3	3	52	4
7	GIESLER TIP 18 pilinski tip				
8	GIESLER TIP 19 karike sa spiralnim stošcem (kupastim završetkom)	1			
9	GIESLER TIP I, II karičice sa "S" petljom	18	50	230	2
10	HANULIAK 3 karičice sa jednostavnom petljom	8			
11	GIESLER TIP 15 b bronzana lijevana i posrebrena lunulasta naušnica sa ukrasom u obliku češera				1
12	GIESLER TIP 15a polumjesolika naušnica s perforiranim rošćićima na luku karike			1	

Tabela 1. Brojnost tipova naušnica po Giesleru prema lokalitetima (Sistematizovao: Nikola Motika)

TABLA II

	TIP	Bagruša	Mahovljani	Gomjenica	Junuzovci
1	PRSTEN TIP 27 Prsten rastavljenih krajeva romboičnog presjeka		2	1	
2	PRSTEN TIP 31 lijevani prsten polukružnog ili trokutastog presjeka		20	69 (31a – 25, 31b – 44)	1
3	PRSTEN TIP 33 lijevani prsten kanelirane ili urezane površine		3	7	
4	PRSTEN TIP 34a			8	
5	PRSTEN TIP 34b lijevani prsten s profiliranim istaknutim srednjim rebrom između dvije glatke površine		5	3	
6	PRSTEN TIP 36			4	
7	PRSTEN TIP 38b kupasto prstenje		2	4	1
8	PRSTEN TIP 25 sa rastavljenim krajevima i okruglog presjeka		1		
9	PRSTEN TIP 32 lijevani prsten kvadratnog presjeka i pomalo uglastog oblika		1	1	
10	PRSTEN TIP 34c			1	
11	PRSTEN TIP 26			1	
12	PRSTEN TIP 29			3	
13	PRSTEN TIP 35			3	
14	PRSTEN TIP 21 prsten s tankim kaneliranim bronzanim obručem				
15	PRSTEN TIP 22 od bronzane šipke polukružnog ili trokutastog presjeka				

Tabela 2. Brojnost tipova prstenja prema lokalitetima (Sistematizovao: Nikola Motika)

TABLA III

	TIP	Bagruša	Mahovljani	Gomjenica	Junuzovci
1	PUCE – PRIVJESAK TIP 11b		2		2
2	LUNULASTI PRIVJESAK TIP 12		1		1
3	PERFORIRANI ANTIČKI NOVAC TIP 44a		4		
4	LIJEVANI ŠUPLJI (KRUŠKOLIKI) PRAPORCI TIP 10		3		1
5	NARUKVICA TIP 8 Narukvica od ispletene ili izliveno od četiri debele tordirane bronzane žice sa zvjezdolikim ili zmijolikim završecima				1

Tabela 3. Brojnost ostalih nalaza prema lokalitetima (Sistematizovao: Nikola Motika)

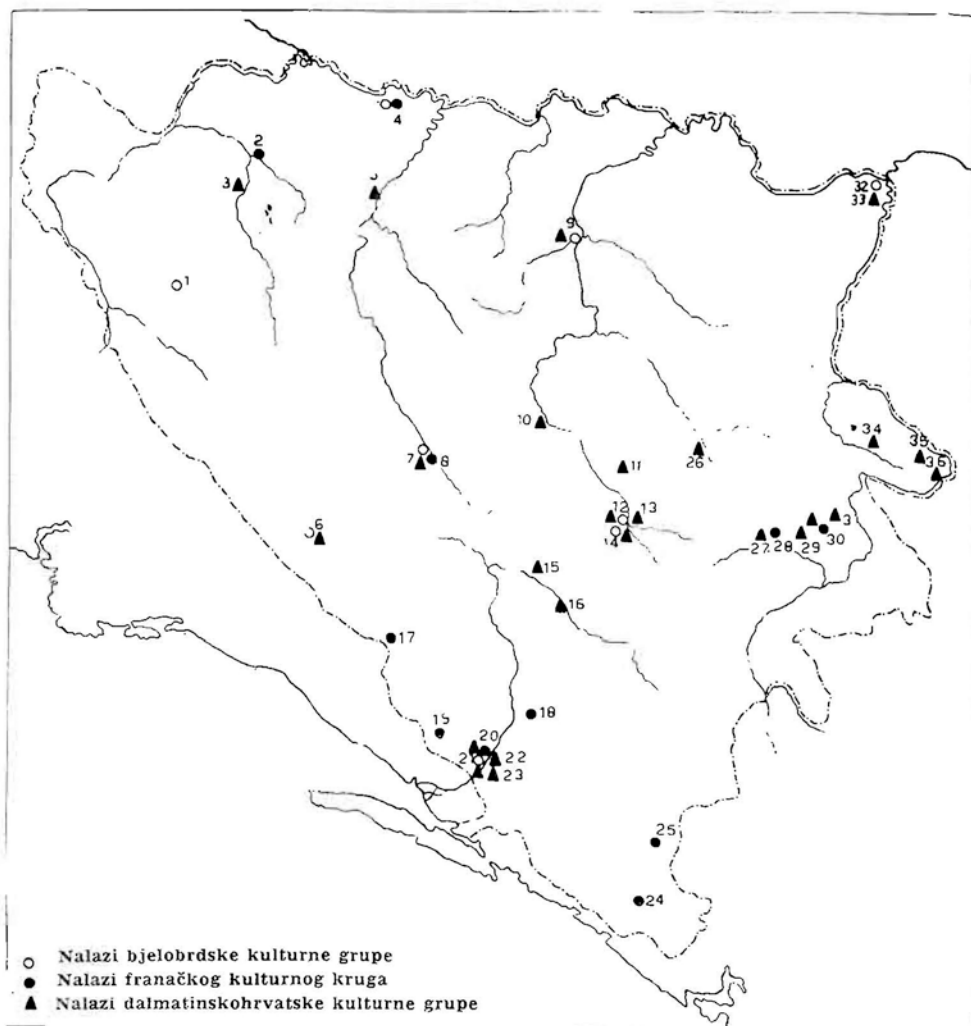
	OGRVICE	Mahovljani	Gomjenica	Junuzovci	Mihaljevići
1	Ogrlice od raznobojnih perlica TIP 39-40	6	2	/	1
2	Ogrlice sastavljene od dvodjelnih privjesaka TIP 42a	4 (39 privjesaka)	8 (73 privjeska)		
3	Ogrlice od bronzanih praporaca TIP 42b	2 (72 praporca)	1 (9 praporca)		
4	Ogrlice torkvesi od upletene žice –TIP 1a, 1b, 1c		1	1	
	UKUPNO	12	12	1	1

Tabela 4. Brojnost ogrlica prema lokalitetima (Sistematizovao: Nikola Motika)

	PRIVJESCI TIP	6	10	12	13	15	16	17	18	Svega
1	Mahovljani	18	3	17						39
2	Gomjenica	40	19	1	1	1				73
3	Junuzovci	4			2		4			10
4	Čipuljići								1+dio	1

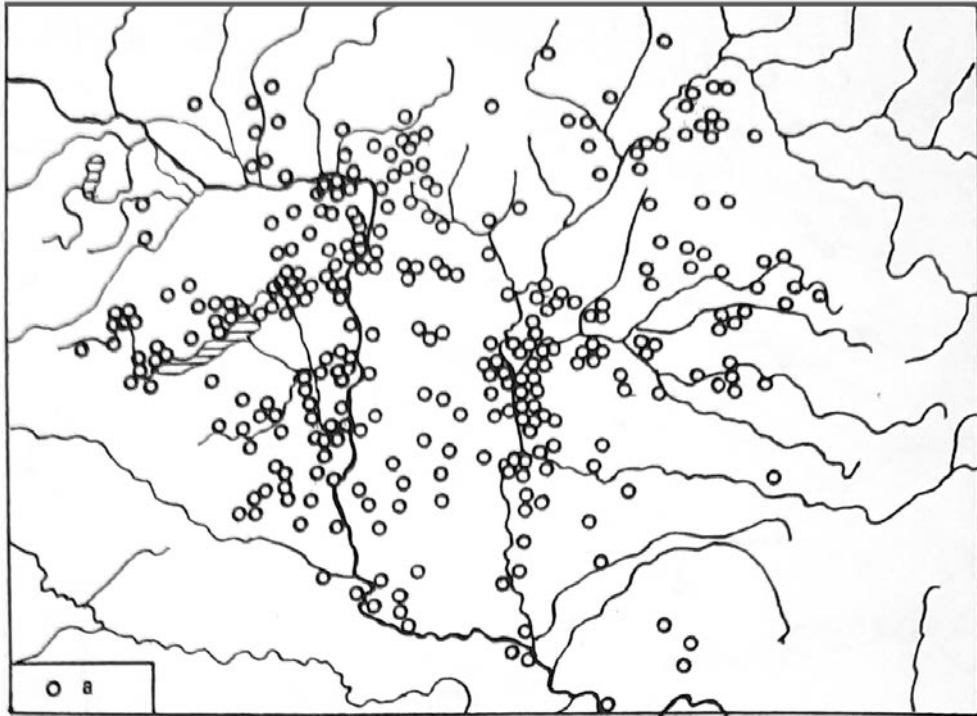
Tabela 5. Brojnost privjesaka prema lokalitetima (Sistematizovao: Nikola Motika)

6. ILUSTRACIJE

1 — Šipovljani; 2 — Prijedor; 3 — Ališići; 4 — Junuzovci; 5 — Klašnice; 6 — Grbo-rezi; 7 — Čipuljić; 8 — Sultanovići; 9 — Makljenovac; 10 — Zenica; 11 — Breza, 12 — Mihaljevići; 13 — Ilidža; 14 — Rogačići; 15 — Lisičići; 16 — Gornja Bijela; 17 — Gradac; 18 — Podgrađe; 19 — Crveni Grm; 20 — Čapljina; 21 — Mogorjelo; 22 — Tasovčići; 23 — Višići; 24 — Trebinje; 25 — Hatelj; 26 — Olovo; 27 — Vrlazje; 28 — Rusanovići; 29 — Gučevo; 30 — Osovo; 31 — Sjeversko; 32 — Bos. Rača; 33 — Gor-nji Brodac; 34 — Srebrnica; 35 — Vataljevići; 36 — Skelani.

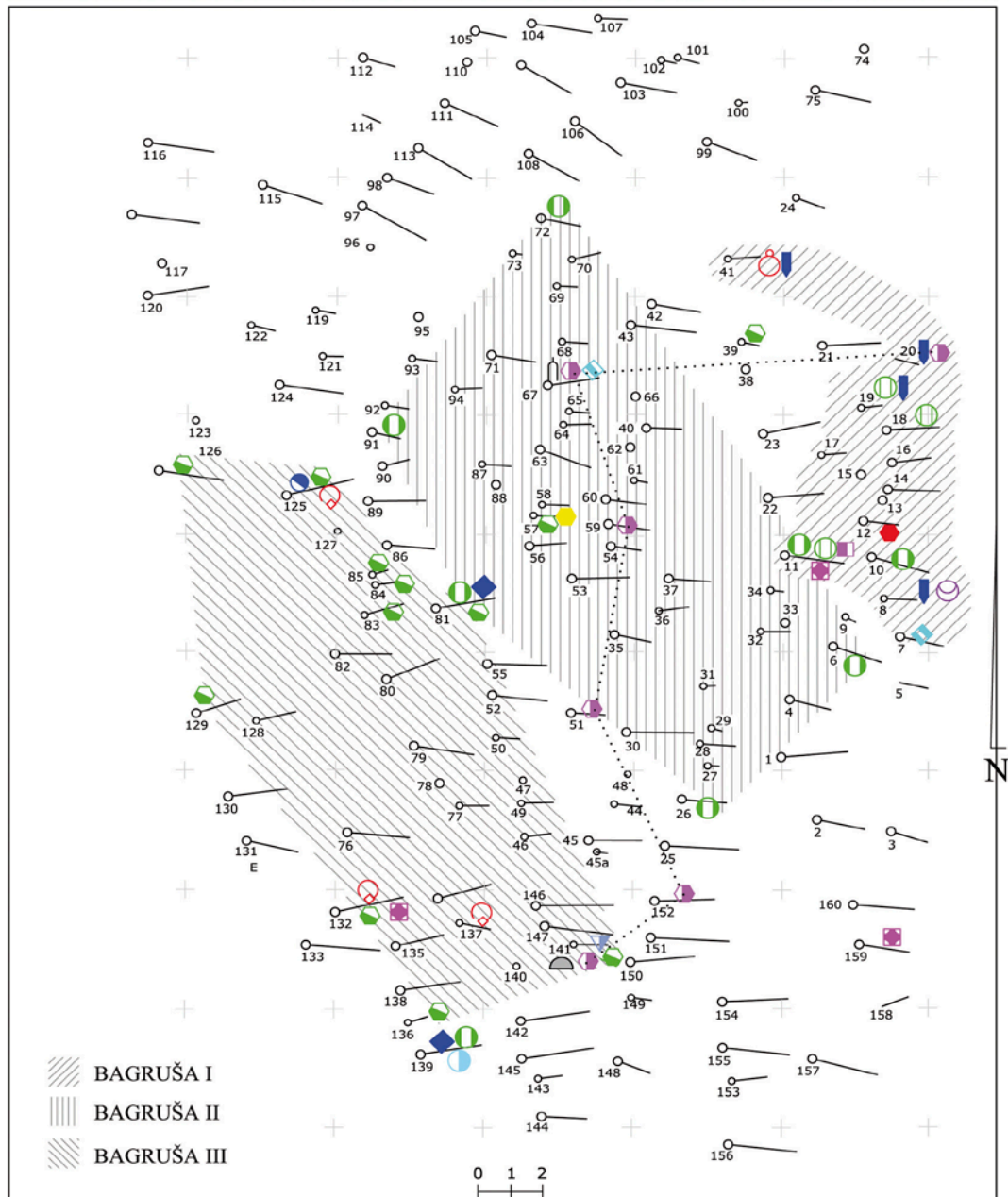
Karta 1. Nakit i oružje IX-XII vijeka u nekropolama BiH (Preuzeto od: MILETIĆ 1963, 175.)

Karta 2. Prostiranje nalazišta bjelobrdske kulture (Preuzeto: SEDOV 2013, 418, sl. 92.)

Bagruša

SIMBOL																						
CODE N°	6	9	12	13	14	16	17a	17b	19	21	22	31	38b	39/40	I	III	GM	EH	GM	A		

Karta 3. Situacijski plan groblja s rasporedom predmeta pogrebnog inventara
(Preuzeto od: TOMIČIĆ 2010, 136, Tab. 1. Crtež K. Turkalj)

TABLA III

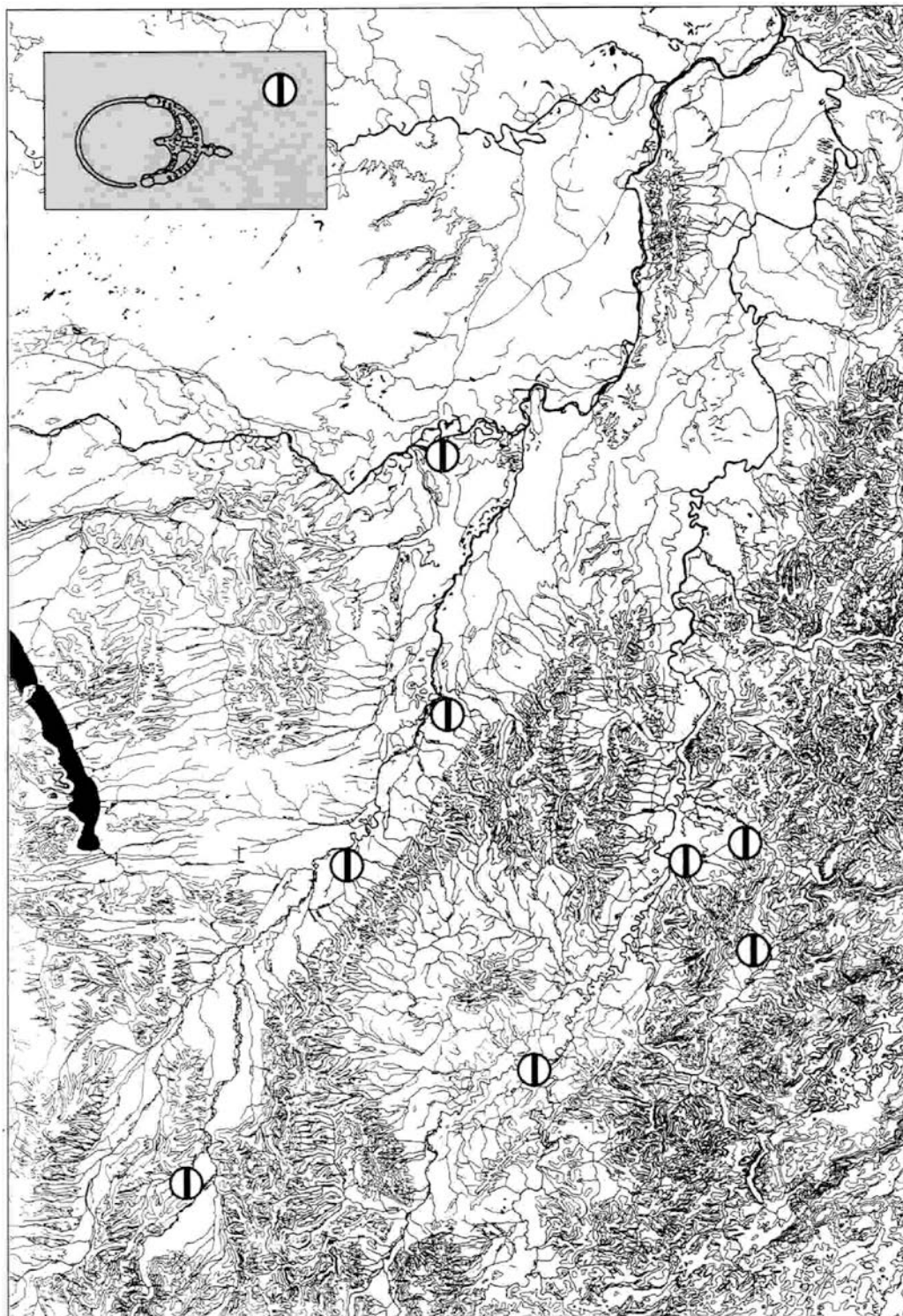
<p>Lunulasta naušnica</p>	
<p>Lunulasto grozdolika naušnica</p>	
<p>Grozdolika naušnica</p>	
<p>Naušnica sa stošcem</p>	
<p>Naušnica tip „S” karike</p>	
<p>Prsten trokutastog presjeka</p>	

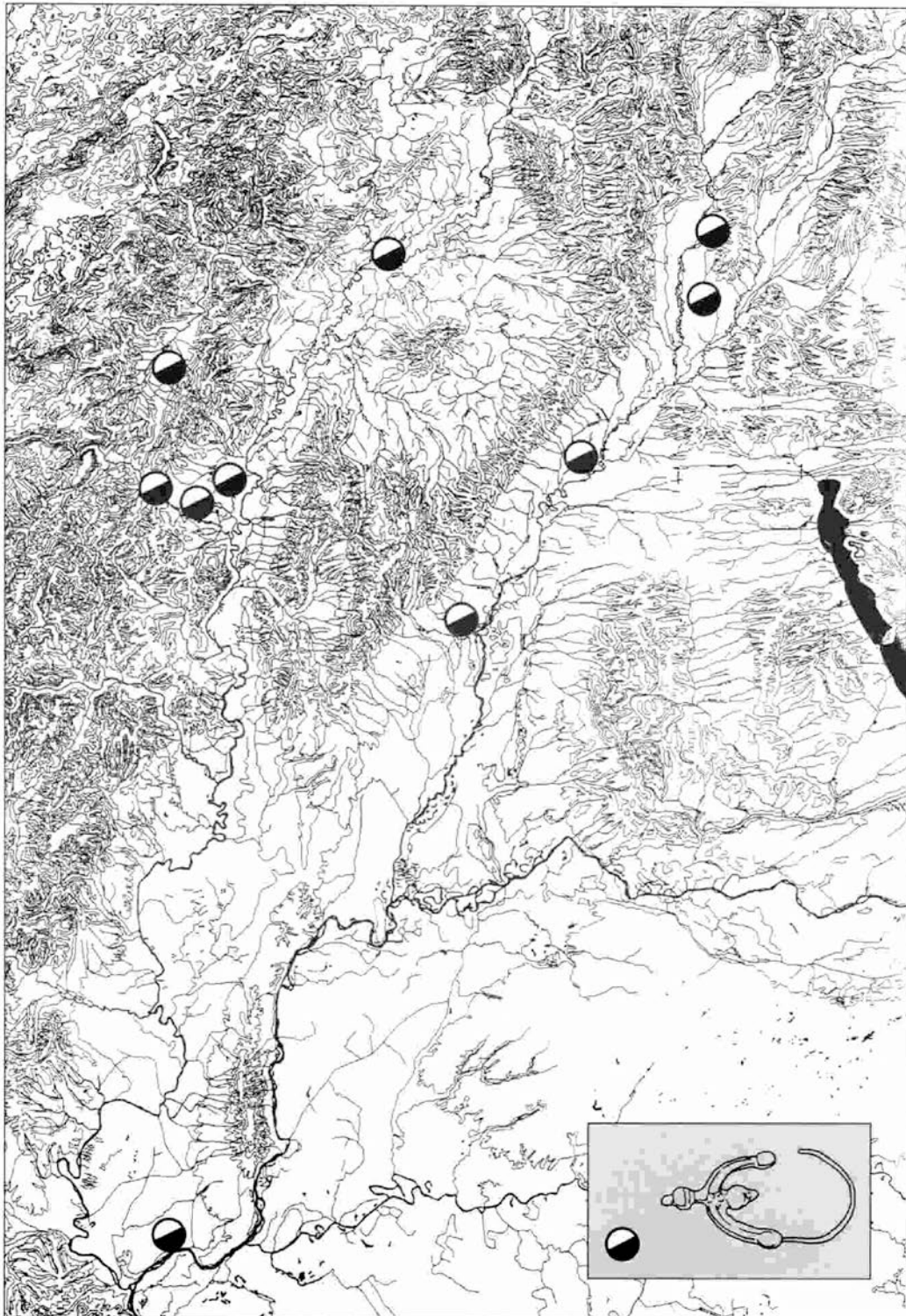
Tabela 6. Tipovi naušnica sa groblja Bagruša (Fotografije preuzete iz elektronskog kataloga JU Muzej Republike Srpske, Banja Luka: <https://muzej.info/s/muzej-rs/page/welcome>) (Sistematizovao: Nikola Motika)

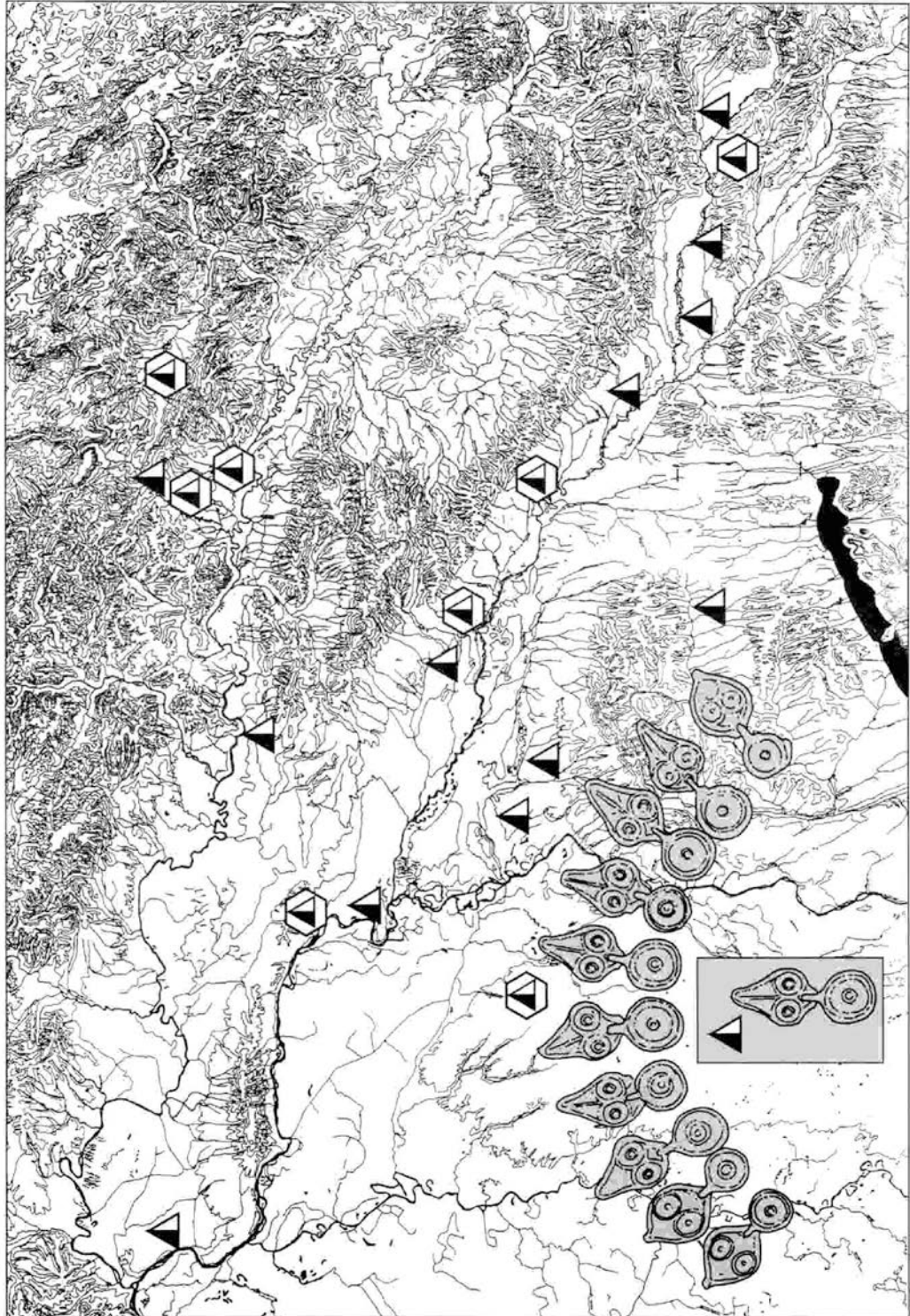
Karta 4. Situacijski plan ranosrednjovjekovnog groblja Mahovljani – Kužno groblje (Preuzeto od: TOMIČIĆ 2000, 27, Slika 2. Prema MILETIĆ 1950)

Karta 5. Zemljovid međurječja Drave, Dunava i Save s rasporedom nalazišta naušnica tipa 15 c.
(Preuzeto od: TOMIČIĆ 2000, 57, Sl. 3. Crtež Vlasta Živić-Justić, d.i.a)

Karta 6. Zemljovid rasprostranjenosti naušnica tipa 16 u međurječju Drave, Dunava i Save.
 (Preuzeto od: TOMIČIĆ 2000, 58, Sl. 4. Crtež Vlasta Živić-Justić, d.i.a)

Karta 7. Zemljovid međurječja Drave, Dunava i Save s rasporedom nalazišta ogrlica tipa 42 a.
 (Preuzeto od: TOMIČIĆ 2000, 60, Sl. 6. Crtež Vlasta Živić-Justić, d.i.a)

Grob br. 68.

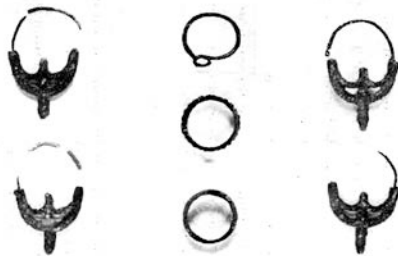

Grob br. 77.

Foto: M. Sever

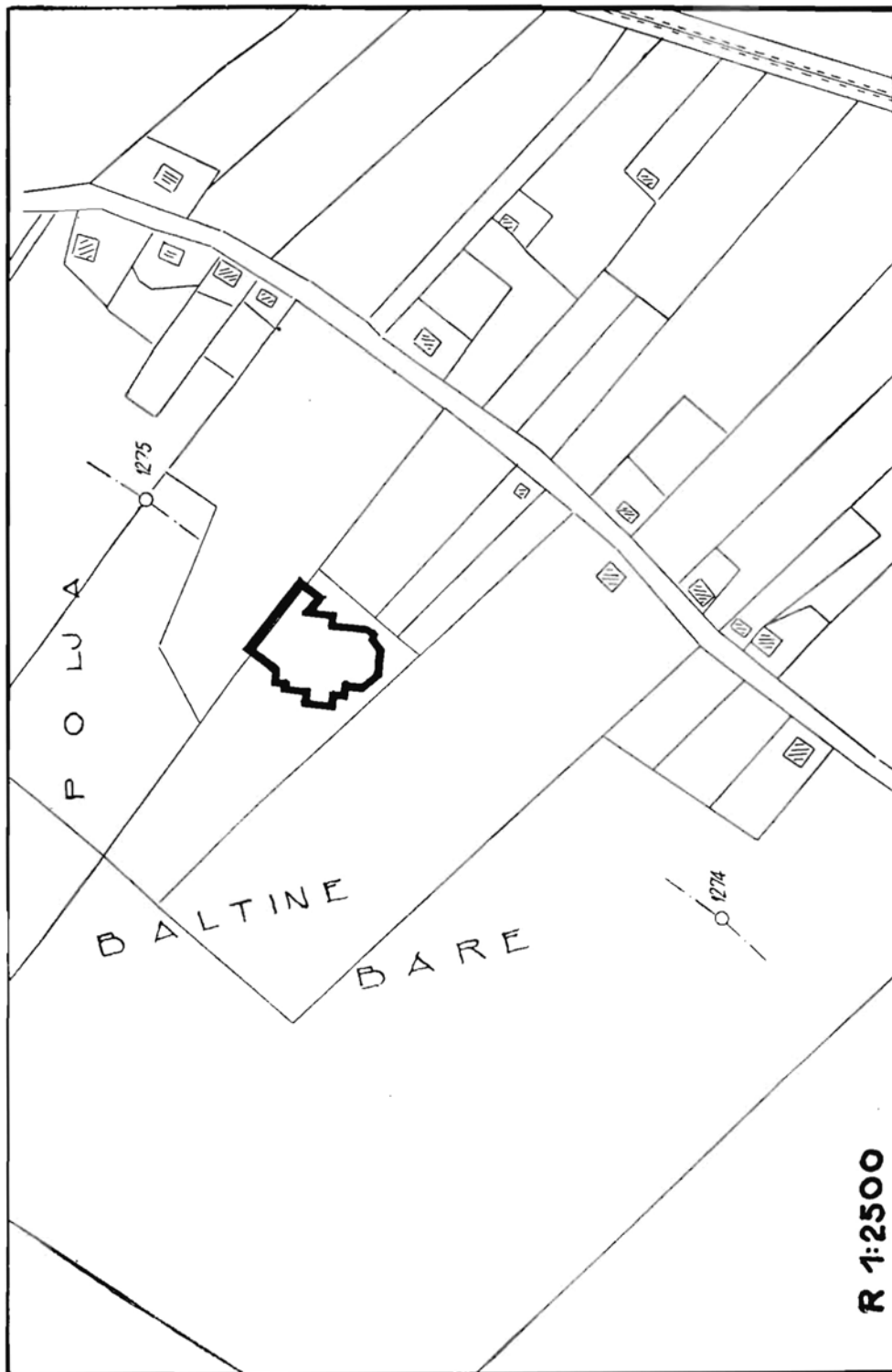
Grob br. 78.

Grob br. 73.

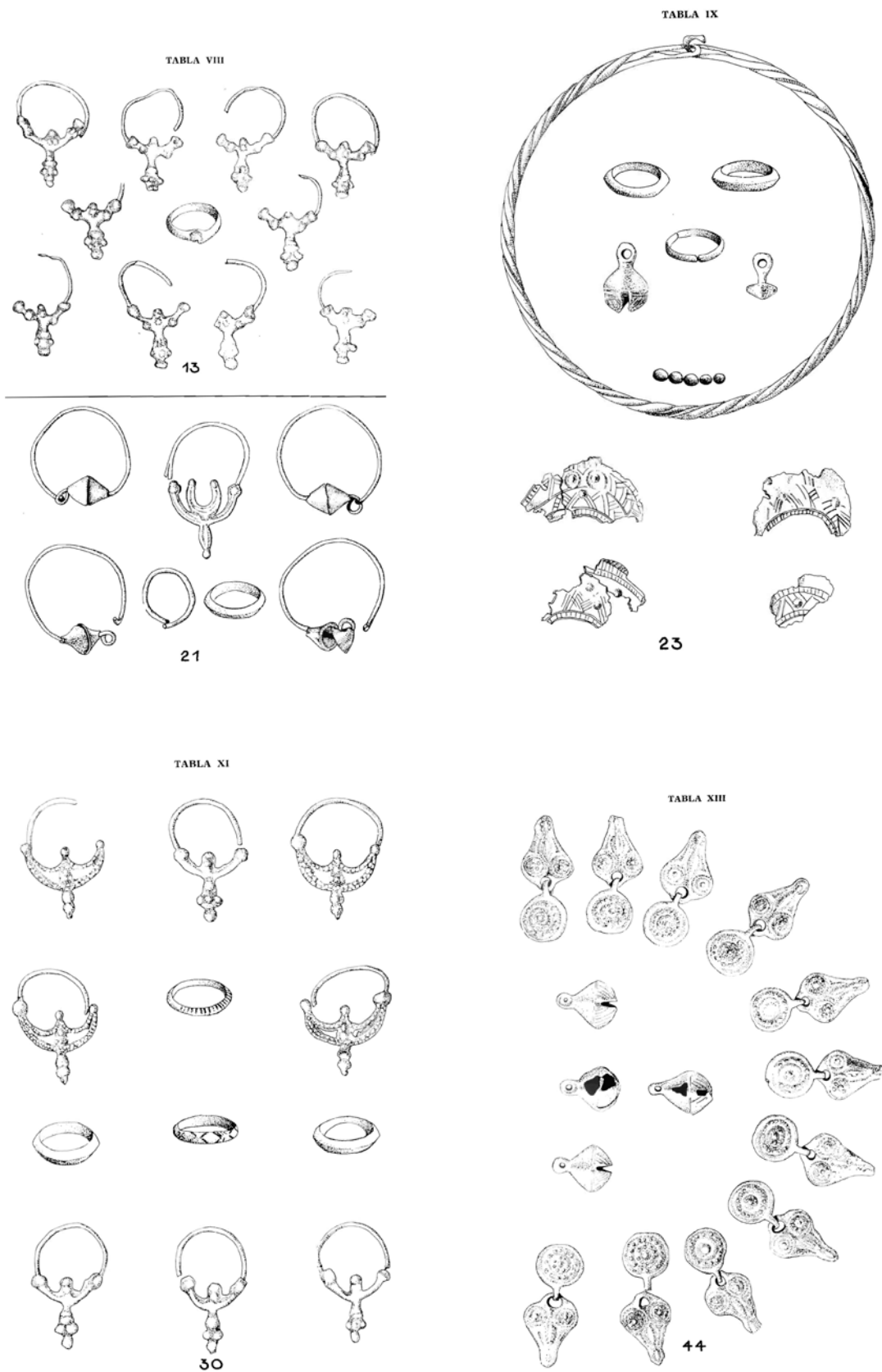
Foto: M. Sever

Slika 1. Nakit iz nekropole Mahovljani
(Preuzeto od: MILETIĆ 1979, 183-184.)

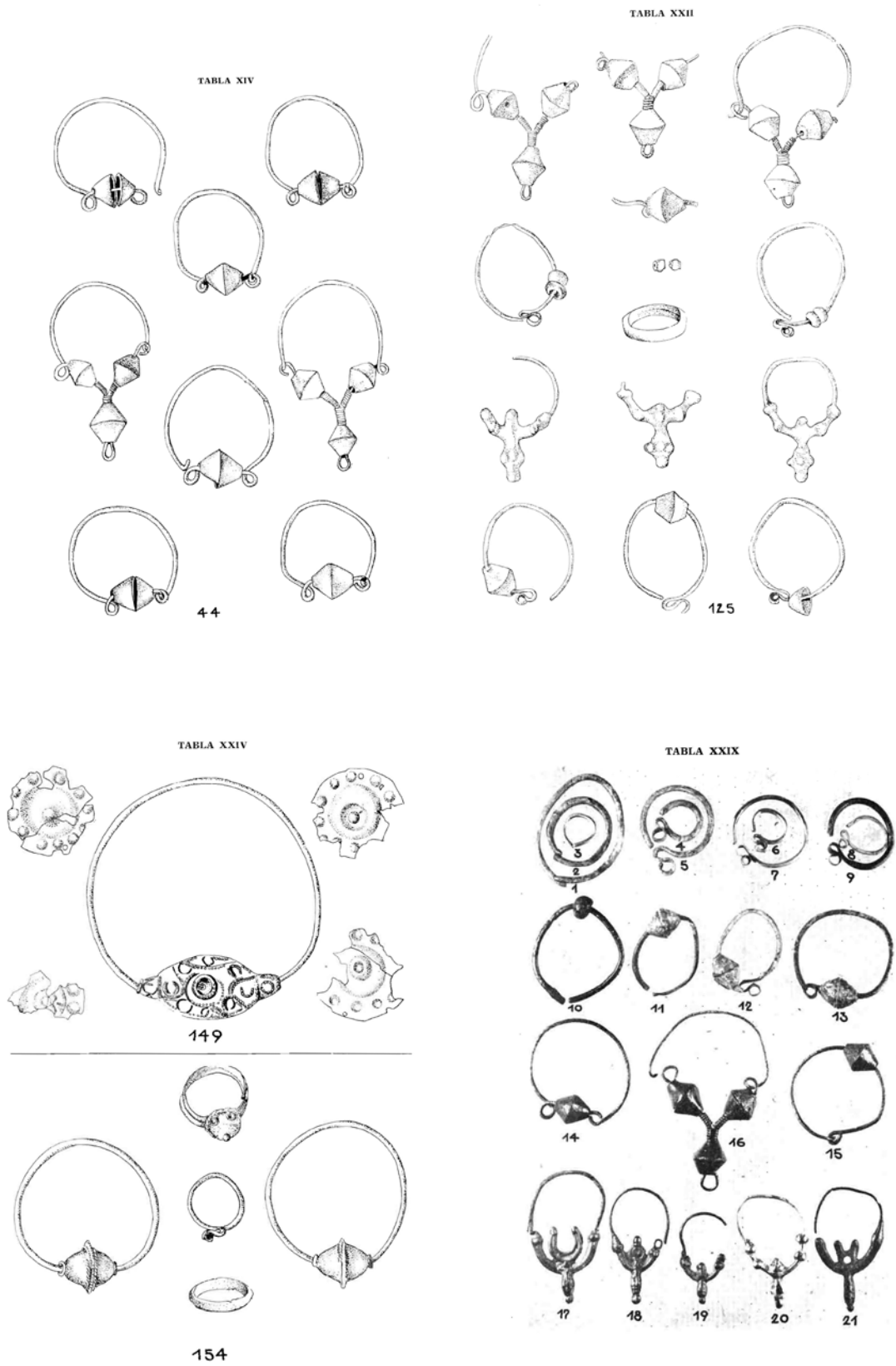

Karta 8. Karta sa položajem nekropole Baltine bare - Gomjenica
(Preuzeto od MILETIĆ 1966/67, 82, Prilog I)

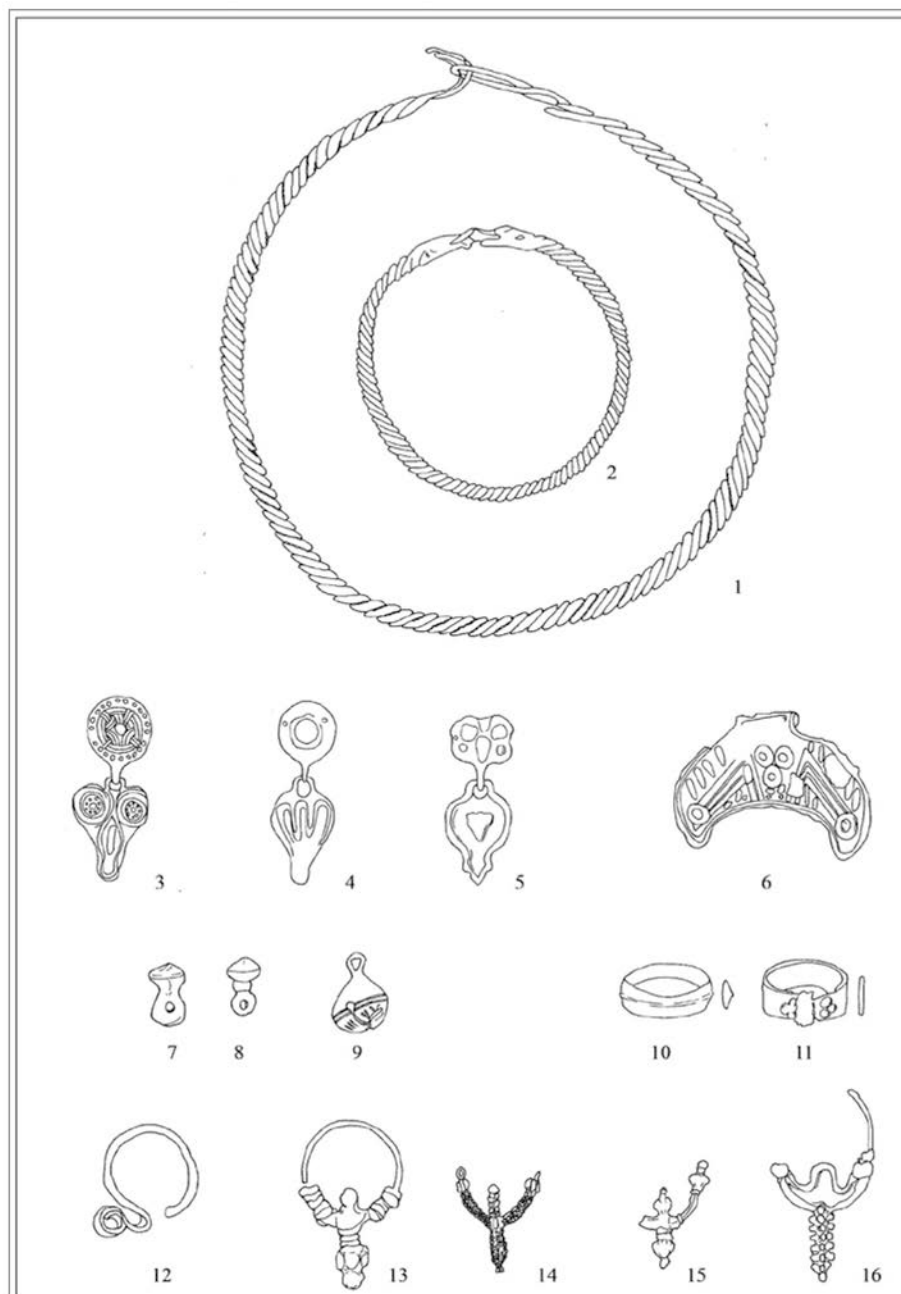

Slika 2. Nakit iz nekropole Gomjenica
(Preuzeto od MILETIĆ 1966/67, T VIII, TIX, T XI, T XIII.)

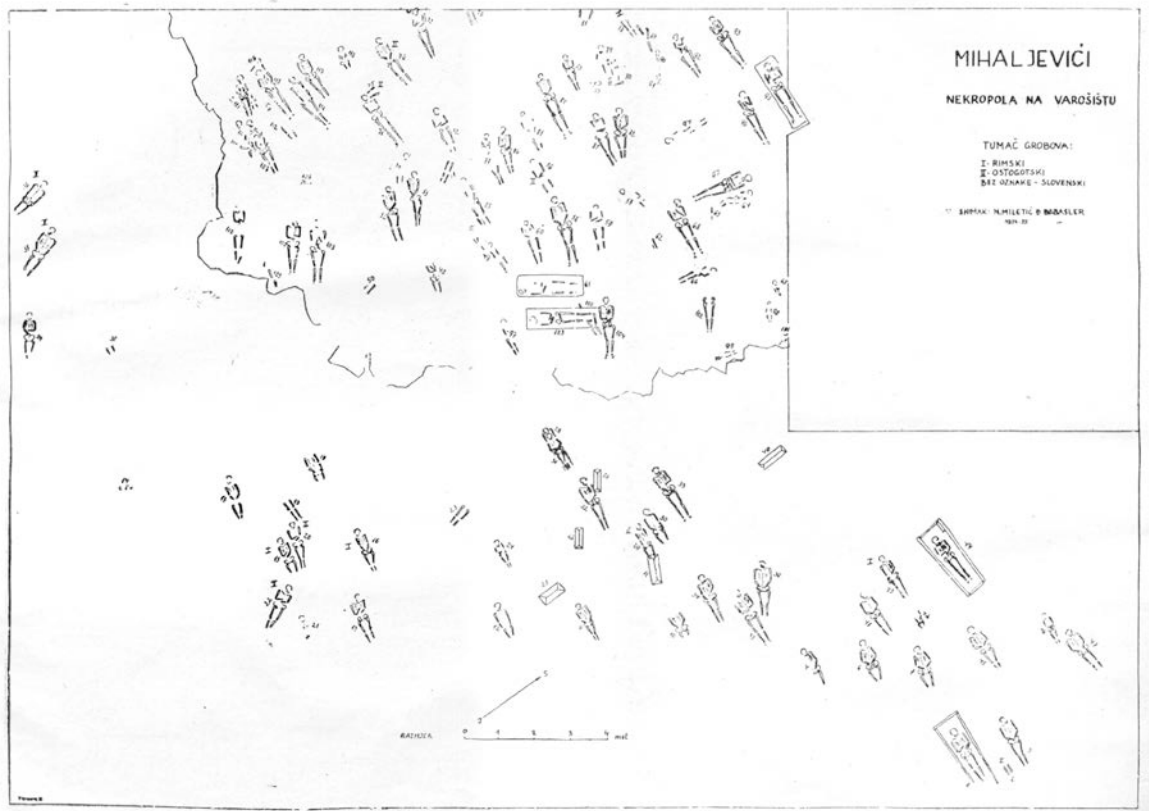

Slika 3. Nakit iz nekropole Gomjenica
 Preuzeto iz MILETIĆ 1966/67, T XIV, T XXII, T XXIV, T XXIX.

Slika 4. Nakit iz groblja Junuzovci

(Preuzeto od: TOMIČIĆ 2012, 35, Sl. 1, prema Korošec-Vračko, 1942; crtež Suzana Čulo).

Karta 9. Nekropola na Varošištu – Mihaljevići (Preuzeto od: MILETIĆ 1956, 40-41.)

Tab. II

Slika 5. Nakit iz nekropole u Mihaljevićima (Preuzeto od MILETIĆ 1956, 43.)

7. LITERATURA

1. BOJČIĆ 1984, Zvonko Bojčić, *Pregled istraživanja i rasprostranjenost ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza u istočnoj Slavoniji i Baranji*, Rezultati istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji – referati sa naučnog skupa Hrvatskog arheološkog društva održanog od 6. do 9. listopada 1981. u Vukovaru, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 9, Zagreb, 1984, 211.
2. BASLER 1969, Đuro Basler, „Arheološko nalazište Crkvina u Makljenovcu kod Doboja”, časopis *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, br. IV, Tuzla, 1969.
3. BRUNŠMID 1903/4, Josip Brunšmid, „Hrvatske sredovječne starine”, *VHAD* u.s. VII (1903–1904), Zagreb, 1904.
4. ČREMOŠNIK, 1965. Irma Čremošnik, „Rimska vila u Višićima“, *GZM* n.s. XX, Sarajevo, 1965, 147-221.
5. DEMO 1983, Željko Demo, „Bjelobrdski privjesci u Jugoslaviji” (u povodu nalaza s lokaliteta Đelekovec – Gornji Batijan I), *Podravski zbornik* br. 18, Koprivnica, 1983.
6. DEMO 1996, Željko Demo, „Vukovar – Lijeva bara ranosrednjovjekovno groblje”, *Kulturno povijesni vodič* 4, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 1996.
7. GARAŠANIN–KOVAČEVIĆ 1950, Milutin Garašanin i Jovan Kovačević, „Pregled materijalne kulture južnih Slovena u ranom srednjem vijeku”, *Muzejski priručnik* 3-5, Prosveta JPS, Beograd, 1950.
8. GRAČANIN 2008, Hrvoje Gračanin, „Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji”, *Scrinia Slavonica* 8, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008.
9. MILETIĆ 1956, Nada Miletić, „Nekropola u selu Mihaljevićima kod Rajlovca”, *GZM* n.s. 11, Sarajevo, 1956.
10. MILETIĆ 1963, Nada Miletić, „Nakit i oružje IX-XII vijeka u nekropolama Bosne i Hercegovine”, *GZM*, 18, Sarajevo, 1963.
11. MILETIĆ 1966/67, Nada Miletić, „Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora”, *GZM*, Nova serija, sv. XXI/XXII, Sarajevo, 1966/67.
12. MILETIĆ 1979, Nada Miletić, „Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke”, *GZM*, nova serija, sv. XXXIV (1979), Sarajevo, 1980.
13. MILETIĆ 1984, Nada Miletić, „Rani srednji vijek”, *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, „Veselin Masleša”, Sarajevo, 1984.
14. MILETIĆ 1989, Nada Miletić, „Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini – komparativna razmatranja”, *GZM(A)*, nova serija SV. XXXIV, Sarajevo, 1989.

15. NIDERLE 1954, Lubor Niderle, *Slovenske starine*, knjiga 1, Matica srpska, Novi Sad, 1954.
16. SEDOV 2013, Valentin Vasiljevič Sedov, *Sloveni u ranom srednjem veku*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2013.
17. TOMIČIĆ 1991, Željko Tomičić, „Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II”, *Prilozi 8*, Institut za povijesne znanosti sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991.
18. TOMIČIĆ 1999, Željko Tomičić, „Ranosrednjovjekovno groblje u Velikom Bukovcu – uz početke bjelobrdske kulture u Hrvatskoj”, *Opusc. archaeol.* 23–24, Institut za arheologiju, Zagreb, 1999–2000.
19. TOMIČIĆ 2000, Željko Tomičić, „Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke”, *Prilozi 17*, Institut za arheologiju, Zagreb, 2000.
20. TOMIČIĆ 2003, Željko Tomičić, „Grob odličnice iz ranosrednjovjekovnog groblja Zvonimirovo – Veliko polje kraj Suhopolja”, *Opusc. archaeol.* 27, Institut za arheologiju, Zagreb, 2003.
21. TOMIČIĆ 2007, Željko Tomičić, „Prinos poznavanju kronologije ranosrednjovjekovnog groblja Gomjenica kraj Prijedora“, *Starohrvatska prosvjeta* III/34, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2007.
22. TOMIČIĆ 2010, Željko Tomičić, „Spoznaje o arheološkom naslijeđu ranosrednjovjekovnog groblja na položaju Bagruša kraj Petoševaca”, *Archaeologia Adriatica* IV, Zadar, 2010.
23. TOMIČIĆ 2012, Željko Tomičić, „Novi pogledi na ostavštinu ranosrednjovjekovnog groblja Junuzovci”, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 512, Razred društvene znanosti, 512=49, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2012.
24. VINSKI 1971, Zdenko Vinski, „Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine”, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s, 5, Zagreb, 1971.
25. VINSKI 1970, Zdenko Vinski, „O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku“, *VAMZ* IV, Zagreb, 57.
26. ŽERAVICA 1985/86, Zdenko Žeravica, „Ranoslavenska nekropola Bagruša u Petoševcima kod Laktaša”, *GZM (A)N.S.* sv. 40/41, Sarajevo, 1985/86.

8. BIOGRAFIJA

Nikola Motika je rođen 7. maja 1995. godine u Čačku, u Republici Srbiji. Osnovnu i Srednju školu je završio u Čačku. Nakon završetka Gimnazije, 2014. godine upisuje se na Filozofski fakultet u Sarajevu. Upisao se na Odsjek za istoriju – Katedra za istoriju umjetnosti i Katedra za arheologiju. Prvi ciklus studija je uspješno završio 2018. godine i tim stekao zvanje Bakalaureat istorije umjetnosti i arheologije. Uspješno je odbranio dodiplomski rad sa temom „Najstarije Slavske naseobine na području Bosne i Hercegovine u svijetlu arheoloških izvora”. Iste godine upisuje drugi ciklus – master studije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu na Odsjeku za istoriju – Katedra za istoriju umjetnosti i Katedra za arheologiju.

Učestvovao je u brojnim vannastavnim aktivnostima tokom studiranja. Prisustvovao je na nekoliko terena koje su vodili profesori sa Katedre za arheologiju. Takođe je zabilježio učešće u drugim aktivnostima poput DAREC – „Danube area research center”. Program predavanja „Danube school of cultural heritage” sadržao je kulturno naslijeđe područja Dunava. Trajao je od 9. maja do 14. maja 2019.